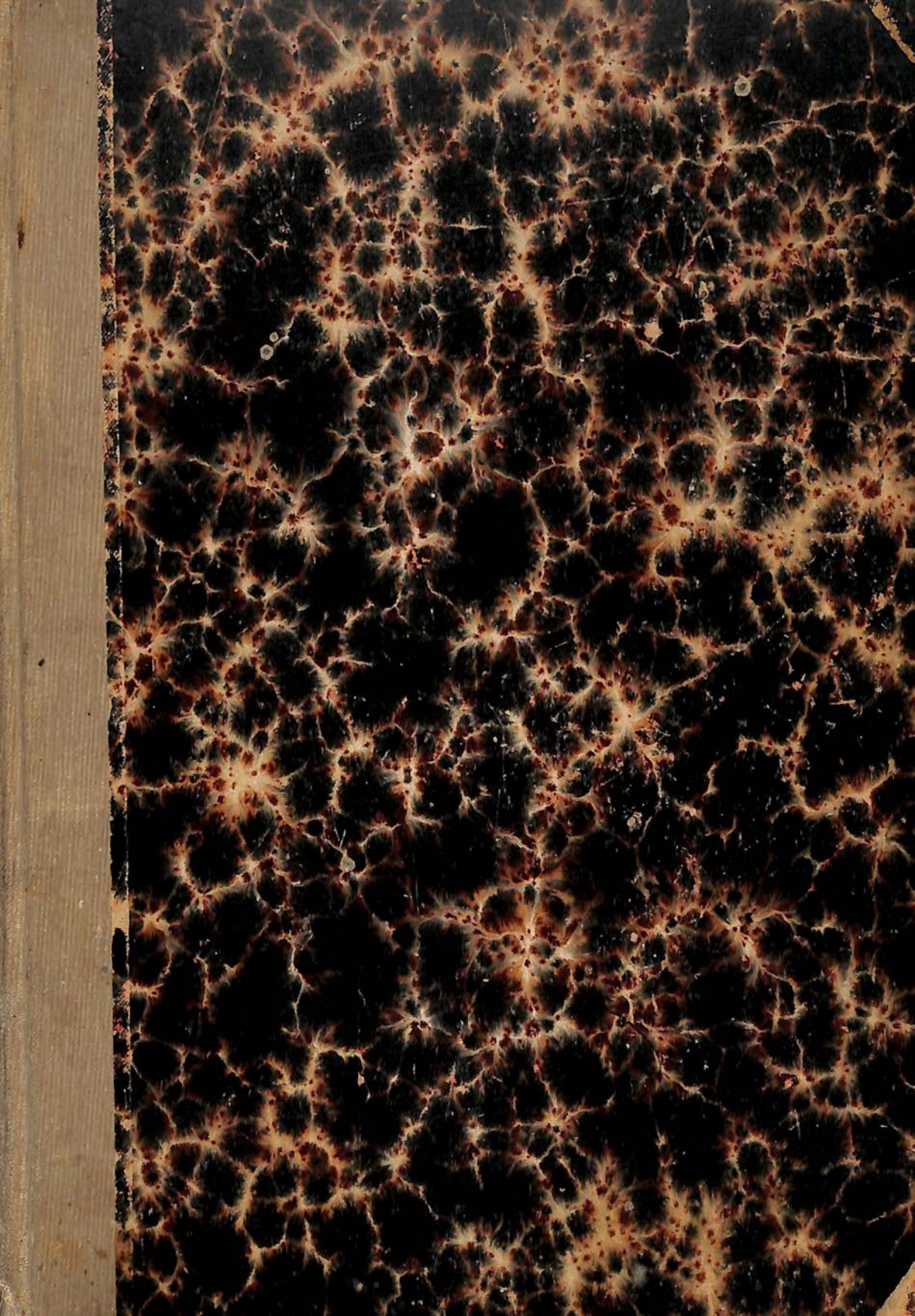
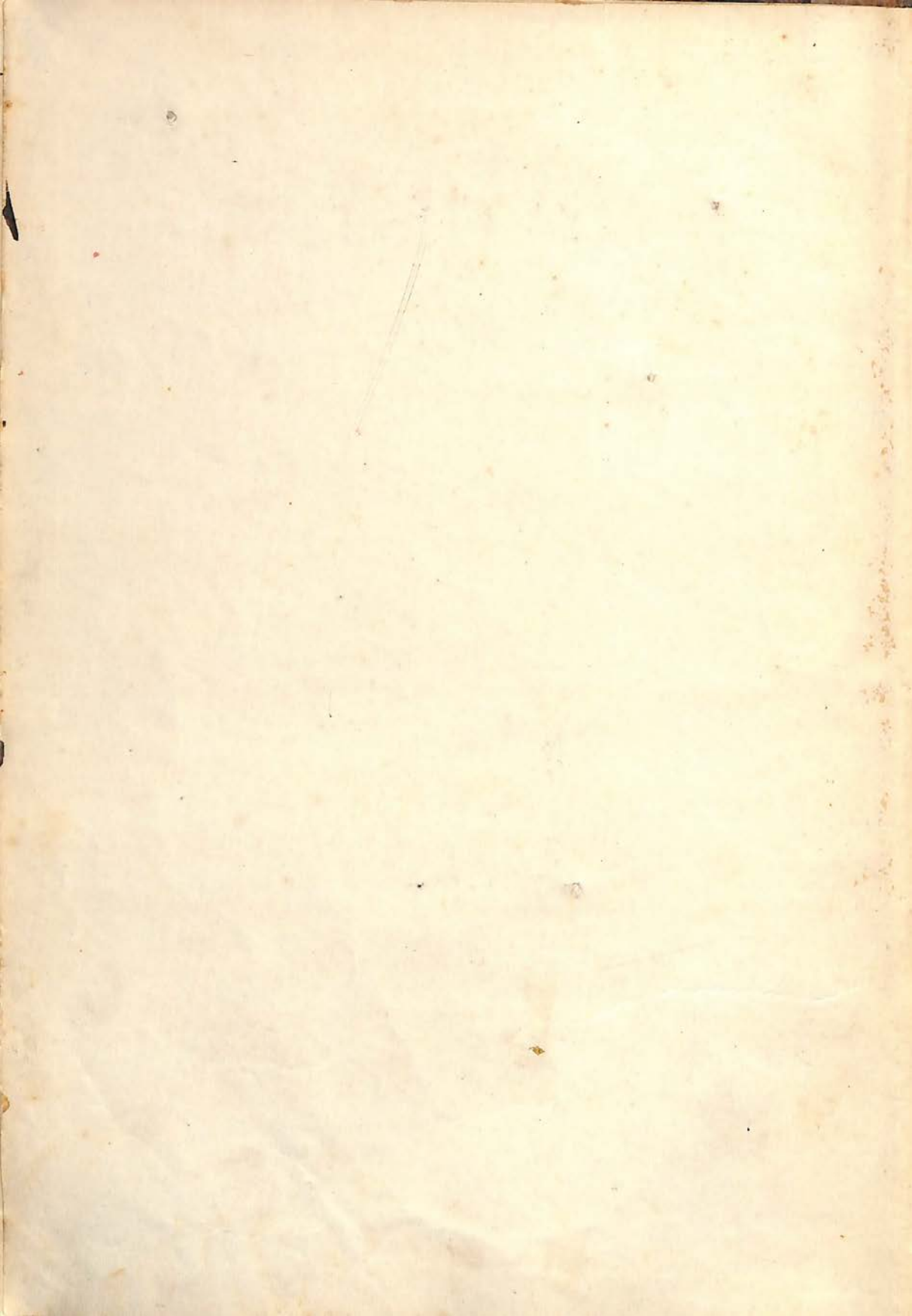

ԼՈՒՍԱԲԵՐ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Կ Ա Ջ Մ Ե Ց Ի Ն

ՍՏ. ԼԻՍԻՑԵԱՆ, ՅՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ և Լ. ՇԱՆԹ

Մեր ինքնուրոյն եւ փոխադրած յօդածների, ինչպէս եւ մեր նկարների
արտատպութեան իրաւունքը վերապահւած է

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

ԷԼԵԿՏՐԱՅԱՐԺ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆՑԻ. ՊՅԼԻՑ. 7

1909

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

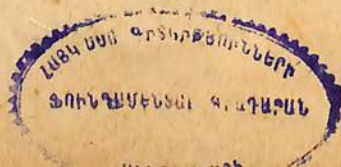
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

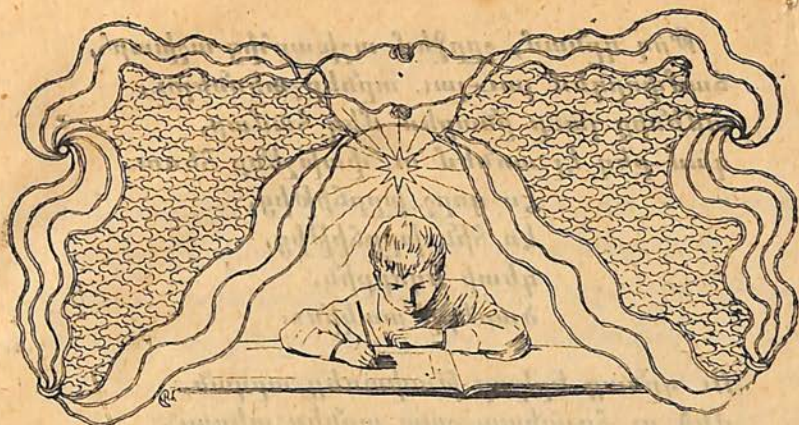
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԳՄՀ
504

ԼՈՒՍԱԲԵՐ

ՆՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

1. Ամենից լաւ տունը

Այնտեղ, ուր հովը խաղում է ազատ
 ու ջուրն աղմկում, անվերջ փրփրում,
 այնտեղ իր բարի, իր սիրող մօր հետ
 մի շատ անհանգիստ տղայ էր ապրում
 մի գորշ խրրճիթում,
 մի հին խրրճիթում,
 զետի եզերքին,
 ծառերի տակին:

Մի օր էլ եկաւ անհանգիստ տղան
 կանգնեց իր բարի, իր սիրող մօր դէմ.
 «Մայրիկ, այստեղից պէտք է հեռանամ.
 միակ ձանձրալի տեղը, որ գիտեմ,
 էս գորշ խրրճիթն է,
 էս հին խրրճիթն է,
 զետի եզերքին,
 ծառերի տակին:

Թող գրնամ, շրջեմ աշխարհից աշխարհ,
 ճամփորդեմ լաւ-լաւ տըներ տեսնելու,
 ամենից լաւը ընտրեմ մեզ համար,
 գամ քեզ էլ առնեմ ու փախչենք հեռու
 էս գորշ խրրճիթից,
 էս հին խրրճիթից,
 գետի եզերքին,
 ծառերի տակին»:

Ու գրնաց երկար թափառեց տըղան,
 մեծ ու հոյակապ շատ տըներ տեսաւ,
 բայց միշտ, ամեն տեղ պակաս էր մի բան...
 ու հառաչելով ետ վերադարձաւ
 էս գորշ խրրճիթը,
 էս հին խրրճիթը,
 գետի եզերքին,
 ծառերի տակին:

«Գրտամբ, զաւակըս», հարցրեց մայրը՝
 ուրախ նայելով իր տըղի վրրա:

«Ման եկայ, մայրիկ, աշխարհից աշխարհ,
 ամենից սիրուն, լաւ տունը, որ կայ,
 էս գորշ խրրճիթն է,
 էս հին խրրճիթն է,
 գետի եզերքին,
 ծառերի տակին»:

- 1) Գորշ ու հին խրճիթը ինչո՞ւ էր ամենից լաւ էն տղի համար:
 2) Մեծ ու հոյակապ տներում ի՞նչ բան էր պակաս էն տղի համար:

2. Առաջին դասը

ա.

Դպրոցի դռանը այնքան բազմութիւն էր հաւաքւել, որ ծառան հազիւ էր կարողանում մուտքը պահպանել:

Տիկիկներ, բանւորներ, պառաւաններ, աղախիկներ՝ ամենքն էլ մի-մի տղայ ու խնդրագիր բռնած՝ աղմուկով ու շշուկով լցրել էին նախասենեակն ու սանդուղքը: Շատերը տխուր շրջապատել էին տեսչին, որովհետեւ իրենց որդիների համար ազատ տեղ չէր մնացել: Իսկ տեսչի մօրուքը անցեալ տարւանից աւելի սպիտակած թւաց ինձ:

Ի՞նչ ղրժվրժոց ու իրարանցում էր դասարաններում ու միջանցքներում. հին ընկերները հանդիպում էին իրար, խօսում, ծիծաղում, պատմում: Աշակերտներից ոմանք մեծացել էին, միւսները գիրացել:

Մեր դասարանը քառասուն հոգի է այս տարի, որոնցից հազիւ կէսը իմ անցած տարւայ ընկերներիցն են:

բ.

Առաջի՛ դասին եկաւ մեր նոր վարժապետը: Բարձրահասակ, անմօրուս մի մարդ է երկար ու սև մազերով. ճակատի մէջ տեղը մի խոր ուղղահայեաց կընճիւ ունի:

Երբ մենք գրքերն ու տետրակներն էինք հանում ու պատրաստում էինք գրիչները, նա լուռ կանգնել էր մի ձեռքով յենած աթիժօնին, լուրջ ու մռայլ դիտում էր պատուհանից դուրս դիմացի տան կտուրը:

Յետոյ սկսեց թելադրելը ու միևնոյն ժամանակ ման էր գալիս նստարանների մէջ: Նկատելով որ աշակերտներից մէկի դէմքը սաստիկ դժգոյն է, մօտեցաւ, թելադրութիւնը ընդհատեց, բռնեց տղայի կզակը, հարցրեց՝ ինչով է հիւանդ ու ձեռքը դրա՞նք նրա ճակատին իմանալու՝ արդեօք ջերմ չունի:

Այդ միջոցին մի ուրիշ աշակերտ ուսուցչի թիկունքին ըս-
կեսց խեղկատակութիւններ անել: Վարժապետը յանկարծ շուռ
եկաւ, տղան իսկոյն նստեց տեւ ու գլուխը կախ սպասում
էր, թէ հիմա ինչ է լինելու:

Վարժապետը ձեռքը դրոյց նրա գլխին ու ասաց հանգիստ.

—Միւս անգամ այդ տեսակ բան չանես:

Ուրիշ ոչինչ. և շարունակեց թելադրելը:

Գ.

Երբ մեր աշխատանքը վերջացրել էինք, գնաց բարձրացաւ
իր գրասեղանի առջևը, լուռ նայեց մեզ ամենքիս և հանդարտ,
հնչուն, բայց սիրալիւր ձայնով արտասանեց.

—Իսեցէք, տղերք: Ամբողջ մի տարի մենք միասին աշխա-
տելու ենք, ջանանք, որ լաւ անցնեն մեր օրերը: Ձեր դասերը
լաւ սովորեցէք և խելօք կացէք: Ես ընտանիք չունեմ: Ունէի
մի մայր, այս տարի մեռաւ: Ես մենակ եմ. ձեզնից գատ ոչ-
ոք չունեմ աշխարհիս երեսին: Դուք էք իմ գաւազները: Ես
սիրում եմ ձեզ, դուք էլ սիրեցէք ինձ: Տոյց տւէք, որ լաւ ու
բարի տղերք էք: Բառերով խոստում չեմ ուզում ձեզնից, ես
վստահ եմ, որ արդէն «այո» ասացիք ձեր սրտերում... և շը-
նորհակալ եմ:

Հնչեց զանգը. անձայն հաւաքեցինք տետրակները ու լուռ
դուրս էինք գալիս իրար ետևից, երբ շարութիւն անող աշա-
կերտը մօտեցաւ վարժապետին ու դողդոջուն ձայնով ասաց.

—Ներեցէք ինձ, պարոն:

Վարժապետը բռնեց նրա գլուխը, համբուրեց ճակատը ու
ասաց.

—Գնա, տղաս:

1) Ո՞րը եղաւ նոր վարժապետի տւած առաջին դասը:

2) Վարժապետը ինչո՞ւ այդպէս լուրջ էր ու մ'ոռայ:

3) Ձեր դպրոցի առաջի օրը ի՞նչպէս էր:

3. Վեր կաց

Վեր կաց, մանուկ, խորունկ քնից
արևն արդէն ծագել է.

վեր կաց փափուկ քո անկողնից,
հաւը վաղուց խօսել է:

Դէ, շուտ վեր կաց, էլ մի քընի
ծոյլ ու անհոգ՝ անկողնում.

ան գըրքերըդ, դպրոց դիմի,
որ բախտ գտնես դու կեանքում:

4. Փոքրիկ ձիաւար

ա.

Դեռ երեխայութիւնից ձի նստելու սաստիկ սէր ունէի:
Հեծնում էի մի փայտի վրա ու ամբողջ ժամերով վազվզում
էի մեր բակում:

Յետոյ երբ փոքր ինչ մեծացայ՝ փայտէ նժոյգին փոխա-
րինեցին կենդանի արարածներ: Մեր հորթերը հանգիստ չու-
նէին ձեռքիցս: Մինչև անգամ մեր գայլի նման ահագին շունը
երբեմն ստիպւած էր ծառայելու իմ գլարճութիւններին:

Բռնում էի նրա երկայն աղանջներից ու թռչում մէջքին.
բարի շունը ներում էր իմ յիմարութիւնները ու գնում էր
դէպի այն կողմը, ուր ես շուռ էի տալիս:

բ.

Երբ տասը տարեկան դարձայ, ամեն երեկոյ անհամբեր
սպասում էի նախրի արօտից դառնալուն: Հէնց որ հեռւից
նկատում էի մեծ ճամփի վրա փոշու ամպի բարձրանալը, վա-
զում էի տաւարի առաջը, բռնում էի աւանակներից մէկին
ու ցատկում մէջքին: Ա՛, ինչ ուրախութիւն էր, երբ նա վա-
զում էր հեռու հեռու դաշտերի մէջ...

Իսկ յետոյ աւանակներին փոխարինեցին մատակ ձիերը:
Առանց սարսափելու չէր կարելի նայել ինձ վրա, երբ ես դէի

Նման բռնած վայրենի մատակի բաշից, մրրիկի պէս պտը-
տեցընում էի մերկ ու առանց սանձի ձիուն: Հովիւները բար-
կանում էին, զգուշացընում, բայց ով էր ականջ դնողը:

Քանի քանի անգամ վեր եմ ընկել, քանի անգամ կոտ-
րել եմ ձեռս, ոտս, քանի անգամ տուն են տարել ինձ երեսս
ջարդած ու արիւնլուայ...

Մայրս լաց էր լինում, ասում էր՝ ես «սատանայի ծնունդ
եմ», գնում գանգատւում էր վարժապետիս:

Ոչինչ չէր օգնում:

1) Աւելի հասուն տարիքում ինչ պարապմունք կը սիրի այդ տղան:

2) Դո՛ւ ինչ քանի սէր ունես. եւ որ մեծանաս ինչ ես ուզում դառնաս:

5. Այգեկուր

Աշունը սարից որ այգի՝ հասաւ
այգու ծառերը բեռնած տեսաւ,
դէմքը խոժողեց ու չեկաւ դուրը.
«էտ պտուղները ցած առէք, ասաւ,
էտ դեղձն ու խնձոր, խաղողն ու նուռը,
ու վատ չի լինի, թէ փակէք դուռը»:

Աշնան պատուէրը հենց որ լսեցին
մարդիկ շտապով այգի վազեցին,
ինչ քէֆ, ինչ խնդում, շատ ուրախացան.
քաղլակ ու կթոց իսկոյն ուսեցին
կրեցին մառան, կրեցին հնձան.
ծառն ու որթերը ձեռաց մերկացան:

1) Աշունը ինչ է սիրում:

2) Իսկ միջն աշնանը ինչ ենք սիրում:

6. Պապս

ա.

Ամառը ինչպէս էր անց կացել, ես ինքս էլ չգիտեմ:

Օգոստոսի վերջերն էր արդէն և ես պատրաստուում էի
գնամ քաղաք. մի-երկու օրից դասերը սկսելու էին:

Երեկոյ էր, ձին կանգնած էր մեր դռանը ու եղբայրս
կապում էր խուրջինները: Մայրս, քոյրերս, տանեցիք, բոլորս
թափւել էինք դուրս ձիու ու խուրջինների շուրջը:

Միակ ծերունի պապս էր, որ կանգնել էր առանձին տան
դռան մէջ, երկար չիբուխը բերնին ու իր սիպտակ մօրուքի
ու սև փափախի միջից տխուր ու մտածկոտ նայում էր ինձ:

Չգիտեմ ինչու սիրտս յանկարծ ցաւեց ու մօտեցայ իրեն.

— Ի՞նչ ես մտածում, պապի:

— Ներս արի, բալաս, — ասաւ նա ու տուն մտաւ:

Մտայ ես էլ իր ետևից:

բ.

Դուռը կամաց վրա արաւ, մօտեցաւ ինձ, չիբուխը մի ան-
գամ էլ պինդ քաշեց, պահեց ատամներովը ու ծոցից հանեց
ահագին կապոյտ թաշկինակը: Դողդոջուն ձեռքերով ետ քան-
դեց թաշկինակի ծայրի կապը ու մէջը եղած մի-երկու ար-

ծաթ փողը դրաւ ձեռքս՝

— Ա՛ռ էս, ճամփին պէտք կը գայ:

Յետոյ մի անգամ էլ քաշեց չիբուխը ու աւելացրեց.

— Նորից գնում ես, բալա ջան, Աստուած քեզ հետ: Գնում ես, մէկ էլ կը գաս գարունքին. գարունքը կը գայ, դու էլ կը գաս, իսկ ինձ, ով գիտի, էլ կը տեսնես, թէ չես տեսնի. իմ օրերս համըրւած են, քո կեանքը դեռ նոր է սկսում: Երկար ապրես, որդի, երկար ու երջանիկ: Եթէ ուզում ես երջանիկ ապրես՝ երկու բան լաւ միտդ պահի. միշտ լաւութիւն արա ուրիշին՝ ով էլ որ լինի, որ հոգիդ ուրախ մնայ. մէկ էլ միշտ աշխատանք ունեցի՝ ձեռքիդ, որ ուրիշի ձեռքին մտիկ չը տաս: Զը մոռանաս...

Յետոյ հրամայեց, որ չոքեմ:

Կատարեցի իր կամքը, չոքեցի. հազիւ էի ինձ գսպում, լացը խեղդում էր կոկորդըս: Նա ձեռքը դրաւ գլխիս ու տաւ իր օրհնութիւնը...

Կարծես երէկ լինէր, այնպէս պարզ յիշում եմ դեռ իր ազնիւ ու վեհ դէմքը, իր դողդոջուն ձեռքերը, իր բարի ու խոր ձայնը...

Երբ նորից ոտի ելայ ու դուրս եկանք միասին, արդէն ձին պատրաստ էր. գրկեցի բոլորի հետ, ես ու մեծ եղբայրս հեծանք ձիերը, բաժանեցինք ու մտանք ձորը:

Էն էր. պապիս ես այլևս չը տեսայ: Աշնանը մեռել էր. ես շատ ուշ իմացայ, ինձնից ծածկել էին:

1) Տուն որ մտան, տղան քանի՞ քան ստացաւ իր պապից: Ո՞րն է ստացածներից ամենաթանկագինը:

2) Պապի ասելով՝ ով է երջանիկը աշխարհիս երեսին. եւ ինչո՞ւ:

7. Հսկանի

ա.

Լաւ չեմ յիշում թէ որ դարում,
հին ժամանակ, մեր աշխարհում
ասում են թէ՛ կար մի իշխան.
մի մեծ իշխան, էնքան ուժեղ,
որ թէ մարդիկ նրա աչքում,
թէ հասարակ ճանճ ու մըժեղ:
Ինչ որ անէր ու կամենար,
օրէնք էր էն երկրի համար.
Ով էր գըլխից ձեռ վեր կալած,
ով դուրս կը գար նրա դիմաց:

Ունէր անթիւ ու անքանակ
ոշխարի հօտ, մարդի բանակ,
կովի նախիր, խոզի բոլուկ,
երամակներ ձիու, շորու,
էս բոլորը ցըրւած, փրուած
մինչև ծովի ափը հեռու:
Մինչև ուր որ քըշէր, տանէր,
իր աշխարհքի սահմանն էն էր.
Ով էր գըլխից ձեռ վեր կալած,
ով դուրս կը գար նրա դիմաց:

բ.

Մի անգամ էլ էս իշխանը
երբ նըստած էր իրեն տանը,
լեղապատառ ներս ընկաւ տուն
իր հօտերի վերակացուն.
—Ապրած կենաս, մեր տէր, իշխան,
հօպան, էսպէս հըրաշք մի բան:
Արածում էր ծովի ափին

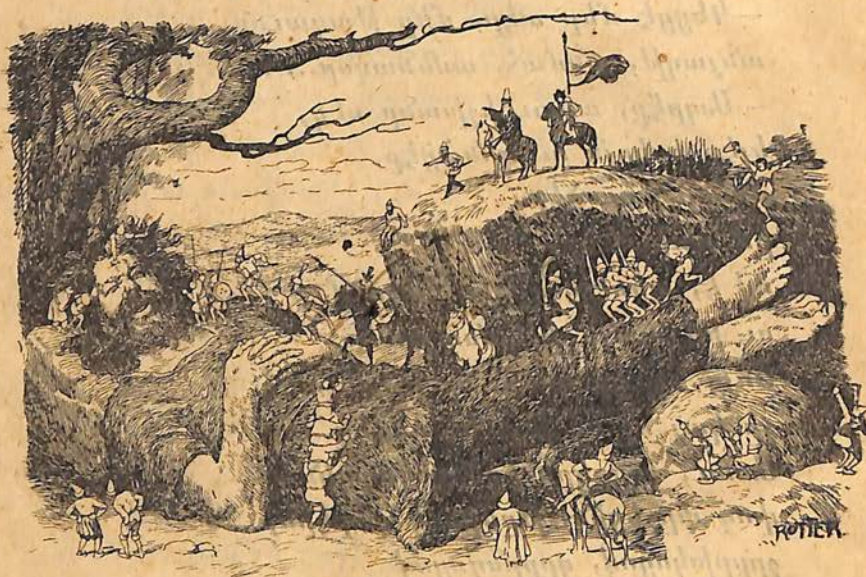
բազմութիւնը քո հօտերի,
 մին էլ տեսնենք՝ ծովի միջին
 մի վիթխարի մարդ է գալի:
 Մի վիթխարի մարդ եմ ասում,
 որ մենք իր մօտ լու ենք չընչին,
 ծովը մինչև ծունկն է հասնում,
 իսկ գըրուխը ամպի միջին:
 Եկաւ, կանգնեց մեր յանդիման
 ու որոտաց ամպի նըման.
 «Ո՞վ է, ասաւ, էսպէս բերում
 թողնում ապրանքն իմ հանդերում.
 կորէք իսկոյն, աւազակներ,
 ձեռքս քանի չի հասել դեռ...»
 Էն ժամանակ վեր կացայ ես
 ու պատասխան տուի էսպէս.
 «Էտ սեւակնած, մութ ամպերում
 գուր ես էտքան բարձրը գոռում,
 ով էլ լինես, ուսկից էլ գաս,
 էս մի բանը լաւ իմանաս,
 դու, երկնահաս, ահեղ հըսկայ,
 մեծ իշխանի ապրանքն է սա.
 Ո՞վ է գըլթից ձեռ վեր կալած
 ո՞վ գուրս կը գայ նըրա դիմաց»:
 Բայց ինձ իսկի չը լսեց էլ
 էն անճոռնի աժդահակը,
 էն ամպերից ցած կըռացաւ,
 ձեռը կոխեց ծովի տակը,
 դուրս հանեց մի ձուկն ահագին
 ու դէմ արաւ արեգակին,
 որ խորովի...» Հագիւ էսքան
 պատմեց հովիւն իշխանական
 ու վեր ընկաւ շունչը փչեց:

Խիստ զայրացաւ իշխանը մեծ.
—Ո՞վ է, ասաւ, համարձակել
իմ տէրութեան սահմանն եկել
ու էտպէս էլ վրէժս հաշում...
ինձնից ուժեղ չեմ ճանաչում
ես ոչ մի տեղ և ոչ մէկին...

Էտպէս ասաւ ու զայրագին
հրրամայեց զօրքերը գան:
Հրրամայեց զօրքերն եկան.
—Կեցցէ մեր տէր, մեր թագաւոր,
անյաղթ, անմահ, ամենագոր...
—Ապրէք, ասաւ իշխանը սէգ,
ելէք իսկոյն ու գընացէք,
մանուկ ու ծեր
իմ առիւծներ,
հով է, տեսէք, վրէժս հաշում
ու իմ ուժը չի ճանաչում:
Տոյց տըւէք դուք, որ ոչ մի տեղ
չը կայ ոչ ոք ինձնից ուժեղ...»
Ասաւ, զօրքերն իրենց կարգին
փող փռչեցին, թըմբուկ զարկին,
շըրըխկոցով, զըրընգոցով
ճամփայ ընկան գէպի մեծ ծով:

Հասան, տեսան—այ քեզ հըսկայ,
գըլուխն էստեղ, ոտներ չը կայ.
գընա՛, գընա՛, թէ որ գըտնես...

Երկար ու մին ճրգւած էսպէս,
 հըսկայական քընով քընած:
 Էստեղ, Էստեղ զիրքեր բըռնած,
 դէս չոքեցին, դէն պառկեցին,
 հա զարկեցին ու զարկեցին.
 տեսան տեղից ժած չի գալի,
 խըռմփում է զարհուրելի,
 խըռմփոցից, ինչ որ խօսում,
 մարդիկ իրար ձէն չեն լրսում:
 Մօտ գընացին, էլի, էլի...
 Դարձեալ տեղից ժած չի գալի:

Կամաց կամաց սիրտ առնելով,
 գորգոռալով, հարայ տալով,
 դուրս թափւեցին թաքուստներից,
 ելան վըրէն, դէսից, դէնից,
 որը ոտին,
 որը քըթին,
 որը լանջին,

որն ականջին,
փորի վրա, միրքի միջում,
ձի են խաղում, նիզակ ճօճում,
զարկում, զարկում,
ձրգում, թըքում,
հայհոյում են էսպէս, էնպէս...

Ե.

Մին էլ հրական էն սարի պէս
վրա նըստեց մեծ, ահարկու.
ինչ պատահեց—ոչ տեսնես դու:
Հագարներով մարդն ու իր ձին
տակոփն եղան, կոտորեցին.
որն էլ գըլխից, քըթից, լանջից,
կամ ուսերից, կամ ականջից
ներքն ընկաւ, թէ մարդ, թէ ձի,
նըրա օրն էլ դու իմացի:

Շատ զարմացաւ հըրէշ հրական,
թէ, տէր Աստուծ, արդեօք էսքան
մանր-մունրը ինչ բաներ են,
որ եկել են թափւել վըրէն:
Տեսաւ, ինչ որ կենդանի կան
վազ են տալի թէ ետ գնան,
բունն արաւ իր բըռնովը մեծ,
իրար խառնեց ողջ հաւաքեց,
գրպանն ածաւ
ու վեր կացաւ,
լընգլընգալէն, իրիկունը,
գընաց հասաւ իրենց տունը:
Տանը իր պէս մեծ, ահագին
մի մէր ունէր, բարի մի կին:

Գրնաց իրեն մօրը պատմեց
 թէ իրեն հետ ինչ պատահեց,
 ու գրրպանից հանեց բոլոր՝
 անից խելառ ձին-ձիաւոր:
 Բարի կինը հէնց որ տեսաւ,
 — Աման, որդի, վայ ինձ, ասաւ,
 ինչ ես անում էս խեղճերին,

բա չե՞ս տեսնում: Թէ քո ձեռին
 ոնց են դողում: Ասենք մեծ ես,
 մի՞թէ պիտի փոքրին տանջես:
 Մեծ թէ փոքրը, ինչ էլ լինի,
 ամեն ապրող շունչ կենդանի,
 որ ծընւել է արևի տակ,
 էս աշխարհքում միատեսակ,
 մինը պակաս, միւսը աւել,
 ողջ էլ գիտեն խընդալ, ցաւել:
 Չըպարծենայ երբէք ոչ ոք
 թէ ինքն անյաղթ մի բան է
 ջոկ.

միշտ ուժեղից ուժեղը կայ,
 իսկ ամենից ուժեղը՝ մահ...
 Բաց թող, որդիս,
 բաց թող գրնան,
 ապրեն ազատ
 ուր կամենան:

Ու, հընազանդ մօր խըրատին,
 իսկոյն հանեց հըսկայ որդին
 իր գրրպանից ձին-ձիաւոր,
 իրար խառնած զօրքը բոլոր,
 թողեց գրնան
 ուր կամենան:

8. Մահակ-Մահակը

ա.

Վարագի վանքում ուսուցիչ էի: Մի երեկոյ սենեակում նստած աշակերտների տետրակներն էի ուղղում, որ ետևիցս մի ձայն լսեցի: Ետ դարձայ, տեսնեմ՝ դռան առջև կանգնած է վանքի հացթուխի օգնականը. քսաներկու, քսաներեք տարեկան մի բարձրահասակ երիտասարդ, բարակ ու նիհար: Կարծեցի՝ եկել է ինձ վանական ընթրիքին հրաւիրելու:

— Հը, Սահակ, ի՞նչ է,— հարցրի ես:

— Վարժապետ... սկսեց նա կմկմալով ու լռեց:

Ես մօտեցայ:

— Վարժապետ,— շարունակեց նա աղերսագին,— ի՞նչ կը լինի, ինձ էլ կարդալ սովորեցնես: Ես էլ գիրք կարդամ, լրագիր կարդամ: Ախ, ի՞նչքան լաւ-լաւ բաներ կայ գրած գրքերում: Ինձ որ կարդալ սովորեցնես, վանքի բոլոր գրքերը կը կարդամ...

Ես նայեցի նրա յուզւած ու գունատ դէմքին. խիտ յօնքերի տակից խոշոր աչքերը տենդօրէն փայլում էին:

— Լաւ, վաղանից սկսենք,— պատասխանեցի ես:

Առաջ քան ուշքի եկայ, Սահակը կռացաւ և աջս համբուրեց:

բ.

Մեր պարապմունքները շատ աջող էին գնում: Սահակը ամբողջ սրտով էր կպել գործին: Աշակերտները շուտով իմացան, որ «Սահակ-Մահակը» կարդալ է սովորում. նրան այդպէս էին անւանում երկար ու բարակ հասակը ու մեծ գլուխը ակնարկելով: Վազում էին ետևից ու ծաղրում:

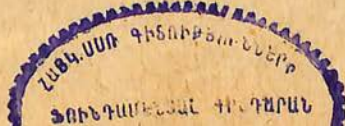
— Տիրացու Սահակ, տիրացու Մահակ:

— Չէ, չէ, Մահակ վարժապետ: Հայր սուրբ, հայր սուրբ:

— Ձերդ սրբազնութիւն, Մահակ սրբազան:

Ստիպւած էի սաստելու այդ չարերին: Սակայն Սահակը

ԿՅՈՒՄ
509

ծաղրանքների վրա ոչ մի ուշք չէր դարձնում և շտապում էր շուտով վերջացնի այբուբենը:

—Ախ, երբ պիտի մեծ-մեծ գրքեր կարդամ, «Խենթ», «Կայծեր» — կրկնում էր նա ամեն անգամ անձկութեամբ:

Այդ ժամանակ ամենքը Րաֆֆիի վէպերով էին յափըշտակւած:

—Սպասի, սպասի, շուտով այդ գրքերն էլ կը կարդանք, — քաջալերում էի նրան. և նա ամեն դասից յետոյ աւելի վստահ էր հեռանում սենեակիցս:

Իմ սենեակը նրա խցի գլխին էր, իմ պատուհանն էլ նրա պատուհանի պէս բացւում էր դէպի վանքի դրսի բակը: Նեա՛հա մինչև ուշ գիշեր այդ պատուհանից ես լսում էի Սահակի անդադրում, ոգևորւած ձայնը.

—Գը-այ-ը՝ գայլ, սը-այ-ը՝ սայլ, փը-այ-ը՝ փայլ...
Գ.

Մէկ ամսից յետոյ նա արդէն բոլոր տառերը լաւ ճանաչում էր և կարդում էր ինձ հետ փոքրիկ պատմածքներ: Բայց օրէօր աճում էր նրա անհամբերութիւնը: Մի կիրակի ամբողջ օրը վանքից բացակայ էր, եկաւ միայն երեկոյեան դէպի և ուղղակի մտաւ սենեակս: Մի փաթեթ ունէր կոնատակ:

Յաղթական քայլւածքով ու փայլող դէմքով մօտեցաւ զանիս և բաց արաւ գունաւոր թաշկինակը:

Մէջը Րաֆֆիի «Կայծերի» մի նոր օրինակն էր, իննայած փողով գնել էր Վանում:

—Վարժապետ, ահա գիրքը. հիմի սրանից կարդա՛:

—Լաւ, —ասի ես, —այս մի շաբաթն էլ դասագրքի յետոյ կը սկսես քո «Կայծերը»:

—Շնորհակալ եմ, վարժապետ, Աստուած երկայ քեզ, —անկեղծօրէն դուրս թուաւ նրա սրտից:

Գ.

Բայց այդ օրին չարժանացանք:

Մի տօն օր էր, քաղաք էի իջել. երբ երեկ

ձայ վանքը՝ ինձ յայտնեցին, որ Սահակը մերձիմահ հիւանդ է։
Շտապեցի հիւանդի սենեակը։ Մեռելի նման գունատ, ձրգւել էր մէջքի վրա, խոշոր աչքերը յառած առաստաղին։ Երբ նրան անունս տւին՝ նա առանց աչքերը առաստաղից հեռացնելու, կարծես զառանցանքի մէջ, կարօտալի արտասանեց.

—Վարժապետ, դաս տուր...

Մօտեցայ, մի քանի մխիթարական խօսքեր ասի, թէ շուտով նորից կը սկսենք մեր պարապմունքները, և այս անգամ ուղղակի «Կայծերից»։

Նա անշարժ ակննջ էր դնում իմ խօսքերին, աչքերը շարունակ առաստաղին. երբ ես լռեցի, խուլ ձայնով կրկնեց.

—Վարժապետ, դաս տուր...

Նստեցի մօտը մի տասը բոպէ։ Թէ ես, թէ հիւանդապահ ծառան պահպանում էինք խորին լռութիւն։ Սահակի գունատ դէմքը կամաց իմ կողմը դարձաւ, սև աչքերը մեխեցին դէմքիս ու բամբակի պէս սպիտակ շրթունքները շշնջացին.

—Վարժապետ, դաս տուր...

ե.

Նա շատ ուշ ու դժւար առողջացաւ։

Մի օր ինձ սենեակից դուրս կանչեցին։ Դուրս եկայ, տեսնեմ Սահակն էր. եկել էր մնաս բարով ասելու, գնում էր իր հայրենիքը կազդուրւելու ծնողների մօտ։

Դեռ ես գունատ էր շատ, բայց ամբողջ դէմքը ժպտում էր։

—Մնաս բարով, վարժապետ, երբեք քո լաւութիւնը չեմ մոռանայ.—բացականչեց նա ձեռքս սեղմելով։—Քո մեծ լաւութիւնը. չէ՞ որ ես հիմա կարգալ գիտեմ։

Երբ հեռանում էր, նկատեցի որ մէջքին մի երկար շալի մէջ մի բան ունէր կապած. իր գիրքն էր, որ տանում էր հետը սարերումը կարդալու։

Միակ հարստութիւնը, որ տանում էր հետը։

1) Աշակերտները ինչո՞ւ էին ծաղրում Սահակին, երբ իմացան որ կարդալ է սովորում։

2) Սահակի պատմութեան մէջ ամենից աւելի մեզ ինչն է դուր գալի։

9. Կարդա՛

Կարդա՛, ա՛յ իմ խելօք մանուկ,
կարդա՛, գրքի տարին-բոլոր.
կարդացողի խելքն է կըտրուկ,
միտքը պայծառ ու լուսաւոր:

Գիր կարդալով՝ դու գրքերում
շատ նորանոր բան կիմանաս.
շատ շատերից, շատ բաներում
մըտքով հեռու կը սըլանաս:

Գիր կարդալով՝ դու աշխարհիս
կը ճանաչես չարն ու բարին
ո՞վ է խընդում, ո՞վ է լալիս,
ո՞վ է գրկում խեղճ թըշուառին:

Դու կիմանաս՝ ինչու մարդիկ
պէտք է ապրեն իրար համար.

Խնչն է մարդկանց ցաւն ու կարիք,
Խնչ է լոյսը, Խնչը խաւար:

Կարգն, որդին, որ հօրըդ պէս,
դու էլ անուս, խեղճ չը մընաս,
որ ամենքին վիզ չը ծըռես
ու միշտ ազատ առաջ գընաս:

Քնչիւ տգիտութեանը խաւար ենք ասում, իսկ գիտութեանը՝ լոյս:

10. Չալօի էշը

ա.

Չալօն մի էշ ունէր միայն, մի հատիկ քած էշ: Ուրիշները զանազան չորքոտանիներ էին աշխատեցընում իրենց տուն ու տեղի համար, իսկ նա ամեն տեղ էլ ուզէր-չուզէր իր էշովն էր գործի գնում: Այնքան դէս ու դէն էին քշել, որ ուժից գցել էին խեղճ անասունին: Ինքը Չալօն օրական երկու ճամփայ աղբիւրիցը շուր էր կրում այդ էշով, ջաղացը աղուն տանում, անտառը փայտի գնում. սար ու դաշտի երկար ու ձիգ ճանապարհը հօ ոտից գցել էր նրան:

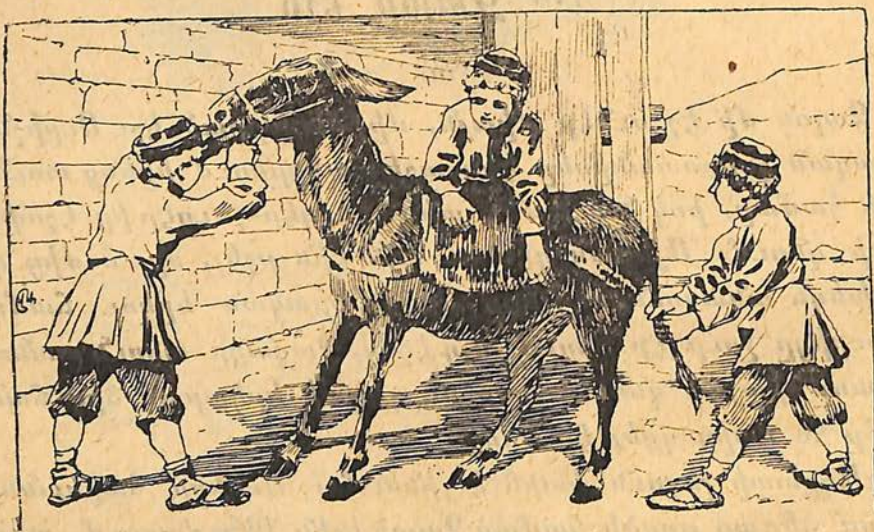
«Աղքատի լեզուն կարճ է լինում»: Ունեւոր հարեաններն անգամ ձեռաց գործի համար Չալօի էշին էին վազում, առարկելով թէ իրենց էշն ու ձին տանը չի: Մի խօսքով, ամբողջ թաղն ու թառակը օգտւում էին աղքատ Չալօի սուս ու փուս բնաւորութիւնից և էշին տանում էին ուր ուզէին: Շատ բանելուց ուժասպառ էշը ժամերով յոգնած՝ պառկում էր գետնին, իսկ նրա մի տարեկան քուռակը ուղղակի չը դիմացաւ, մի օր էլ վեր ընկաւ ու սատկեց:

բ.

Այդ բոլոր չարչարանքը կարծես բաւական չէր: Չալօի էշը ուրիշ թշնամիներ էլ ունէր: Ամբողջ գիւղի չարածճի մանուկ-

ները՝ հէնց որ էշին գտնում էին պարապ, մի հնարքով դռնիցը հեռացնում էին և ջուխտ ու կենտ վրան թափելով, այնքան վազում ու վազեցնում էին անբան անասունին, որ քափ ու քրտնքի մէջ լողացնում էին նրան:

Մանուկների այդ անպիտան վարմունքը ցաւ ու կրակ էր դարձել Չալօի համար: Մեծերին, խաթր էր անում, բան չէր ասում, իսկ փոքրերին թէկուզ մտածում էր՝ պատահած ժամանակը մի լաւ թակի, բայց այնպէս փախչում ու թաքնւում էին անպիտանները, որ նրա առաջը մնում էր միայն էշը իշա-ցած կանգնած: Այս տեսակ դէպքերում Չալօն իր սրտի զայ-

րոյթը էշիցն էր հանում. այնքան վեր էր հատում, որ էշի ետին ոտքերը ուղիղ գնալու փոխանակ միշտ թեք-թեք էին գնում:

Հէնց որ մի կիրակի կամ մի տօն օր էր գալիս, մանուկների բախտը բանում էր: Նրանք գիտէին, որ էշը տանն էլ վաղ թէ ուշ գոմից կամ մարագից արօտի են արձակելու: Չալօն իր խումբ-խումբ շտապում էին դէպի Չալօի տունը և հեռու-մօտիկ այնքան պտոյտ էին գալիս, մինչև որ էշը դռներից կերևար:

Նրանց մէջ չորս թէ հինգ հոգի շատ չարն էին. հաստապուօջ Ապրօն, մեծասրտի Վասիլը, բզեզ Նեսօն և ծակ-

փափախ Մուկուչը, որոնք միւսներին խմբապետներն էին: Ու
շուտով էշին իրան ճանկն էր գցում, նրա կոճին ալշու էր.
առաջինը ինքն էր հեծնում, գիւղից հեռացնում, շիրիթ սար-
քում, ապա հերթով միւսներն էին «պոչահանաք» և «քար-
վան կտրէք» խաղում:

Ե.

Այսպէս՝ մի կիրակի էր, որ Չալօն տեսաւ նորից՝ էշը
դռանը չի: Իջաւ գիւղամէջ, դէս ու դէն նայեց, սրա ու նրա
գոմ ու մարագը մտաւ. այս ու այն կալապանն ու շաքա-
րանը տնդդեց, բայց էշը չըկար ու չըկար: Հասկացաւ, որ երե-
խաները նորից էշին տարել են տանջելու. գայրացած՝ վեր-
ցրեց մի հոնի եղան և գիւղիցը դուրս գալով դէպի մօտակայ
արտերը՝ անդադար կանչում էր. «էհէ, էշ տանող, էհէյ, էշ
տեսնող»:

Սակայն ոչ ոք չէր պատասխանում:

Չալօն աւելի կատաղեց և բերանը փրփուրով լիքը այս
անգամ սկսեց թունդ-թունդ հայհոյանք թափել «անամօթնե-
րի» գլխին: Երբ տեսաւ որ դարձեալ պատասխանող չը կայ,
այնուհետև սկսեց ինքն իր էշին անիծել.

«Երանի քեզպէս ապրանք ուրիշն էլ ունի, թէ կենտ ես
եմ, գէշն ուտի քեզ. ինչ անասուն ես հա...»:

Յանկարծ նկատեց որ դիմացի սարիցը իրենց Նասիր ապին
ցած է իջնում: Իսկոյն բարձրացաւ մի թմբի գլուխ, ձախ ձեռքը
ականջին դրաւ, աջ ձեռքով փափախը վերցրեց ու օդի մէջ
ցած ու բարձր անելով սկսեց կանչել.

— Էհէյ, Նասիր ապի, ապի, ապի:

Նասիր ապին Չալօի հօրեղբայրն էր: Թէպէտ ծեր էր ու
մաղերը ալւոր, բայց դեռ սուր լսողութիւն ունէր: Լսելով Չա-
լօի խօսքերը, ընդհատեց քայլերը և պատասխանեց.

— Հէյ, ադա, էտ ի՞նչ է, էտ ի՞նչ է...

Չալօն այնքան պինդ էր աղաղակում և այնքան յուզւած
էր, որ Նասիր ապիի ձայնը անլսելի մնաց նրան և շարունակեց.

- Ա՛ խլանաս դու, ապի՛, Նասիբ ապի՛:
- Ադա, էդ ի՞նչ է, ի՞նչ է, իմանում չե՞ս:
- Մեր էշը տեսար ո՞չ, էշը, էշը.
- Տեսայ, համա բերի ո՞չ:
- Ո՞րտեղ տեսար, որտեղ, որտեղ:
- Քարակիտուկի վերի կողմերումը, վերի:
- Հիմի որ գնամ, էնտեղ կըլինե՞ թէ ո՞չ:
- Բաս հօ գէլը կերաւ ո՞չ:

դ.

Իսկ երեխաները իրենց անելիքը առաջուց արել և վերջացրել էին: Երբ տեսել էին Նասիբ ապին, էշին թողել էին և քարակիտուկների տակը տապ արել: Այժմ էլ, երբ ականջներովն ընկաւ Չալօի և ապիի ձէնն ու ձուներ, ամեն մէկը շտապեց փախչի: Հաստապուօշ Ապրօն, որպէս զի Չալօին վախեցնի և հնարաւորութիւն տայ ընկերներին անվտանգ գիւղ մտնելու, բարձրացել էր մի սաղարթախիտ կաղնի ծառ և այնտեղից կանչում էր.

—էհէյ, իշատէր, էշն արտը կերաւ, էշն արտը կերաւ, կերաւ:

Մի բոպէ Չալօն սփրթնեց. նա լաւ գիտէր, եթէ արտերի պահապանը էշին բռնի և տունանի, ահագին տուգանք են խլելու իրենից: Իսկոյն ձայնը կտրեց և սռաւ ու փուս, ծածուկ ճամփով այնպէս քայլեց դէպի ապիի ցոյց տւած տեղը, որ չը լինի թէ մէկը տեսնի և յայտնի պահապանին, թէ Չալօն էշին էր ման գալիս և նրա էշն է, որ արտն էր ընկել ու կերեր:

Երբ էշին հասաւ, խեղճ անասունը կանգնել էր գլուխը խոնարհած, ականջները ցած, պոչը ոտքերի արանքը սեղմած, իսկ մէջքի մազը շատ նստել ու վեր գալուց ցած էր թափւած: Չալօն թէև ան քաշեց ու քթի ծակերից բարկութեան ծուխ ելաւ, սակայն արտի պահապանի երկիւղիցը, առանց մի խօսք ասելու, առաջն առաւ կենդանին ու առն քշեց:

Խեղճ անասունը: Աղքատի էջ էր՝ հանգիստ չէին տալիս,
ոչ էշին, ոչ տիրոջը:

1) Չալօն ինչո՞ւ չէր քողոքում, ինչո՞ւ չէր պաշտպանում. ինչո՞ւ
սուս ու փուս տանում էր այդ քոլորը:

2) Ի՞նչպէս կը լինէր այս էշի պատմութիւնը, եթէ Չալօն մի
հարուստ մարդ լինէր:

11. Տերեւաքափ

Այ փոքրիկներ, այ սիրուններ,—
ասաւ քամին տերեւներին,—
աշունն եկաւ, մօտ է ձմեռ,
ի՞նչ էք դողում ծառի ծէրին:
Ոսկի, դեղին, վառ ծիրանի
գոյներ հագէք խայտաբղետ
ու ճիւղերից ձեր մայրենի
եկէք ինձ հետ, փախէք ինձ հետ...
Եկէք տանեմ հեշտ ու անթև
անհետ ճամփով, անյայտ տեղեր,
չէք իմանայ այնուհետև
էլ ինչ է դող, ինչ է ձմեռ...

Տերեւները հէնց լսեցին,
նախշուն, նախշուն, գոյներ հագան,
սըւսըւալով տխուր երգեր
քամու թևին թռան, փախան:

1) Տերեւները ինչո՞ւ էին տխուր: Նրանք ինչո՞ւ ականջ դրին քա-
մու խօսքերին:

2) Քամին նրանց ո՞ր է տանելու:

12. Երկու քոյր

—Հայրիկ, մի բան պատմի, մի լաւ բան պատմի.—խընդ-
րում էին Յուսիկն ու Յասմիկը:

Հայրիկը մի քիչ մտածեց, շոյեց նրանց ոսկեհեր գլուխ-
ները, ժպտաց ու ասաւ.

—Լինում է չի լինում երկու քոյր է լինում: Երկուսն էլ
ծնւել էին միևնոյն օրը, մի գեղեցիկ լճի ափին: Նրանցից մէկը
տուն ունէր, միւսը ոչ: Մի օր անտունը գալիս է տուն ունե-
ցողի մօտ ու ասում. «Քուրիկ ջան, տեսնում ես՝ ի՞նչ անտա-
նելի շոք է, արևը կէսօրին ինչպէս է այրում: Թող որ մի քիչ
քո տանը հանգստանամ, մինչև որ հովանայ ու իրիկունը նո-
րից վեր կենամ գնամ իմ բանին: Քո լաւութիւնը իսկի չեմ
մոռանայ: Թող, քուրիկ ջան»:

—Խեղճ աղջիկ, — ընդհատեց Յասմիկը — ի՞նչպէս պիտի
տանջւելիս լինէր շոքից: Ես իսկոյն ներս կը թողնէի:

—Բայց տուն ունեցողը այդպէս չարաւ, — շարունակեց
հայրը—այլ ասաւ. «Ի՞նչ միամիտն ես. չէ՞ որ ես էլ հազիւ եմ
տեղաւորւում իմ տանս մէջ, քեզ ի՞նչպէս ընդունեմ: Մի ու-
րիշ հով տեղ գտի քեզ համար, որ էս արևից ազատես»:

—Ի՞նչ անգութ, անպիտան աղջիկ է եղել, հայրիկ,—նորից
մէջ ընկաւ Յասմիկը:

—Մի քիչ սպասեցէք, գուցէ այդպէս չը խօսէք այդ աղ-
ջկայ մասին:

—Ո՛չ, հայրիկ, ո՛չ: Անշուշտ մի չար աղջիկ պիտի լինէր,—
պնդեց Յասմիկը:—Սեփական տուն ունենայ և իր տանջած,
չարչարած քրոջը մի անկիւն էլ չը տայ, այն էլ մի երկու
ժամով: Երևի մի կտոր չոր հաց էլ կը խնայէր քրոջից:

—Ճշմարիտ է, նա ոչոքի ոչ հաց էր տալիս, ոչ էլ մի սև փող:

—Ասա, մի հրէշ է եղել էլի,—չարացաւ Յասմիկը:

—Անտուն աղջկան ոչ ոք չէր սիրում,—շարունակեց հայրը—
ոչ ոք նրան ձեռք չէր մեկնում: Հովը ընկնում էր թէ չէ, ան-

տուն աղջիկը մտնում էր այգիներն ու բոստանները: Գիւղացիք որը թիակով էր նրա մէջքին տալիս, որը բահով, որը ոտով էր հրում: Փոքրիկ երեխաները քարեր էին շարտում նրա ետեւից: Նա թռչկոտում էր մարզից մարզ, մտնում էր քարերի ետեւ, կուշ էր գալիս պատի տակ, ու այնպէս ցաւում էր նրա մերկ մարմինը:

—Հարուստ քոյրը նրա համար մի ձեռք շոր կարել տալ չէր կարող, ի՞նչ է.—նորից բողոքեց Յասմիկը:

—Ո՞րտեղից կարել տար. ինքն էլ նոյնքան աղքատ էր:

—Բայց դու չասացիր որ տուն ունէր.—ասաւ Յասմիկը—Այդ տան մէջ իհարկէ կեցողներ կային և վարձ էին վճարում:

—Ձէ, աղջիկս: Տունը շատ փոքր էր. մի պատուհան ու մի դուռ ունէր միայն, և ինքը տանտիրուհին հազիւ էր մէջը տեղաւորում:

—Ի՞նչ կայ որ.—շարունակեց Յասմիկը—քոյրը տանը նրան կօգնէր, սենեակը կաւէր, կերակուր կը պատրաստէր:

—Նա չը գիտէր թէ եփել կամ խորովելը ի՞նչ բան է: Նա էլ քրոջ պէս ուտում էր հում-հում ինչ որ գտնում էր խոտերի տակ, տերեւների վրա կամ գետնի մէջ: Ոչ վառարան ունէր, ոչ փուռ, ոչ գդալ, ոչ դանակ: Տնակը շատ փոքր էր:

—Այ զարմանալի տուն է.—բացականչեց Յուսիկը.—Բայց էլի հօ մեր շան տնակից մեծ կը լինէր:

—Ո՛չ, շատ աւելի փոքր, ցածր ու նեղլիկ.—պատասխանեց հայրը:

—Բա ի՞նչպէս էր աղջիկը մէջը ապրում:

—Ապրում էր ու միշտ իր հետ ամեն տեղ ման էր ածում:

—Ի՞նչ ես ասում, հայրիկ: Տունը հետն էր ման ածում, մի ամբողջ տուն: Այդ անկարելի բան է:

—Ուզենար էլ, չէր կարողանայ միջից դուրս գայ, որգիս. իր տնակի պատերին կպած էր:

—էտ հօ...էտ հօ...Հայրիկ, ասե՛մ, ասե՛մ—մէջ նետուեց Յասմիկը:

—էտ հօ ես էլ իմացայ,—գլխի ընկաւ եղբայրն էլ.—էտ
հօ կրիան է իր պատեանով:

—Իսկապէս քոյրը գորտն է, որ տունն չունի. լրացրեց քոյրը:

—Ես ձեզ չամբ, որ տանտէրը այնքան էլ անսիրտ չէ,
ինչքան դուք կարծում էիք—ծիծաղեց հայրը:

—Հա, եթէ ես միշտ ինձ նման աղջկայ մասին մտածե-
լիս չը լինէի, հօ վաղուց իմացած կը լինէի—բողոքեց Յասմիկը:

Դիւզ յատկութիւնների տէր աղջիկ է Յասմիկը:

13. Վախկոտ նապաստակները

Նապաստակներն ամբողջ ցեղով

անտառի մէջ արին ժողով

և ժողովում մի ծեր շրջիկ

ասաւ. «Լսէք, մեծ ու պըստիկ,

շունը հաչէ,

քամին փռչէ,

ամպը գոռայ,

մուկը ճըռայ,

օձը սողայ,

մեր էս ցեղը

հա կը դողայ:

Վախկոտներ ենք էգ թէ արու,

չենք տայ քացի, չենք տայ հարու,

թէկուզ լինենք մի-երկու ծին

մեզ պիտ ուտեն արծիւն ու ցին:

Էսպէս ապրել չի կարելի

էս աշխարհում չարերով լի:

Չարն ու բարին աշխարհի հետ

թողնենք գնանք, թափւենք մի գետ»:

Շրջիկները ոչ էս, ոչ էն,

եղան ընկան մահի ճամփէն,

հէնց որ եկան գետին մօտիկ,
գորտերն ամեն մեծ ու պստիկ
խառնիխուռը
Թափւան ջուրը:
Իսկոյն էտտեղ մի այլ շըլդիկ
«Դարձէք, կանչեց, պապիս որդիք,
էլ մի կախէք ձեր քըթերը,
մեզնից վախկոտ են գորտերը»:

14. Կօշիկ սրբող Թումասը

ա.

Վաղ առաւօտ է. ահագին քաղաքի կէսը քնած է դեռ: Բայց
Թումասը ոտի է վազուց. ու շըւշացնելով գնում է գործին՝
ուսից կախած իր տուփը, որի մէջ խոզանակներն են ու կօշ-
կի ներկերը:

Սուր արձագանք է տալիս սուկոցը դեռ դատարկ փողոց-
ներում: Թումասը ուրախ է, միշտ ուրախ ու աշխուժ: Թուխ
դէմքով, խելօք աչքերով, դեռ նոր է լրացել իր տասը տարին,
թէն վրան որ նայես հազիւ կը տաս ութը տարի:

Փոստի կենդրոնական շէնքի դէմ, գլխաւոր մուտքից ոչ
հեռու, անձրևից պաշտպանւած մի անկիւնն է նրա աշխատա-
նոցը. այդտեղ նստած է նա ամբողջ օրը իր տուփի ու խո-
զանակների առաջ. ամառայ շոքին, ձմեռայ ցուրտին, միշտ
անխափան հնչում է նրա ախորժեկի քնքուշ ձայնը.

«Ձէք ուղում, պարոն, մաքրեմ ձեր կօշիկը. աղամանդի

պէս փայլի. հայելու պէս տեսնէք մէջը ձեր պատկերը. թանկ չէ, պարոն, հինգ կոպէկ»:

Ասում է ու այնպէս քաղցր ժպտում, այնպէս կատակով, այնպէս կենսուրախ, որ անցորդը ակամայ կանգ է առնում: Իսկ ով մի անգամ իր կօշիկը թոմասին է մաքրել տալիս, էլ միշտ կը գայ նրան:

Իսկ մութն ընկաւ թէ չէ՝^{Բ.} հաւաքում է ձեռաց իր փոքրիկ շարժական խանութը ու գնում տուն:

Քաղաքի ծայրին, մի խուլ փողոցի խորքումն է այն ցածիկ հին տունը, ուր մի փոքրիկ սենեակ ու մի մեծ խոհանոց ունեն վարձու բռնած: Թոմասի մայրը լւացարար է:

Ինչ բախտաւոր ժպիտով գիմաւորում է մայրը ամեն իրիկուն իր սիրեկան երեխին, կարծես իսկոյն մոռանում է ամբողջ օրւայ յոգնութիւնը լացքի տաշտի

առաջ:

Թոմասը գալուն պէս դատարկում է իր վարտիկի երկու գրպաններում հաւաքւած սև փողերը մօրը գոգնոցի մէջ, փոքրիկ քոյրերը պատրաստում են սեղանը և իսկոյն նստում են հացի: Շտապում է նա:

Ուղիղ ժամը ութին սկսում են երեկոյեան դասերը: Այս երկրորդ ձմեռն է, որ Թոմասը անընդհատ գնում է գիշերները դպրոց. արդէն սովորած է գրել կարդալը: Յերեկայ այն ժամերին, երբ քիչ է անցուղարձը և յաճախորդներ չեն լինում, Թոմասը փողոցի իր անկիւնումը իր տուփի առաջ միշտ մի փոքրիկ գիրք ունի ձեռքումը:

Նա կարդում է, կարդում, և ի՞նչ ծրագիրներ ապագայի համար, ի՞նչ մեծ ու պայծառ ծրագիրներ:

Այդ փառքիկ գրքերը ասում են նրան, թե քանի՜ քանի մեծ մարդիկ իր նման են եղած իրենց կեանքի սկզբին, քանի՜ քանի մեծ մարդիկ առաջ են գնացել ու բարձրացել են աստիճանէ աստիճան միայն իրենց աշխատանքովը և իրենց յամառ կամքովը:

Եւ թոմասը վճռել է. ինքն էլ պէտք է դառնայ անպատճառ մի մեծ մարդ, ինչքան բաներ պիտի հնարի մարդկանց համար և ինչպէս պէտք է պահի իր մայրիկին ու քուրիկներին...

Այո, մի մեծ մարդ, անպատճառ:

1) Ի՞նչ էք կարծում՝ թոմասի ծրագիրը պիտի յաջողի՞. եւ ինչո՞ւ:

2) Ի՞նչ քաներ են անհրաժեշտ ամեն մի ծրագրի, ամեն մի գործի յաջողովեան համար:

15. Աշուն

Աշնանային քամիները փռչեցին,
Ծառ ու ծաղիկունք տերևները թափեցին,
Երկինք մըրալլ, գիշեր-ցերեկ ամպամած,
սար ու ձորեր մէզ-մառախուղ է պատած:

Ամայացան անդաստաններ, այգիներ,
Թռչունների ուրախ երգը դադարեց,
խոպանացան աղմըկալից ճամփաներ,
և սայլերի անցուղարձը ընդհատուեց:

Յոգնած եգներն հանգստացան գոմերում,
օջախի շուրջ գեղջուկները խըմբելով
աշխատանքի պըտուղներն են վայելում
ուրախ-զարթ, մինչև գարուն ապահով:

1) Դիտացին միշտ է ձմեռը ապահով:

2) Ի՞նչ պատկեր կը լինի օջախի շուրջը «վատ տարին»:

16. Պգուանքի կարօտ

ա.

Մայրաքաղաքի հեռաւոր թաղում, ծերունիների ապաստարանի կողքին կանգնած էր նաև մի որբանոց: Մի առաւօտ ընդարձակ բակի միջով ապաստարանից անցնում էի որբանոցը:

Ծառի տակ, ուրիշներից առանձնացած տեսայ մի գանգրահեր, կարմրաթշիկ մանուկ: Դէմքն ախքան դուրեկան էր, որ կանգ առայ ու քնքշաբար շոյելով գլուխը՝ քաղցրութեամբ հարցրի. — Անունդ ի՞նչ է, պատիկ:

Նա պատասխանեց և աւելացրեց, թէ եօթը տարեկան է, ոչ հայր ունի, ոչ մայր, ոչ էլ մէկ ուրիշը աշխարհիս երեսին: «Իրա համար էլ բերել են ինձ որբանոց» արագ վերջացրեց նա իր կենսագրութիւնը:

Կարեկցութեամբ ու մտերմօրէն շոյեցի թշերը ու մտայ որբանոց: «Խեղճ երեխայ» մտածում էի գնալիս:

բ.

Երբ մի փոքր ժամանակից յետոյ վերադառնում էի նոյն ընդարձակ բակով, յանկարծ մէկը քաշեց հագուստիցս:

Ետ նայեցի. տեսնեմ՝ նոյն փոքրիկ ծանօթ դէմքը:

Սաստիկ յուզւած էր երևում ու այտերը շառագոյն. լուռ, աղերսական աչքերով նայում էր ինձ:

— Ի՞նչ է, սիրելիս, — հարցրի նրան:

— Ես ուզում եմ... — սկսեց նա ու կմկմաց:

— Ի՞նչ ես ուզում, ասա — քաջալերում էի ես:

— Ուզում եմ՝ որ ինձ համբուրես...

— Քեզ համբուրե՞մ. — զարմացայ ես:

— Այո, — ասաւ նա աչքերը ցած գցելով ու կարօտի շեշտով. — դեռ ինձ ոչ-ոք չի համբուրել, ո՛չ-ոք...

1) Պատմողը ինչո՞ւ էր կարեկցում փոքրիկին:

2) Քեզ ամենից շատ ո՞վ է սիրում: Մտածի՛, ինչ կը լինի քո կեանքը, եթէ այդ քեզ ամենից շատ սիրողները չը լինէին աշխարհիս երեսին:

17. Կաշաղակ

Այ չաշանակ,
կաշաղակ,
ի՞նչ ես շնկել դոնէ դուռ,
բազ ու պարտէզ ու կտուր.
ի՞նչ ես էտպէս փրնտուում.
քանի՞ ճըշաս,
կըշ-կըշաս.
«Կա՛յ-չկա՛յ,
կա՛յ-չկա՛յ»...

Մէկ էլ յանկարծ
չարացած
ի՞նչ ես բացում կտուցըդ
ու անհանգիստ հոգուցդ
երկար հոնչդ շարժելով,
ձայն ես տալի
վըշտալի.
«Չկա՛յ-չէ-չէ,
չկա՛յ-չէ-չէ...»

18. Պառաւի կատուն

ա.

Միշտ միասին էին պառաւ Շողերը ու իր սև ահագին կատուն:

Երբ պառաւ Շողերը տունն էր հաւաքում, կերակուր եփում կամ նստում գուլպայ գործելու՝ միշտ կողքին էր և կատուն: Պառաւը նրան էր գանգատում իր ցաւերը, թէ էլ ինչպէս կարգին ման գալ չի կարողանում, թէ ինչպէս մատները գողում են գուլպայ գործելիս: Կատուն մոռում էր, ճկուն մէջքը ուռցնում ու քսում պառաւի ոտներին ու ծնկներին:

Երբ պառաւ Շողերը անց էր կենում փողոցով, կատուն իսկի մի քայլ ետ չէր մնում նրա խունացած շրջագլխոսի փէշից ու պոչը վեր ցցած՝ հանգիստ հեռւում էր իր տիրուհու դանդաղ քայլածքին: Դրացի տղերքը նրանց տեսնելիս՝ դեռ հեռուից կանչում էին կէս լուրջ, կէս ծաղրով.

—Ճամփայ, ճամփայ տւէք Շողեր ու Փիսօ խաթուններին:
Իսկ երբ մթնում էր ու աղքատիկ տնակի մէջ հանգչում էր Պաղօտ ճրագը, ցած ու խարխուլ պատուհանի արանքից պարզ լսում էր կատուի մոմոոցը պառաւ Շողերի խումփոցի հետ խառնւած: Երկուսն էլ պառկում էին միեւնոյն անկողնում. ձմեռները մանաւանդ կատուն էր պառաւի մըսկան ոտների տաքացնողը:

Բ.

Այսպէս անբաժան ապրում էին նրանք շատ տարիներ:
Պառաւ Շողերի մէջքը աւելի ու աւելի էր կռանում. կատուի աչքերի լոյսը աւելի ու աւելի էր մարում և բուրդը թափւում:

Մի օր էլ հարևանները տեսան, որ պառաւ Շողերը նստել է տնակի առջև ու դառն լալիս է: Նրա ծնկանը ձգւել պառկել էր կատուն... սատկած:

Դրացիներից շատերը կային, նայում էին ու ժպտում. չէ՞ որ՝ ահագին կնիկ լաց էր լինում կատուի վրա:

Այո, պառաւ Շողերը լաց էր լինում ու կամաց, շրթունքների մէջ, կրկնում էր անընդհատ.

«Էլ պրծաւ. էլ հիմի ոչ-որ չունեմ այս աշխարհում. գնացին, որդիս, հարսս, թոռներս, հի-

մի էլ այս կատուն, որ այնքան սիրում էին թոռնիկներս. մնացի մենակ, բոլորովին մենակ այս աշխարհում...»

Կրկնում էր պառաւը կամաց, շրթունքների մէջ, ու անմխիթար հեկեկում...

Ինչո՞ւ պառաւը այդպէս սիրում էր իր կատին:

19. Աղեսը

Աղեսն եկաւ մութ անտառից,
հարցմունք արաւ լիքը թառից.
«Մեծ խորոզ է հարկաւոր ինձ»:
Քաղցած աղեսն, ագին ծաղիկ:

Աղեսն հագել քուրքը դեղին,
պտուտ կը գայ շուրջը գեղին.
Շուր կըտըրւեց տատիս լեղին:
Դեղին աղեսն, ագին ծաղիկ:

Աղեսն ասաւ պառաւ տատին.
«Մըտիկ չեմ տայ ձեռիդ փէտին,
կարօտել եմ թըմփլիկ ճուտին»:
Անվախ աղեսն, ագին ծաղիկ:

Աղեսն եկել նըստել գէզին,
երկար ագին ծրուել վըզին,
աչք է գըցել մեր խորոզին...
էն գող աղեսն, ագին ծաղիկ:

Մին էլ կանչեց տատրս պառաւ.
«Աման, հասէք, տարան, կերան,
գըլխիս էս ինչ փորձանք բերաւ
անտէր աղւէսն, ագին ծաղիկ»:

Այ իմ խորոզ, կարմիր խորոզ,
ման կը գայիր գոռոզ-գոռոզ,
փետուրդ արաւ ողջ դարուփոս,
էն չար աղւէսն, ագին ծաղիկ:

Աղւէս, աղւէս, փոքրիկ գազան.
ոտներըդ կարճ ու խիստ վազան.
շըներն ամեն քեզ չըհասան:
Ճարպիկ աղւէս, ագիդ ծաղիկ:

20. Վայրենին ու նամակը

ա.

Եւրոպացիք ագարակներ էին շինել վայրենիների աշխարհում ու իրենց մօտ ծառայեցնում էին սեամորթ տեղացիներին: Մի ագարակատէր իր բարեկամին, որ ապրում էր հեռաւոր կալածքում, նւէր է ուղարկում մի գամբիւղ նարինջ ու նամակի հետ տալիս է վայրենու ձեռքը: Ճամփին վայրենին չի համբերում ու նարինջներից մի քանիսը ուտում է: Պարոնը գամբիւղը ստանում է թէ չէ, նամակը կարդում է ու նարինջները համարում:

—Այստեղ հինգը պակաս է. ճամփին կերել ես,—ասում է նա խիստ կերպով բերող վայրենուն:

—Ո՞րտեղից իմացար,—ապշած հարցնում է վայրենին:

—Այ, այս թուղթն է ասում:

—Այդ սպիտակը...

Վայրենին խլում է նամակը, մօտեցնում աւանջին, քիչ սպասում ու տարակուսանքով գցում գետին.

—Բաս ինձ ոչինչ չի ասում:

Բ.

Մի քանի ամիս անց՝ տէրը կրկին նրան տալիս է մի քանի շիշ գինի ու նամակ և հրամայում է տանի իր բարեկամին: Ճամփին վայրենին ուզում է անպատճառ գինու համը տեսնի, բայց վախենում է ձեռքի բռնած «սպիտակից», վաճ թէ նորից իմաց տայ: Բայց յանկարծ ուրախ վեր է թռչում, հնարքը գտել էր:

Հէնց որ հասնում է մի ամայի տեղ, հանում է նամակը կոխում մի մեծ քարի տակ, չորս բոլորն էլ ածում է չորացած տերևներ, որ նամակը ոչ մի ծակից դուրս չը նայի. իսկ ինքը վեր է կենում, բաւական հեռանում, մի թփի տակ ցած է դնում իր բեռը, հանում մի շիշ ու փառաւոր անուշ անում... Քէֆը չաղանում է, երգում, պարում, յետոյ էլ պառկում, մի լաւ քնում:

Քունն էլ որ առնում է, վեր է թռչում, վերցնում է դամբիւղը, հանում է քարի տակից նամակը ու շարունակում ճամփան ուղիղ իր տիրոջ բարեկամի ագարակը: «Դէ, հիմի թող ասի, տեսնեմ՝ ինչ պիտի ասի». մտածում է վայրենին մըտքումը ու իրեն-իրեն ժպտում:

Գ.

Տեղ հասնելուն պէս պարոնը նամակը կարդում է, հաշւում է շիշերը ու բարկացած աղաղակում է վայրենու վրա.

—Սպիտակ գինուց մի շիշ խմել ես նորից, անպիտան:

Վայրենին լսում է թէ չէ, թողնում է փախչում: Ու այն օրից սարսափահար պատմում էր իր ցեղի մարդկանց, թէ ինչպէս սպիտակամորթները մի տեսակ ճերմակ կաշու պէս բան ունեն, որ ամեն ինչ տեսնում է, ամեն ինչ լսում, ամեն ինչ իմանում և սպիտակամորթներին պատմում, իսկ սևամորթներին ոչինչ չի ասում:

1) Ներուպացիք մի՞շտ են գիր ունեցել. ի՞նչ բան է գիրը:

2) Ինչն է ստիպել մարդկանց, որ գիր նարեն:

3) Թղթի հետ խոսող ներուպացին ի՞նչ պիտի թւի վայրենու աչքին:

21. Ժամանակը

«Թիկ-թակ, թիկ-թակ»։—Ո՞վ է այդ։

«Ժամանակն է, գնում է.

նրա ոտքի ձայնն է այդ,

թիկ-թակ, թիկ-թակ,

որ լրանում է շարունակ»։

—Ժամանակը, ո՞վ է այդ։

«Յուսկը ձեռին մի խուլ մարդ.

շալակն առած մի մեծ պարկ,

թիկ-թակ, թիկ-թակ,

որ գրնում է շարունակ»։

22. Քարը

ա.

Տիգրանը այդ օրը շատ ուրախ էր։ Ուրախութիւնից չէր իմանում ինչ անի. իջել էր պարտէզ ու քարեր էր շարտում ճնճողւկների վրա։ Թէև ոչ մէկին էլ չը դիպաւ, բայց խեղճ ծիտերը շատ էին վախենում և նրա ձեռքի ամեն շարժումից վեր էին թռչում ծառի ճիւղերից, նստոտում էին տանիքի վրա ու նորից իջնում ցանկապատին։ Նրանց այդ վախեցած թռչկոտելը շատ էր զլարճացնում Տիգրանին։

Այդպէս ճնճողւկների ետևից ընկած միջոցին յանկարծ նրկատեց, որ դարպասի առջև մի աղջիկ էր կանգնած կարճ, պատռտած շորերը հագին ու ոտաբոբիկ։ Նրա մազերը խիտ-խիտ փունջերով թափւում էին կեղտոտ ճակատին, այտերին և ուսերին։

—Աղա, քեզ մատաղ...—կամացուկ և երկչոտ ձայնով կրմկրմաց աղջիկը։

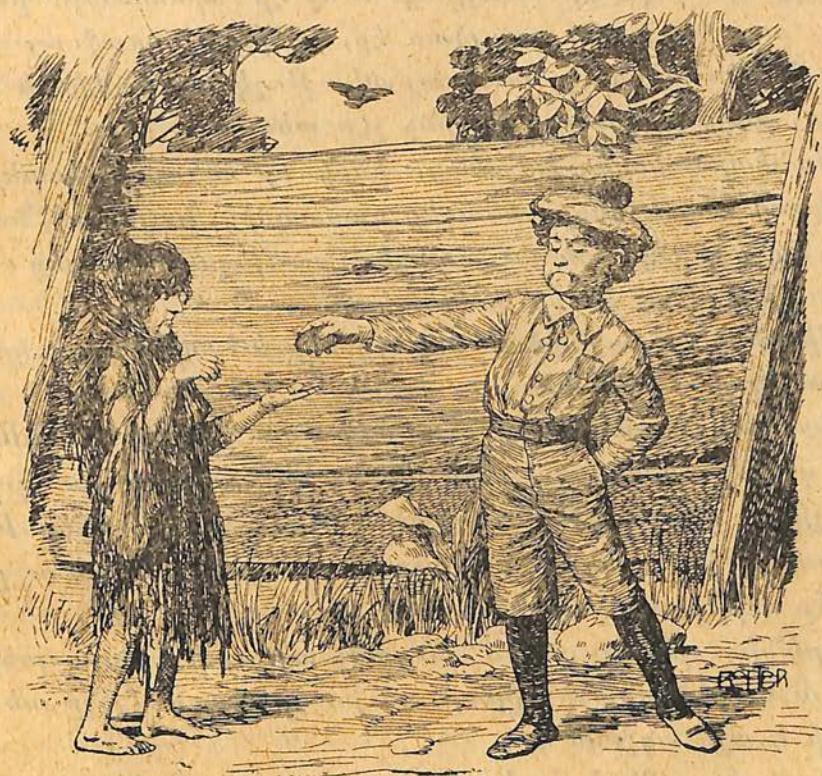
Տիգրանը հէնց այն է ուզում էր քարը նետի ճնճողւկներին որ կանգ առաւ ու մօտեցաւ աղջկան։

—Դու աղքատ ես,—հարցրեց նա, ձեռքովը ճակատի քրքր-
տինքը սրբելով:

—Այո... աղքատ եմ... խեղճ եմ... Պատիկ աղա, մի ողոր-
մութիւն արա,—կրկնեց աղջիկը:

Տիգրանը հետաքրքրութեամբ նայում էր նրան:

Աղջիկը այնպէս տգեղ էր, այնպէս փոքր, նիհար, այնպէս
արևից սևացած. նրա մեծ, ներս ընկած աչքերի մէջ և ամ-

բողջ դէմքի վրա մի հիւանդոտ, ողորմելի բան կար:

Տիգրանի դուրը չեկաւ:

—Դու հաց ես ուզում, հա՛, —հարցրեց նա, քարը իր բռան
մէջ ամուր սեղմելով:—Ապա, ձեռդ պահի:

Աղջիկը վստահ պարզեց իր փոքրիկ, չորացած ձեռքը:

—Ա՛ռ, ասաւ գիժ տղան և նրա ափը դրաւ դեղին քարի
կտորը:

Աղջիկը քարը դէն չը նետեց և ոչինչ էլ չասաւ. նայեց քարին, յետոյ արտասուալից աչքերը բարձրացրեց Տիգրանի վրա ու գլուխը կախած դուրս գնաց փողոց:

Ոչ մի խօսքով, ոչ մի շարժումով, ոչ մի հայեացքով նա չը կշտամբեց Տիգրանին. բայց Տիգրանի ուրախութիւնը յանկարծ չքացաւ, դէմքը մռայլւեց: Ի՞նչ էր պատահել, ինչո՞ւ: Արևը առաջւայ պէս պայծառ էր, երկինքը առաջւայ պէս ջինջ. ճնճողուկներն էլ առաջւայ պէս թռչկոտում էին և ճըլւըլում, բայց Տիգրանը էլ ոչինչ չէր տեսնում:

Յանկարծ վազեց խոհանոց, ինքն իր ձեռքով կարեց մի մեծ կտոր հաց և դուրս նետուեց դարպասից: Նայեց աջ, նայեց ձախ, աղջիկը չէր երևում, գնացել էր: Տիգրանը վազեց փողոց, նայեց մէկի, միւսի բակը, չկար...

Տիգրանը վերադարձաւ իրենց բակը և հացը ձեռքին կրթնեց դարպասի անկիւնին:

Կարծես մի բան ծանր նստել էր նրա կրծքին: Ա՛խ, Աստուած, գուցէ այսպէս ծանր չը լինէր, եթէ աղջիկը ետ շարժուած լինէր քարը, եթէ հայհոյած, մի բան ասած լինէր: Բայց աղքատ աղջիկը արտասուալի աչքերով նայել էր նրան ու լուռ գնացել. ուրիշ ոչինչ:

Նրանից յետոյ ամեն անգամ աղքատի ձայն լսելիս, սեղմւում էր Տիգրանի նիւտը, դուրս էր նետւում, որ տեսնի՝ կարելի է այն աղջիկն է:

Ո՛չ. այն աղջկան էլ երբեք չը տեսաւ: Աղջիկը անհետ չքացել էր, տանելով իր հետ դեղին քարը, կորել էր, կարծես իսկի աշխարհիս երեսին ծնւած էլ չը լինէր...

1) Ինչո՞ւ յանկարծ կորաւ Տիգրանի քոլոր ուրախութիւնը.

2) Վստ տղայ է Տիգրանը. ո՞րն է նրա մեծ թերութիւնը.

23. Տատու

ա.

Կարծես տարիներ չեն անցել, կարծես հէնց երէկ լինէր՝ ես տեսնում եմ իմ պառաւ տատին, նստած իր սովորական տեղում, մեր խրճիթի դռան դէմ: Վիթխարի ընկուզենին պատրաստարում է նրա ալետր գլուխը ամառնային արեգակի կրակոտ ճառագայթներից: Նա նստած է, ինչպէս միշտ, լուռ ու մտախոհ:

Տատու կոչւում էր Շուշան. նա ժառանգել էր իր մօր անունը: Զնայելով պատկառելի տարիքին, ամենեւին չէր կորցրել իր ժրութիւնը. առաւօտից մինչև երեկոյ անդադար շարժման մէջ էր: Նրա ամենատես աչքերը ամեն բան կը նկատէին, նրա անհանգիստ լեզուն ամեն բանի մասին հաշիւ կը պահանջէր: Մինչև մահը նա չթողեց ձեռքից իր կառավարութեան գաւազանը՝ անագին փայտէ շերեփը, որով նա ընթրիքի ու ճաշի ժամանակ կերակուր էր բաժանում: Մինչև իր մահը մեր տան թէ մեծը և թէ փոքրը ամենայն խոնարհութեամբ հպատակւում էինք նրա հեղինակութեանը:

Տատու շատ աշխատասէր կին էր: Յիշում եմ, գիշերւայ մեծ մասը, նստած այծի մորթու վրա, դնում էր իր առջև մանելու մեքենան, և ոսկրացած ձեռքով, պտոյտ էր տալիս ճախարակի թևքը, բաժբաղից թել էր պատրաստում: Եւ ինձ թւում է, թէ դեռ զարկում է ալանջիս պառաւի տխուր ու դողդոջուն երգը, ինձ թւում է՝ թէ դեռ լսում եմ նրա նահապետական մեքենայի խուլ ճոճոցը:

բ.

Մեր գիւղում տատու համարւում էր խելացի պառաւներից մէկը, իսկ իր տան մէջ նրա իմաստութիւնը հասնում էր անսխալականութեան: Ճշմարիտն ասած՝ ես էլ փոքր ժամանակս հիացած էի նրա իմաստութիւնով: Նա ամեն բան գիտէր:

Նա գիտէր՝ թէ ինչ նշանակութիւն ունեն այս ու այն երազները: Նա գիտէր՝ թէ ինչ խորհուրդ ունի, երբ մարդու

մարմնի այս կամ այն մասը «խաղում է»: Նա հասկանում էր կաշաղակի լեզուն և բացատրում էր, թե ինչ լաւ լուրեր է բերում նա, երբ մեր պատի վրա նստած կըշկըշում է: Նա լսել չէր կարող բուռի չարագոռշակ ձայնը և պատուիրում էր ինձ՝ քարով սպանեմ, երբ նստի մեր պատին: Նա գիտէր՝ թէ ինչու Սողոմոն իմաստունը անիծեց ճնճղուկներին, կամ ո՞վ դրեց յոպոպի գլխին այն գեղեցիկ փետուրէ սանդղը:

Այո, տառտ շատ բան էր իմանում: Նա պատմում էր ինձ՝ թէ ինչպէս կը հասնի աշխարհի վերջը, կամ երբ կը յայտնւի Նեոը: Նա ասում էր, թէ անիծւած Նեոը կը գայ մի անգահին էշի վրա նստած, թէ նրա աւանակի աղանջները այնքան երկար կը լինեն, որ մի աղանջի ծայրը կը հասնի մինչև արևմուտք, իսկ միւսինը մինչև արևելք: Նա ասում էր՝ թէ այն ժամանակ կը յայտնւեն «աջուջ-մաջուջները», թէ նրանք այնքան փոքրիկ թղուկներ են, որ իմ կօշիկները կարող էին նրանց համար բնակարան դառնան:

Բայց ես աւելի սիրում էի տատիս հեքիաթները, որ գիշերները պատմում էր: Նրբեմն, մի անգամ սկսած հեքիաթը հագիւ վերջացնում էր մի ամբողջ շաբաթւայ ընթացքում: Ա՛խ, ինչ լաւ պատմում էր նա. ես միշտ ուրախութեամբ էի լսում: Բայց երբ պատմում էր դեերի, սատանաների, գրողների ու դժոխքի մասին՝ ես սարսափում էի, և աւելի շատ էի վախենում, երբ խօսում էր մեռելների մասին:

Իսկ երբ տառտ ինքը մեռաւ, նրանից չէի վախենում: Նա այնպէս հանգիստ պառկած էր դագաղի մէջ, կարծես քնած լինէր: Նրա դէմքը էլի այնպէս բարի էր, ինչպէս միշտ: Նրբեմն թաղեցին, ես շատ լաց եղայ:

1) Պատմողը ինչո՞ւ մեծ ժամանակ էլ հիացած չէ իր տատի իմաստութեամբը:

2) Այդ տեսակ իմաստութեան մենք ինչ անուն ենք տալիս. եւ ինչու:

24. Ճախարակ

Մանի, մանի, ճախարակ,
 նրստենք բանի ճախարակ,
 անտէրին տէր, ճախարակ,
 որբերին հէր, ճախարակ: —

Լուսնեակը դուրս է եկել,
 աչքերիս լուս է եկել:
 Լուսնի լուսով մանեմ ես,
 սիպտակ ոստեր անեմ ես,
 աղքատ օրով ու լացով,
 որբեր պահեմ մանածով:

Մանի, մանի, ճախարակ,
 նրստենք բանի, ճախարակ,
 անտէրին տէր, ճախարակ,
 որբերին հէր, ճախարակ:

1) Ի՞նչու այրի կինը լուսնի լուսով է մանում: Եւ ինչո՞ւ ոչ ցե-
 րեկը:

2) Ինչո՞ւ աշխատանքի զործիքը անտէրի տէրն է ու որբի հէրը:

25. Ամենայաւ վկայականը

Մի վաճառական լրագիրներում յայտարարել էր, թէ իր խանութի համար ուզում է մի աշակերտ վարձի:

Շատ մարդ եկաւ գնաց, վերջապէս վաճառականը ընտրեց մէկին:

—Ասա, խնդրեմ,—հարցրեց մի ծանօթ,—ի՞նչու դրան ընտրեցիր: Ոչ վկայական ունէր, ոչ ճանաչում էիր: Ուրիշները հրաշալի յանձնարարականներ բերին, բայց դու ճամփու գրբի:

—Սխալւում ես,—ասաւ վաճառականը:—Այս տղան շատ վկայականներ ունէր: Սենեակը մտնելուց առաջ ոտները լաւ սրբեց ու դուռը ծածկեց առանց թրխկացնելու՝ ուրեմն մաքրասէր է ու կարգապահ: Իր նստած աթոռից վեր կացաւ ու տեղ տւաւ ներս մտնող կաղ մարդուն. ուրեմն բարեսիրտ է ու յարգում է աւելի հասակաւորին: Դեռ շեմքին գլխարկը հանեց, արագ ու կտրուկ պատասխաններ էր տալիս իմ հարցերին. ուրեմն քաղաքավարի է ու աչքաբաց: Կուացաւ բարձրացրեց գիրքը, որ դիտմամբ ձգել էի յատակին, մինչդեռ ուրիշները դէմ էին ընկնում գրքին կամ կողքից անցնում: Հանգիստ սպասում էր իր հերթին, չաշխատելով ուրիշների առաջը կտրի. ուրեմն լաւ կրթւած տղայ է: Շորերը լաւ սրբւած էին, իսկ երեսն ու ձեռները մաքուր: Ի՞նչ ես կարծում, այս բոլորը միասին լաւագոյն վկայականը չէ՞:

Ուրեմն հրն է մարդու ամենալաւ վկայականը:

26. Ճպուռն ու մրջիւնը

Թրուի-վրոի մի ճպուռ

Ողջ ամառը շուռ ու մուռ

Երգեց, ճռաց,

Ճրոճռաց:

Մին էլ, ըհը՛, ձմեռը

Փռեց իրա թևերը,

Բացեց գորգը սպիտակ,
 Դաշտերն առաւ ձիւնի տակ:
 Անցան պայծառ օրերը
 Էլ որն ասեմ, էլ որը,
 երբ ամեն մի թփի տակ
 Թէ սեղան կար, թէ օթեակ:
 Եկան օրեր ցրտաշունչ.
 ճպուռն ընկաւ լուռ ու մունջ,
 քաղցած փորին էլ ի՞նչ երգ.

ցուրտը տարաւ ոտ ու ձեռք:

Զընգըր-զընգըր դողալով,
 ծանր ծանր սողալով,
 նա մըջիւնին ասում էր.
 «Գլխիդ մատաղ, սանամէր»,
 մի ճար արա՛ շունչ առնեմ,
 ցրտից սովից չը մեռնեմ,
 ինձ կերակրի, տաքացրո՛ւ,
 մինչև զարուն ապրեցրո՛ւ:
 — Ի՞նչ խաբար է, սանիկըս,
 զարմանում եմ, ջանիկըս.
 չաշխատեցի՞ր ամառը,
 ասա, ի՞նչ էր պատճառը:
 — Էտպէս բանի, սանամէր,
 էլ ժամանակ ով ունէր:

Էն խոտերում բուրաւէտ
 երգում էինք մերոնց հետ:
 «Ուրեմն դու...» — Այո՛, ես,
 ողջ ամառը դէն ու դէս,
 երգ երգեցի մշտապէս:
 — Երգեցիր հա՛. շատ բարի.
 այժմ էլ բռնի վերվերի,
 քամին ծափ տայ՝ դու պարի:

27. Նաբէկի նժոյգը

ա.

Արաբ Նաբէկը մի աշնայիսի հազաւագիւտ և գեղեցիկ նժոյգ ունէր, որ ամենքը նախանձում էին: Ուրիշ ցեղից մի արաբ, անունը Դագեր, կամենում էր ինչ էլ որ լինի ձեռք բերի այդ նժոյգը: Իզուր էր նա առաջարկում Նաբէկին նժոյգի փոխարէն անհամար ուղտեր և ուրիշ շատ բան: Նաբէկը ոչ մի կերպ չէր համաձայնում:

Այն ժամանակ Դագերը մտածեց խորամանկութիւն բանեցնի: Մի օր իր երեսը խոտի հիւթով ներկեց, ցնցոտիներ հագաւ, վիզն ու ոտները փաթաթեց, իբրև մի ցաւագար մուրացկան, ու գնաց նստեց մեծ ճանփի վրա, որտեղով պիտի անցնէր Նաբէկը: Երբ Նաբէկը մօտեցաւ՝ Դագերը սկսեց աղաչանքը թոյլ ու նւաղած ձայնով:

— Ես մի աղքատ ու խեղճ օտարական եմ: Երեք օր է այստեղ վեր եմ ընկած ու չեմ կարողանում տեղիցս շարժեմ, գնամ մի կտոր հաց ճարեմ: Յաւից մեռնում եմ, օգնի՛ ինձ: Ասուած քո վարձը չի մոռանայ:

Նաբէկը նայեց, մեղքացաւ և առաջարկեց ծպտեալ աղքատին, որ վեր կենայ նստի ձիու գաւակին և միասին գնան տուն: Այնտեղ նրան կը խնամէին:

Բայց խաբեբան պատասխանեց.

— Ես չեմ կարող ոտքի կանգնեմ, ուժ չունեմ:

Գթասիրտ Նաբէկը ձիուց վայր թռաւ, մօտեցրեց ձին Դագերին և մեծ դժւարութեամբ նստեցրեց նրան: Երբ Դագերը իրեն թամբի վրա զգաց, յանկարծ խիտեց նժոյգը ասպանդակներով և առաջ սլացաւ:

— Իմացի, ես Դագերն եմ. տանում եմ նժոյգդ:

բ.

Նաբէկը ետևից կանչեց, խնդրեց կանգնի մի վայրկեան ու իր ասելիք երկու խօսքը լսի:

Դագերը համոզւած որ ոչ ոք իրեն չի հասնի, շուռ տւեց ձիու գլուխը ու կանգ առաւ, բաւական հեռու:

Եւ Նաբէկը ասաւ.

—Դու խլեցիր իմ նոյսքս. եթէ այդպէս էր Ալլահի կամքը, բարի վայելես, միայն մի բան եմ ես խնդրում. խոստացի ոչոքի չասես, թէ ինչ հնարով տիրացար ձիուս:

—Ի՞նչու, հարցրեց Դագերը:

—Նրա համար, որ մի ուրիշը կարիքի ժամանակ երբ օգնութիւն խնդրի, մարդիկ կը կասկածեն՝ էլ չեն հաւատայ. իսկ ես չեմ ուզում պատճառ լինեմ, որ մարդիկ այլ ևս միմեանց ոչ մի բարիք չանեն, որ ամենքն էլ վախենան խաբւելուց, ինչպէս որ ես խաբւեցի:

Այս խօսքերից ապշած՝ Դագերը մատածմունքի մէջ ընկաւ. յետոյ իջաւ ձիուց և ասաւ.

—Ես մոլորեցի, նախանձը կուրացրել էր ինձ: Ների:

Գրկեց Նաբէկին ու վերադարձրեց նոյսքը:

Նրանից յետոյ Դագերը ճանապարհ գցեց Նաբէկին մինչև նրա վրանը և մնաց նրա մօտ երեք օր, ու դարձան մտերիմ ընկերներ:

28. Չաղացպանի երգը

Ջուրն է թշուում,
Չուրն է խշշում.
ու Չաղացում
ալեկոծում,
իրարանցում,
և կարծես թէ
հազար կանայք
լաց են լինում
ու հեծեծում:
Երեք-չորս հատ

Չաղացաբար
իրենց անդուլ
չախչախներով
պըտըտում են,
հն պըտըտում:

*

Դուրսը,
ներսը
հարայ-հըրոց,
սայլի ճոխչ,

քարի գրոռոց:
Մինը բեռը
նեղս է կրում,
մինը նըրան
դուրս է բերում,
մինն աղունը
վրա անում,
ցորեն տալիս
ալիւր հանում:

*

Տես և մի կողմ
ջաղացականը
ալրաթաթախ՝
ալրատանը,
քարը տեղից
իջեցըրած,
նրա տակը
վրէն արած,
հա տալիս է
քարին մուրճը
և կայծեր է
թափում շուրջը
և ծնկները
քարի վրա
նա երգում է
երգը իրա.

*

«Արի, իմ քար,
ջաղացաքար,
քեզ կըռանեմ,

խոր փոսիկներ
սուր ատամներ
կուռ կռանով
ծանր մուրճով
լանջիդ հանեմ,
որ դու աղաս
բընաղունը,
բընաղունը,
չոր աղունը.
ալիւր, ալիւր
տաս աշխարհին
և ծառային
և արքային:
Աշխարհը լայն
մեր տեղը նեղ,
հալւենք, մաշւենք
մենք միատեղ:
Արի, իմ քար
քեզ կըռանեմ
սուր ատամներ,
խոր փոսիկներ
կըրծքիդ հանեմ:
Ես քո տէրը
ես քո գերին,
արի հաց տանք
ողջ աշխարհին:
Աշխարհը լայն
մեր տեղը նեղ,
հալւենք, մաշւենք
մենք միատեղ:»

Ինչո՞ւ է ասում՝ «ես քո տէրը, ես քո գերին»։ Ճիշտ է:

30. Հօր հիւանդապահը

ա.

Մի գիւղացի տղայ կանգնեց հիւանդանոցի դռանը: Դռնապանին մի տոմսակ ցոյց տւաւ ու խնդրեց որ թոյլ տան իրեն տեսնի հիւանդ հօրը:

—Երբ է եկել քո հայրը,—հարցրեց դռնապանը:

—Մի հինգ օր առաջ: Նա այստեղ քաղաքում մշակութիւն էր անում, հիւանդացել է ու եկել ձեզ մօտ: Մեզ իմաց տւին. ես այժմ գալիս եմ գիւղից: Խնդրում եմ, ցոյց տւէք, որտեղ է:

—Հա, հա, իմացայ, պառկած է չորրորդ սրահում ամենից վերջը—ասաւ սպասաւորը,—արի:

Ու ներս տարաւ տղային: Նախ գնում էին երկար միջանցքներով, յետոյ մտան մի մեծ սրահ ու անցան մահճակալների մի երկար շարքի միջով: Չորս կողմը մաշած ու դեղնած դէմքեր էին. օդը լիքն էր դեղերի հոտով: Սպիտակ հագած գլխովեան քոյրերը մի հիւանդի մօտից անցնում էին միւսին:

—Ահա հայրդ,—ասաւ սպասաւորը, ցոյց տալով մահճակալներից մինը:

Հիւանդի ձեռքը անշարժ ընկած էր վերմակի վրա: Տղան բռնեց այդ ձեռքը ու հեկեկալով գլուխը խոնարհեց հօր ուսին: «Ապի, ապի...» Հիւանդը շարժւեց, շուռ եկաւ, երկար նայեց տղային, կարծես թէ ճանաչեց, բայց, ոչինչ չասաւ:

Խեղճ հայրիկ, ինչպէս փոխւել էր: Մի րոպե երկարել, սպիտակել, երեսը ուռել, թխացել, աչքերը կուշ էին եկել, շրթունքները կախ ընկել: Ուղղակի չէր կարելի ճանաչել:

—Ապի, ապի—կանչում էր տղան:—Էս ես եմ, չէ՞ս ճանաչում: Յակոբն եմ, քո Յակոբը: Գիւղիցն եմ եկել, մայրիկը ուղարկել է որ քեզ տեսնեմ: Գոնէ մի խօսք ասա:

Հիւանդը լուռ նայեց, նայեց ու աչքերը խփեց:

Այդ միջոցին էր որ զանգը տւին ու մտաւ բժիշկը իր օգնականի հետ: Հերթով նայեց հիւանդներին, վերջապէս մօտեցաւ Յակոբի հօրը: Բռնեց հիւանդի զարկերակը, ճակատը շօշափեց ու մտածեց:

— Սա հիւանդի որդին է, նոր է եկել գիւղից. — բացատրեց գլխով ցնցած քոյրը:

— Ի՞նչպէս է հայրս. — հարցրեց տղան:

— Մի վախենա, տղաս. — պատասխանեց բժիշկը: — Դեռ տեսնենք, կը լաւանայ, որ լաւ խնամւի:

— Ես ինքս կը մնամ այստեղ, պարոն բժիշկ, ու կը խնամեմ, — պատասխանեց տղան:

Բժիշկը ժպտաց:

— Դ՞նչ ինչ կարող ես:

— Ինչ՞ով չեմ կարող: Եւ վերջապէս հօրս ես այսպէս երեսի վրայ մենակ չեմ թողնի. — ասաւ տղան վճռապէս:

Բժիշկը մի սուր հայեացքով չափեց նրան ոտից գլուխ, բիշ մտածեց ու ասաւ:

— Լաւ. հիւանդի սրտին գոնէ միւրթարանք կը լինի, երբ տեսնի որ դու մօտն ես:

Բ.

Տղան դարձաւ հիւանդապահ: Ուղղում էր հօր բարձն ու վերմակը, ճանճերն էր քշում, տալիս էր դեղը որոշւած ժամերին և կատարում էր ճշտութեամբ այն ամենը ինչ որ բժիշկն ու գլխով ցնցած քոյրը պատուիրում էին: Գիշերներն էլ բնում էր նրա կողքին երկու աթոռի վրա:

Անցնում էին օրերը. հիւանդը մէկ լաւանում էր, մէկ վատանում. կարծես գիտակցութիւնը վրան էր, բայց այնքան նւազած, որ ոչինչ չէր կարողանում խօսի ու մեծ մասով թրմւած պառկած էր:

Այդ թմրութիւններից յետոյ՝ երբ հիւանդը աչքերը բաց

էր անուամբ, տղան թեքուում էր հօրը վրա, խօսուում էր, պատմում իրենց տնից, իրենց կեանքից, մօր մասին, քոյրերի մասին, աշխատում էր ուրախացնել հօր սիրտը:

Եւ հիւանդը նայում էր, նայում ու լսում: Մի անգամ

Յակոբին այնպէս թւաց, թէ հօր դէմքը ցընցւեց ու աչքերում արցունք փայլեցին: Կարծես ճիգ էր անում, որ չընթուէր շարժի, մի բան ասի...

Յաջորդ առաւօտը, բժիշկը յայտնեց, որ հիւանդի դրութիւնը աւելի վատացել է: Յակոբի սիրտը սաստիկ կտորրւեց, բայց ամեն կերպ զսպում էր իրեն, որ հայրը ոչինչ չը նկատի: Միւս

կողմից իրեն այնպէս էր թւում, որ հիւանդը հիմա աւելի հաստատ էր նայում, աւելի ազդու ու քնքուշ, կարծես ուժերը քիչ ետ էին եկել: Նա աւելի յաճախ փորձեր էր անում մի բան ասելու:

«Ե՛հ, բժիշկը սխալւել է». իրեն յոյս էր տալիս տղան,

բռնում էր հօր ձեռքը ու անդադար կրկնում.

—Հանգիստ եղիր, ապի ջան, հանգիստ եղիր: Ա՛յ, շուտով կառողջանաս, այստեղից կերթանք. կերթանք մայրիկի մօտ: Մայրիկը, Մարթան, Աննան հիմի մեզ են սպասում. մի բիշ էլ համբերի, մի բիշ էլ...

Գ.

Հիւանդը մրափում էր. Ու Յակոբը տխուր ու տրտում, վախով, յոյսով ու չարչարւած հոգով նստել էր նրա կողքին, ձեռքերը կրծքին, գլուխը քաշ արած: Յանկարծ կից սենեակի դռնից լսեց մի ծանօթ ձայն, որ ասում էր.

—Մնաս-բարով, քուրիկ, շատ շնորհակալ եմ:

Չայնը շատ էր հարազատ: Տղան ետ նայեց. տեսաւ մի մարդ անհզին կապոցը կոնատակին, ետեիցն էլ գլթութեան քոյրը:

—Յակոբ, — աղաղակեց մարդը ու վրա վազեց:

—Ապի, ապի. — պոռաց տղան ուրախութիւնից խեղդւելով ու ընկաւ հօր գիրկը:

Գլթութեան քոյրը, սպասաւորները, բոլոր այնտեղ գլտնւողները մնացել էին ապշած:

—Որդի ջան, — խօսեց հայրը. — դու էստեղ ի՞նչ ես շինում. ես էնքան սպասեցի քեզ. մայրդ գրել էր, որ գալու ես.

—Ես հինգ օր է էստեղ եմ, ապի. Բայց, տես... էստեղ...

Ու մատով ցոյց տւաւ հիւանդը:

—Քեզ բերե՞լ են ուրիշի մօտ. էտ ինչպէս է պատահել. — գլխի ընկաւ մարդը, քիչ մտածեց զարմացած ու աւելացրեց. — ինչ և է. դէհ, գնանք. ես արդէն հիւանդանոցից դուրս եմ գալիս: Աստուած իմ, ով կարող էր էս տեսակ բան երեակայի:

Յակոբը առանց հօրից պոկ գալու՝ կրկնում էր միայն.

—Որչափ ուրախ եմ, որչափ ուրախ եմ. այն ի՞նչ սարսափելի օրեր էին:

—Դէ, գնանք. — կրկնեց հայրը: — Իրիկունը տանը կը լինենք. մայրդ հիմի անհանգիստ կը լինի:

Տղան շուռ եկաւ, նայեց հիւանդին, որ այդ րոպէին աչքերը բաց էր արել ու նմանապէս նրան էր նայում:

—Ձէ, ապի: Տես, այդ ծերունին. ես դրան հինգ օր խնամել եմ. ես բո տեղն էի դրել նրան. տես, ինչպէս ինձ է նայում. մեղք է. լաւ չէ, որ ես նրան մենակ թողնեմ: Ես գիտեմ՝ նա պիտի մեռնի: Ապի, թող ինձ նրա մօտ. թող մենակ չը մեռնի...

Մարդը մի նայեց որդուն, մի նայեց հիւանդին. դժւարանում էր թէ վճռի:

—Ո՞վ է այդ մարդը.—հարցրեց նա:

—Քեզ պէս մի գիւղացի. — պատասխանեց բժշկի օգնականը, որ վրա էր հասել:—Նա էլ օտարական է այստեղ ու քեզ հետ նոյն օրն է մտել հիւանդանոց: Ուշքը վրան չէր, որ բերին:

—Մնացի, Յակոբ.—վճռեց վերջապէս հայրը կարճ վարանումից յետոյ:

—Երկար չի ապրի.—ասաւ կամաց բժշկի օգնականը:

Մարդը գրկեց որդուն, կրկին-կրկին համբուրեց ու գնաց:

Դ.

Յակոբը վերադարձաւ անկողնի մօտ և վերսկսեց իր հիւանդապահի պաշտօնը: Էլ առաջւայ պէս սիրտը չէր ճըմլւում, էլ առաջւայ պէս ծածուկ լաց չէր լինում գիշերը, բայց դարձեալ առաջւայ պէս սիրով ու համբերութեամբ խնամում էր հիւանդին, ժպտում, խօսում:

Երկու օր էլ անցաւ: Հիւանդը բանի գնում վատանում էր. դէմքը բոլորովին մթնել էր, շնչառութիւնը ծանրացել: Երեկոյեան բժիշկը յայտնեց, որ չի լուսացնի: Յակոբը կրկնապատկեց իր հոգատարութիւնը: Հիւանդն էլ չէր հեռացընում իր աչքերը տղայի դէմքից. ինչ գգւանք, ինչ գորով կար այդ աչքերի մէջ...

Այդ գիշերը տղան ամենևին քուն չեղաւ:

Լուսաբացի մօտ էր, որ հիւանդը յանկարծ աչքերը բաց արաւ ու նորից նայեց տղային:

Տղան կռացաւ ու բռնեց հիւանդի ձեռքը:

—Ձեռքս սեղմեց.—գոչեց յանկարծ ուրախացած:

Մօտ վազեց գլխութեան քոյրը, նայեց, կամաց բռնեց տղայի թևից ու հեռացրեց անկողնից:

—Ինչո՞ւ.—զարմացաւ տղան:

—Գնա, որդիս, քո սուրբ գործը վերջացաւ.—պատասխանեց գլխութեան քոյրը:—Գնա, բախտաւոր եղիր. դու արժանի ես բախտաւոր լինելու:

Իժիշկը, օգնականը, ծառաները իսկոյն իրար ետևից եկան ներս ու մօտեցան ծերունու անկողնուն: Եւ Յակոբը նոր գլխի ընկաւ, որ հիւանդը մեռել էր:

Գլխութեան քոյրը մօտեցաւ, վերջրեց պատուհանի բաժակի միջից մի փունջ մանիշակ ու բերաւ տղային:

—Ա՛ռ,—ասաւ նա,—ուրիշ բան չունեմ քեզ տալու. ա՛ռ, մեր հիւանդանոցից քեզ յիշատակ:

—Շնորհակալ եմ,—պատասխանեց տղան արցունքը սրբելով.—բայց գնալու տեղս հեռու է, մանիշակները ճամփին կը թառամեն. թողէ՛ք՝ տամ իմ խեղճուկ ննջեցեալին:

Մօտեցաւ ափռեց ծաղիկները մահճի վրայ: Եւ ուզում էր մնաս բարով ասի, բայց չգիտէր՝ ինչպէս անւանի նրան. յանկարծ շրթունքներից դուրս թռաւ այն սիրելի անունը, որ տալիս էր նրան հինգ ծանր օրերին.

—Ա՛պի, մնաս-բարով...

30. Յորնատերն ու չաղացպանը

ա.

Մէկը ցորեն տարաւ շաղաց,

էդ ցորենից ալիւր յաղաց.

Շաղացպանն էլ բաղարջ եփեց,

թոնրից հանեց, մէջտեղ դրեց.

—Արի պատմենք մի-մի լաւ բան.

Ումը լինի սուր, դուրեկան,

էս բաղարջը թող նա ուտի.
ու չը նայենք զորդի, սուտի:

բ.

Յորնատէրը՝ թէ ես ասեմ.
Չաղացականը՝ թէ կը լսեմ:

—Մենք ունէինք մի մեծ աքլար,
որին ընկեր մի տեղ չը կար.
հերու էր թէ մէկէլ տարին՝
հայրըս հեծաւ էտ աքլարին
գընաց լօռի, ցորեն բերի:
Ճանապարհին չի նկատում՝
մի գայլ ձիու կողն է ուտում.
գնում հէրըս ուռ է բերում
ու աքլարի կողը գործում,
լւանում է ու ջուր ածում,
նորից հեծնում է աքլարին,
ման է գալի կըլոր տարին
ու հազար փութ ցորեն բարձած,
ինքն էլ բեռան վրա նըստած,
գալիս կանգնում է մեր դռան:
Մենք շինեցինք մի ելարան,
ելանք, հօրըս ներքե բերինք,
բեռով ցորենն էլ ներս դրինք.
էն ցորնիցն է, որ դու ահա
էս բաղարջն ես թխել հիմա:

գ.

Ջաղացականը՝ թէ ես ասեմ.
ցորնատէրը՝ թէ կը լսեմ:

—Մենք ունէինք մի մեղրաճանճ,
համ պող ունէր, համ էլ աւանջ.

մէկ օր ճանճը փախաւ տանից,
 հօրըս պարապ արաւ բանից.
 խեղճը գընաց, շատ ման եկաւ,
 բայց գիժ ճանճը էլ ձեռք չընկաւ:
 Վերջը հայրըս դարձաւ գեղը,
 մօրիցս առաւ մեծ ասեղը,
 տարաւ տընկեց գոմի կտրան
 ու ջուխտ ոտով ելաւ վրան.
 մէկ էլ տեսաւ դաշտի միջին
 որ գութան են լըծել ճանճին:
 Տուն տընովի դաշտ վազեցինք,
 ճանճին գութնից արձակեցինք
 ու տուն բերինք բըռնած պոչից,
 բըռնած գըժի ջուխտ ականջից:
 Բայց արի տես՝ մեր առիւծը
 տըրորել էր իրա ուսը.
 հայրս քաշեց իր դըմբուզը,
 ջարդեց մի մաղ տան ընկուզը
 ու ընկուզից հանած եղը
 քըսեց ուսի ցաւած տեղը:
 Ամռան օր էր, սիրուն, պայծառ,
 իսկոյն ուսից բուսաւ մի ծառ.
 ծառը տեսաւ մի մեծ ագռաւ,
 իսկոյն ճիւղքի վըրա թառաւ:
 Մի հողի կոշտ հայրըս առաւ,
 էն ագռաւին վրա արաւ.
 կոշտը ցըրւեց, դարձաւ մի հող՝
 Մի օրավար վարելահող:
 Երբ որ եկաւ հասաւ մարտը,
 ցորեն արինք մենք էն արտը.
 մտանք յունիս՝ ընկաւ քաղը,
 ես վեր առայ սուր մանգաղը

մըտայ արտը ու քաղեցի,
 բայց մի սաստիկ ճիչ լրսեցի:
 Խեղճ աղւէսը, էն անմեղը,
 ցորնի միջին քնած տեղը,
 իմ մանգաղին դարձել էր զոհ:
 Իմ արածից ես էլ դժգոհ՝
 բերի խեղճին ու քերթեցի,
 մորթին մըսից բաժանեցի.
 բայց ի՞նչ կասես՝ մորթու տակից,
 ետի ոտքի աջ կրունկից,
 մի թուղթ ելաւ ձեռքով ծալած
 ու միջին էլ գրչով գրեւած.
 «Այ ցորնատէր, գնա քո բանին,
 բաղարջը տուր ջաղացպանին»

Յորնատէրը գլուխը ցած՝
 ալիւրն առաւ, գընաց քաղցած:

Ռոն է էստեղ ամենից թունդ սուտը. ո՞րն է ամենից աւելի ծի-
 ծաղելի սուտը. ո՞րն է ամենից գեղեցիկ սուտը:

31. Չնագնդի

ա.

Բաղալն ու ես վաղուց թշնամի էինք: Դեռ անցեալ գար-
 նան էր, որ նա իմ կոճիները չուռ արաւ ու փախաւ: Էն օր-
 ւանից մենք թշնամիներ էինք և միշտ առիթ էինք վնասուում
 իրար փնասելու, իրարից վրէժ հանելու: Ամառը մի քանի ան-
 գամ ես նրանց արտը արածեցրի, նա մեր բոստանը քանդել
 տաւ. աշնանը մի անգամ տաւար արածեցնելիս միմեանց
 հայհոյեցինք, քիչ մնաց կուէինք, բայց միւս տաւարածները
 չը թողին: Այս վերջին դէպքից յետոյ մեր թշնամութիւնը սաստ-
 կացաւ ու երկուսս էլ սպասուում էինք, թէ երբ կըլինի որ մի

օր իրար պատահենք: Եւ մի անգամ «իրար պատահեցինք» ու շատ զօռ պատահեցինք...

Սպիտակ ամպը բռնել էր երկինքը. սարերը չէին երևում, կարծես թէ երկինքն ու երկիրը մօտեցել էին և ուզում էին գրկախառնել: Լեռնային ձիւնի թաւ փաթիլները արագ-արագ փրթում էին. բուք ու քամի չրկար և ձիւնը հանդարտ դիզւում էր ու դիզւում:

Ես, Կօստին, Ալէքս ու Խէչանը մտադրւել էինք այդ օրը աղբիւրի սառածի վրա կոճի խաղանք, բայց որովհետեւ թաղա ձիւն էր գալիս, պէտք էր ուրեմն ձնագնդի չաղացնէինք: Այդ դէպքին ես վաղուց էի սպասում, որ կարողանամ իմ հակառակորդի քիթ ու պոռնգը արնացնեմ: Դրա համար էլ առաւօտեան հացից յետոյ ուրախ-ուրախ տրեխներիս մէջը խոտ դրի, արխալուխիս կոճակները պնդացրի, գառան մորթէ գդակս գլուխս պնդացրի, մոթալի մորթուց իմ ձեռքով կարած թաթմաններս անցկացրի ու դուրս թռայ:

—Պահ, պահ-պահ, երեխէք, ինչ ձիւն է...—ասաց Կօստին:

—Աչք ու ականջ պիտի լցնեմ, հա,—ասաց Ալէքը ձիւնագնդեր պատրաստելով:

—Ո՛հ, տղէքք, երեքով շատ քիչ ենք, խաղը համ չի ունենայ: Դու մեզանից պուճուր ես,—դարձաւ ինձ Կօստին,—գնահ գեղամէջը, երեխաներին ասա՝ դան:

Ճամփին ինքս ինձ մտածում էի. «Ախ, ինչ լաւ կըլինի, որ Բադալն էլ գայ, ինչ լաւ կը ջարդեմ նրան. Կօստին հօշի թողնի, որ նա ինձ ծեծի»:

Բ.

Տասը ըոպէից յետոյ մենք մօտ քսան հոգի հալա-հալա էինք եկել և Կօստինի ու Ալէքի մայրութեամբ, իբրեւ երկու թշնամի բանակներ կանգնած էինք իրար դէմ:

—Դէ, երեխէք, վրա տւէք,—հրամայեց մեր հրամանատար Ալէքը:

Ձիւնի գնդակները կարկառի նման թափւում էին երկու կողմից. մի քանի ընկած ոչ ոք չէր կարողանում յաղթի. յետոյ սկսեցինք քիչ-քիչ միմեանց մօտենանք: Հետզհետէ մեր գնդակները կորցրին իրենց ձևը, մենք ուղղակի ձիւնի անագին կտորներ էինք թափւում իրար վրա: Նրանց կողմից Բադալը մի գնդակով աչքիս խփեց. ես էլ չը համբերեցի, հասայ բռնեցի նրան և ձիւնի մէջ գլորեցի:

— Մեռելթաղուկն սկսեց, — գոչեց Կօստին, և ամեն մէկս մէկին բռնած գլորւում էինք ձիւնի մէջ. Երես, քիթ, պոռնոգ,

դուրխ, ամեն ինչ սպիտակ էր, միայն ձիւնն էր, որ երևում էր:

Ես ու Բադալը ոչ թէ խաղում, այլ կռւում էինք. ձիւնի մէջ թաղած քլորում էինք իրար, այլ և կրծոտում միմեանց, բոլորը թափւել էին մեզ վրա միմեանցից ազատելու, չէինք պոկւում, կպել էինք և ձիւն էինք ճըխտում միմեանց քիթ ու բերան: Վերջապէս հեռացրին իրարից: Բադալի քիթից արիւն էր գնում և նկարչական գունաւորութեամբ ներկւում սպիտակ ձիւնը: Ոչ ոք ուշադրութիւն չը դարձրեց այդ բանի վրա:

Ոչինչ չէի զգում. ոչ միայն ձեռներս ու ոտներս, այլ և ամբողջ մարմինս ընդարձացել էր: Ընկերներին բոլորի շրթունքներն էլ կապտել էին, այտերը կարմրել:

—Հէրիք է, երեխէք,—ձայնեցին մայրերը և մենք ստիպւած էինք ետ դառնանք:

Իրարից հեռացանք, տեսայ թաթմաններս չը կան և ձախ աչքիս մէջ ինչ որ բուրժ ցաւ էի զգում:

—Երեխէք, ում աչքն է ցաւում—ասաւ Ալէքը,—թող գնայ, աղբիւրումը լւանայ:

Ես ու մի ուրիշը վազեցինք, սառը ջրով լացւեցինք, և իրաւ, ցաւն անցաւ. բայց այժմ էլ ձեռներս ու ոտներս սկսեց մըծմըծալ, մոմոալ:

—Կօստի, Բաղաշն ու Սիմակը կուած են, արի նրանց հաշտեցնենք,—ասաւ Ալէքը:

—Դէ, հաշտեցէք, երեխէք, թէ չէ ականջներդ կը քոքեմ,—հպարտ ու հրամայող ձայնով ասաւ Կօստին:

—Հիմի էս է փէտացել ենք, հիմի գնանք տուն. ճաշից ետը կը հաշտեցնենք,—վճռեց Ալէքը:—Երեխէք, ճաշից ետը էլի ետ կը գաք. նշանի խփենք, իմացա՞ք, կը գաք հա...

Այս հրամանից յետոյ ցրւեցինք: Ձեռներս ծոցս դրած, վազեցի մեր գոմը Նարգիզ կովի շնչով խաբանալու: Վազում էի ու յամառութեամբ մտածում.

—Տեսնենք, ո՞նց էք հաշտեցնում:

Դ.

Ճաշից յետոյ մէկ ասի՝ չը գնամ, բայց վերջը չը համբերեցի ու գնացի: Բոլորը կալերումն էին:

Նշանի պիտի խփէինք: Մայրերը հերթ նշանակեցին՝ թէ ով ումնից յետոյ պէտք է խփի նշանին: Ապա սկսեցինք նշանը շինել:

Նշանը ձիւնից շինած մի մարդ էր, մի ձիւնէ ահագին արծան, հինգ բոպէում շինեցինք:

—Դէ, երեսին ցեխ քսենք ու նշան դնենք:

Բայց ցեխ գտնելը այնքան էլ հեշտ չէր, որովհետեւ ձիւնը խոր էր և գետինն էլ սառած:

—Աղբիւրումը կը լինի, աղբիւրումը,—ասաւ մէկը և բռնաբերելով փաղեցինք դէպի աղբիւրը:

Մեր խաղերին թամաշա էին եկել հասակաւորները և նոյն իսկ մասնակցում էլ էին և նշանի խփելիս քաջալերում աջող խփողին:

Իրիկնադէմին հասակաւորները, որ տուն գնացին ու մնացինք մենակ երեխաներս, մէկ էլ լսեց Սլէքի ձայնը.

—Դէ, աղէք, եկէք Բաղալին ու Սիմակին հաշտեցնենք:

—Հաշտեցնենք, հաշտեցնենք—կանչեցին ամեն կողմից:

Ես ոտն առայ, սկսեցի փախչել դէպի մեր տունը: Բաղալն էլ ուզեց ծլկւի իրենց տունը: Մեր ետեւից հասան, բռնեցին:

—Ձեմ ուզում, չեմ ուզում, չեմ հաշի:

—Բա մայրերն ի՞նչացու են, թէ որ նրանց հրամանին լսելու չես:

Զօռով քաշեցին ու կանգնեցրին ինձ ձիւնի արձանի առջև. միւս կողմից էլ ձիւնի մէջ թրեւելով՝ բերում էին Բաղալին:

—Խռովելը լաւ բան չէ. խռովկաններին տեսնում էք՝ տանը հաց չեն տալիս,—խրատում և յորդորում էին Սլէքն ու Կօստին, որոնք ամենից հասակաւորներն էին մեր խաղընկերները մէջ:—Համբու՛ղեցէք:

Ամենքը մեր շուրջը հաւաքւեցին:

—Ձեմ ուզում: Սիմակը ի՞նչու մեր արտը արածեցրեց,—ասում էր Բաղալը:

—Աբա, դժու չէիր որ իմ կոճին չուռ արիր:

—Կոճու ժամանակը չէ, կոճու ժամանակը չէ,—աղաղակեցին ամեն կողմից—կոճի չենք ուզում. հիմա ձնագնդի ենք խաղում: Հաշտեցէք, հաշտեցէք թէ չէ՝ էս է ձնագնդին գալիս է, էս պապը վկայ,—հանաք էին անում մեր ընկերները և ինձ ու Բաղալին իրար կողմը հրում, իրար սեղմում: Այնպիսի

աղմուկ աղաղակ բարձրացաւ, որ շկլւեցի, էլ չիմացայ, թէ ինչպէս Բաղալի ձեռքն առած համբուրւեցինք:

—Հուռն, հաշուեցին, տղէրք, հաշուեցին,—ծափ տւին բոլորը ու առաջւանից աւելի եռանդով ձիւնին կալան:

Գ.

Արդէն մթնոլմ էր. ցրտից սառել կապտել էինք, երբ ձիւնէ արձանը քար ու քանդ անելով վազեցինք ամեն մէկս մեր տաւարը ջուր տալու:

—Իմ գլխին էս ի՞նչ բերին Կօստին ու Ալէքը, է,—ասում էի կատաղած ինքս ինձ՝ Նարգիզ կովին ջուր տալիս:—Էգուց ես նրանց հախիցը էնպէս գամ ճր...

Այնուամենայնիւ երբ առաւօտեան դուրս վազեցի ու տեսայ, որ ձիւնը երեկւանից շատ է եկել, գետինը փափուկ փափուկ ծածկել:

—Հայ-հայ,—ձայն տւի ուրախ-ուրախ:

—Հէյ, հէյ,—լսեց այն կողմից Բաղալի ձայնը:—Բարի լոյս, Սիմակ: Էսօր ձնագնդի պիտի խաղանք:

—Բան,—կանչեցի ես:—Եւ դեռ ճնց...

Այդ օրը այնպէս չաղացրինք ձնագնդին, որ իրիկունը միայն տուն վերադառնալիս յիշեցի, թէ ուզում էի Ալէքից և Կօստինից վրէժ առնէի: Համա թէ պրծան իմ ձեռքից, հա՛...

32. Պոչատ աղւեսը

Փախաւ աղւէսը,
փախաւ թափարդից,
բայց պոչի կէսը
թողեց նա ներսը:
էտպէս պոչատ,
պոչից անջատ,
գնաց առաւ ընկերներին.

—Այ ձեզ մատաղ, ես ձեր գերին,
դէն գցեցէք ձեր պոչերը,
ի՞նչու են պէտք էտ փշերը.

դրանք զարդ չեն ու զարդարանք,
այլ մեր գլխին պատիժ, փորձանք,

զետնի աւել,
վագքի խափան,
մեզ անվայել
աւելորդ բան:

էտտեղ մի ծեր վարպետ աղէտ
ասաւ նրան՝ «Ապրես, ապրես,
այ ծակամուտ թուխ թուր,
էտքան չեն տայ խելքին զոռը.
բա քանի որ տեղն էր պոչըդ,
ի՞նչու չարիւր դու էտ կոչըդ»:

Աղէտն ինչո՞ւ էր ուզում միանների պոչն էլ կտրել տայ:

33. Գրագրի տղան

ա.

Յովսէփը ծխական դպրոցի վերջին դասարանի աշակերտ
էր: Հայրը երկաթուղու վարչութեան մէջ գրագրի պաշտօն
ունէր: Ընտանիքը մեծ էր, ոտճիկը աննշան. խեղճ էին ապրում:

Հայրը որդուն շատ էր սիրում, գգւում էր, զիջող էր, միայն
շատ խստապահանջ ուսման համար: Անհրաժեշտ էր, որ
Յովսէփիկը կարելի եղածին չափ շուտ պաշտօն գտնէր, իսկ
պաշտօն գտնելու համար պէտք էր որ լաւ սովորի: Թէև տղան
ծոյլ չէր, բայց հայրը դարձեալ շարունակ դըդում էր նրան:

Ինքը հայրը արդէն հասակը առած և չափազանց աշխա-
տանքից անժամանակ արևորած մի մարդ էր: Ընտանիքի ապ-
րուստը հոգալու համար՝ նա պաշտօնից դուրս էլ գրագրու-

թիւն և ուրիշ գործեր էր յանձն առնում և գրեթէ ամեն գիշեր գրում էր։ Վերջերս մի գրավաճառ, որ գրքեր ու շաքարթաթերթ էր հրատարակում, նրան յանձնեց բաժանորդների հասցէն գրելը։ Ուղարկում էր թղթէ գօտիները, որոնց վրա հայրս պիտի գրէր ուղարկելիք քաղաքը, փողոցը, թիւը և ստացողի անունն ու ազգը։ Խոշոր ու պարզ գրւած հինգ հարիւր հասցէի համար վճարում էին երկու լուբլի։ Տաժանելի աշխատութիւն էր. հայրս յաճախ գանգատւում էր ճաշի ժամանակ։

—Աչքերս տկարանում են. մաշկեցի ես այս գործի վրա։

—Թո՛ղ, հայրիկ, էս քո տեղը արտագրեմ.—ասաւ մի օր տղան.—մեր ձեռագիրները իրար նման են։

—Ո՛չ.—պատասխանեց հայրը կտրուկ.—դու ուսանում ես. քո ուսումդ ծրարներից աւելի կարևոր է. դու քո գործը տես։

Յովսէփիկը ճանաչում էր հօր բնաւորութիւնը, էլ այդ մասին ոչինչ չասաւ. բայց անհ թէ ինչ արաւ։

Հայրը սովորաբար ուղիղ կէս գիշերին թողնում էր գրելը, ետ էր հրում աթոռ ու հանգարտ քայլերով գրասենեակից անց էր կենում ննջարան։ Մի գիշեր որդին արթուն սպասեց անկողնում մինչև հօր պառկելը. յետոյ կամացուկ վեր կացաւ, հագաւ շորերը, խարխափելով մտաւ գրասենեակ ու լամպը վառեց։ Գրասեղանի վրա դրւած էր գօտիների մի դէզ և հասցէների ցուցակը։ Յովսէփիկը սկսեց արտագրելը, աշխատելով հօր ձեռագրին նմանեցնի։ Աշխատում էր հաճութեամբ, ուրախութեամբ, բայց և վախով. երբեմն երբեմն կանգ էր առնում, ահանջ էր դնում ու նորից սկսում էր գրելը աւելի մեծ եռանդով։ Այսպէս նա արտագրեց հարիւր եօթանասունը հինգ հասցէ, վաստակել էր ուղիղ տասը շահի։ Էլ թողեց գրելը, ամեն բան սեղանի վրա կարգի բերաւ, լամպը մարեց ու ոտի մատների վրա գնաց մտաւ անկողին։

Հայրը ուրիշ հոգսերով զբաղւած՝ առհասարակ մեքենաբար էր գիր գրում և իր աշխատանքը միայն ժամերով էր

չափում, ուստի և չը նկատեց որդու արած խաղը: Միւս օրը ճաշին հայրը շատ լաւ էր տրամադրւած.

—Դու չըգիտես, Յովսէփիկ ջան, թէ հայրդ ինչպէս լաւ է աշխատում հիմա. երէկ գիշեր երկու չնչին ժամում ամբողջ գործիս կէսը աւարտել եմ: Դեռ երբէք այդպէս չէր եղած. ուրեմն դեռ ձեռքս աջող է ու աչքերս կորովի:

Յովսէփիկը հրճւում էր սրտի խորքում ու վճռեց այդպէս էլ շարունակի:

Բ.

Եւ ամեն գիշեր, ժամը տասներկուսը խփեց թէ չէ, հէնց որ հայրը գնում էր պառկելու, ինքը անցնում էր նրա տեղը ու սկսում արտագրութիւնը: Բայց այդպէս իր քունը կարճելով առաւօտները ուշ էր զարթնում, յոգնած էր վեր կենում, ու դասերն էլ կարծես ակամայ էր սովորում, նիրհը տանում էր գրքերի վրա: Հայրը նկատեց, նախ քիչ խոժոռեց ու վերջապէս յանդիմանեց.

—Դու փոխել ես, Յովսէփիկ. ծուլանում ես, լաւ չէ: Ամբողջ մեր ընտանիքը ապրում է քո յուսով... Ես քեզնից դժգոհ եմ, հասկանո՞ւմ ես:

Այս առաջին խիստ կշտամբանքը շփոթեց տղային:

«Ձէ, մտածեց նա, այսպէս շարունակել չի կարելի. այսպէս խաբելը լաւ չէ...»

Բայց նոյն օրը ճաշի վրա հայրը յայտնեց ուրախ-ուրախ, որ այդ ամիսը տասներջորս բուբլի աւելի է աշխատել, քան նախորդ ամիսը: Ամբողջ տասներջորս բուբլի:

«Ձէ, սիրելի հայրիկս,—մտածեց տղան—ես քեզ նորից պիտի խաբեմ: Յերեկները կը ջանամ դասերս աւելի լաւ սովորեմ, իսկ գիշերներն էլ քեզ ու մեր տան համար փող կաշխատեմ»:

Ու սկսեց բոլոր ուժովը աշխատելու. բայց բանի գնում էր յոգնութիւնը աւելի էր սաստկանում ու դադանիքը պահելն էլ օր-օրի աւելի դժւարանում: Այսպէս անցաւ երկու

ամիս. հայրը շարունակ տրտնջում էր որդու ցրածութիւնիցն ու ծուլութիւնիցը, կշտամբում էր և վերջապէս գնաց դպրոց վարժապետից տեղեկութիւն հարցնելու:

—Նա ուրիշներից ետ չի մնում.—պատասխանեց վարժապետը.—ետ չի մնում, որովհետեւ ընդունակ է, բայց առաջւայ պէս ուսման սէր ցոյց չի տալիս այլևս: Պատահում է, որ դասի ժամանակ ընում է, յօրանջում է, անուշադիր է: Շարադրութիւնները շատ կարճ է գրում, վայրիվերոյ. կարող էր շատ աւելի լաւ պարապել...

Նոյն իրիկունը հայրը մի կողմ տարաւ Յովսէփիկին և խստութեամբ ասաւ.

—Տեսնում ես, որ ես չարչարւում մաշւում եմ մեր ընտանիքի համար. Դու ինձ օգնելու մասին բնաւ չես մտածում. դու անսիրտ ես: Քո փոյթը չէ ոչ հայրդ, ոչ մայրդ, ոչ փրբրիկ եղբայրներդ...

«Ո՛չ, ո՛չ, հայրիկ, այդ մի ասի».—ուզում էր աղաղակի Յովսէփիկը, բայց ինքն էլ չէր իմանում ինչպէս՝ մնաց լուռ, գլուխը քաշ արած, ծնօտները սեղմած ու հեկեկանքը կոկորդումը խեղդելով:

Հէնց որ հայրը հեռացաւ, արցունքները դուրս թափւեցին աչքերից:

—Բան չը կայ, թող նա այդպէս մտածի.—ասաւ ինքն իրեն.—բաւական է, որ ես թեթեւացնում եմ նրան մաշող, ծանր աշխատանքը...

Նւ օրերը անցնում էին գիշերները աշխատելով, ցերեկները յոգնած ու վշտացած: Ամենից ծանրը այն էր, որ հայրը քանի գնում, այնքան սառչում էր որդուց ու շատ քիչ էր հետը խօսում:

Յովսէփիկը անքնութիւնից ու վշտից հետզհետէ աւելի էր նիհարում ու նւազում և դպրոցումն էլ աւելի վատ էր պարապում:

Մի երեկոյ մայրը նկատեց, երեխան հիւանդ էր:

—Ի՞նչ ունես, Յովսէփիկ, ի՞նչ է պատահել.—հարցրեց կարեկցութեամբ ու դառնալով ամուսնուն աւելացրեց.—Յովսէփիկը հիւանդ է, տես՝ ինչպէս գունատել է:

—Շատ աշխատելուցը կը լինի.—ծաղրեց հայրը առանց գլուխը շուռ տալու:

—Բայց տղան հիւանդ է.—առարկեց մայրը:

—Է՛, հիւանդ է՝ կռողջանայ, շատ հարկաւորս է.—վրա տուաւ հայրը անտարբեր:

Այս բառերը փշի պէս ծակեցին Յովսէփիկի սիրտը: Պարզ զգաց, որ կորցրել էր հօր սէրը. իր հայրը առաջ այդպէս չէր. նա առաջ դողում էր որդու առողջութեան վրա:

Ո՛չ, սա արդէն իր ուժերից վեր էր. սխալ էր իր բռնած ճամփան. և վճռեց դադարեցընի գիշերւայ արտագրութիւնները, որ կարողանայ նորից իր դասերովը զբաղւի. թող մի հայրը նորից սիրի, ինքը յետոյ ուրիշ կերպով կաշխատի նրան օգնելու:

Գ.

Բայց ընդհատելուց առաջ՝ կամենում էր մի վերջին անգամ, գիշերային լուռութեան մէջ տեսնի այն սենեակը, ուր այնքան թաքուն աշխատել էր որդիական ջերմ սիրով:

Վառեց լամպը: Ահա՛ գօտիները. էլ չի գրելու այդ տեղերի անուանները, այդ մարդկանց հասցէները... նա անգիր գիտէր արդէն բոլորը: Մի տխրութիւն իջաւ նրա սրտին: Վերցրեց գրիչը և ուզում էր սկսի իր սովորական գործը մի վերջին անգամ, երբ յանկարծ դիպաւ մի գրքի. գիրքն ընկաւ ու աղմուկ հանեց: Յովսէփի արիւնը խփեց գլուխը. հապա եթէ հայրը զարթնէր: Շունչը բռնած ականջ էր դնում: Լուռութիւն: Ականջը մօտեցրեց դռան. ամենքն էլ բնած էին: Տղան միամըտեց, եկաւ, նստեց ու սկսեց գրելը:

Գրւած գօտիների թիւը աւելանում էր: Նա լսում էր, թէ ինչպէս գիշերապահ ոստիկանը կանոնաւոր քայլերով անց էր կենում դատարկ փողոցից և ինչպէս ճոնչելով հանդարտ գնում

էին սայլերը: Յետոյ դարձեալ խոր լռութիւն, միայն հեռից լաւում էր շների հաչիւնը: Իսկ հայրը արդէն կանգնած էր նրա ետեւ...

Նա դարթել էր գրքի ընկնելու աղմուկից, քիչ սպասել էր ու ներս մտել: Սայլերի ճոխնչը ծածկել էր նրա քայլերի ձայնը ու դռան թեթեւ ճզզոցը: Այլոք գլուխը Յովսէփի սև ու գանգուր գլխի վրա կախ արած՝ դիտում էր նրա գրչի սահելը թղթի վրայով. իսկոյն ամեն բան հասկացել էր, ամեն բան յիշել: Նա գամւել մնացել էր իր տեղում, շունչն ու արցունքը բռնած...

Յովսէփիկը մի սուր ճիչ արձակեց. հայրը դողդոջ ձեռքերով փարւեց նրա վզովը:

—Ների ինձ, հայրիկ.—աղաչեց մանուկը:

—Դո՛ւ ինձ ների,—պատասխանեց հայրը հեկեկալով ու նրա երեսը հազար անգամ համբուրելով:—Այժմ իմացայ, այժմ գիտեմ. ես, ես եմ քեզնից ներողութիւն խնդրողը, ո՛վ իմ սուրբ երեխաս:

Գրկեց որդուն ու տարաւ մօր մօտ.

—Համբուրի՛, համբուրի սրան... սա մեր հրեշտակն է. սա երեք ամիս չի քնել և ինձ համար աշխատել է: Իսկ ես վիրաւորում էի, վշտացնում էի որդուս, որ հաց էր վաստակում մեզ համար:

Մայրը յուզւած գրկեց որդուն:

—Դէ՛ գնա պառկի, հանգստացի.—կրկնում էր մայրը, հէնց որ կարողանում էր մի բառ արտասանել.—տա՛ր, տա՛ր...

Հայրը ձեռքերի վրա տարաւ նրան, շորերը հանեց, պառկեցրեց, բարձրը թափ տւաւ, վերմակը ծածկեց:

—Շնորհակալ եմ, հայրիկ, ի՛նչ լաւ է, շնորհակալ եմ... բայց ինքդ էլ գնա պառկի. ես այնպէս երջանիկ եմ, գնա, հայրիկ, գնա քնի:

Բայց հայրը անպատճառ ուզում էր տեսնի որդու քնելը: Եւ Յովսէփիկը իրաւ որ իսկոյն քնեց, ու քնեց երկար ու

խոր առաջին անգամը այդ երեք ամսւայ անքնութիւնից յետոյ:
Առաւօտեան, երբ աչքը բաց արաւ, արեւն արդէն փայլում էր. իսկ նրա կողքին, իր բարձի ծայրին, հանգչում էր հօր սպիտակ գլուխը: Այդպէս էր անցկացրել նա ամբողջ գիշերը և տակաւին չէր զարթել...

1) Որդին ինչո՞ւ համար էր ներողութիւն խնդրում. հապա հայրը ինչու համար:

2) Գիշերը հայրը ի՞նչ էր զգում եւ ի՞նչ էր մտածում քնած որդու սնարին:

34. Ագռաւ

Թւին տւաւ ագռաւը,
եկաւ նստեց մեր ծառին.
— Դռնք, զռնք, զռաք...

Քշի, որդի, նրա ծայնը
գուշակիչ է միշտ չարին.
— Կրակ, կրակ, կրակ:

Հիմի էլ ցած՝ ծառի տակ:
ոստոստում է կրուկրում.
— Դոռ, զոռ, զոռ...

Գնդակ կըպչի բըկիդ տակ,
քանի՜ գոռաս անդադրում:
— Զոռ, չոռ, չոռ:

35. Աշկերտ Օհանը

ա.

Ծնունդի թաթախման իրիկունն էր: Գասպարենց Օհանը, ինը տարեկան մի տղայ, որին երեք ամիս է ինչ աշկերտ էին տւել դերձակ Զաքարի մօտ, մենակ էր մնացել տանը: Դերձակն ու իր կինը, ինչպէս և բոլոր տանեցիք ժամ էին գնացել, նրան էին յանձնել տունը պահելը: Օհանը հէնց որ համոզւեց թէ էլ ոչ ոք չըկայ տանը և երեխան էլ հանգիստ քնած է օրօրոցում, զգուշութեամբ բարձրացաւ նստարանի վրա, ցած բերաւ տիրոջ թանաքամանը պահարանից, գտաւ մի տեղից ժանգոտած գրիչը ու մի կտոր ճմռած թուղթ ծոցից հանելով, ուղղեց ու փռեց իր առջև: Բայց առաջին տառը դուրս բերելուց առաջ, մի քանի անգամ վախվիւելով նայեց դռան ու պատուհանների կողմը ու ծանր հոգւոց հանեց: Թուղթը դրել էր նստարանի վրա, իսկ ինքը չոքել յատակին: Սկսեց գրելը.

«Իմ կարօտալի Գասպար պապի, էս գիրը ես եմ քեզ գրում, քո թոռ Օհանը: Շնորհաւոր Ծնունդ և Մկրտութիւն, Աստուած քեզ շատ տարիներ պահի ինձ համար: Ոչ հէր ունեմ ես, ոչ էլ մէր, դու ես մենակ ինձ մնացել»:

Օհանը աչքը դարձրեց պատուհանին, որի ապակու մէջ արտացոլում էր կեղտոտ լամպի լոյսը, և նրան այնպէս թւաց թէ տեսնում է այնտեղ Գասպար պապին: Նիհար, կարճիկ ծերունին ահա կանգնած է եկեղեցում, դռան մօտ. գզգզած փափախը դրած գետնին, ոտների մօտ. սուրբերի պատկերի առջև վառւող իստակ մոմերը լուսաւորում են նրա նիհար, դեղնած բարի դէմքը. բարակ շրթունքները անխօս աղօթք են մրմնջում: Զորացած ձեռները վերև պարզած, պղտոր աչքերը մի կէտի յառած նա կարծես քարացել է:

—Երևի, հիմա ինձ համար է աղօթք անում.—մտածեց ու շարունակեց գրելը.

«Երէկ ինձ լաւ գնգսեցին: Խաղէինը քաշէքաշ թրե տաւ ինձ դուրս և գնգսեց, որ երեսին օրօրելիս քունս տարել էր: Անցած կիրակի էլ կնիկը տաւ էր մի չորացած ձուկ, որ իստակեմ, պոչիցն էի սկսել իստակելը. ձեռքիցս ձուկը խեց ու մէկ թէ երկու, էնպէս տաւ թիս, որ դունչ ու պռունգս արնոտեց: Աշակերտներն էլ վրաս ծիծաղում են, պապիրոսի են ղրկում, խանութից արագ են բերել տալիս, մագերիցս քաշքշում են, իսկ խաղէինս ամեն օր հազար անգամ ծեծում է: Առաւօտը մի կտոր չոր հաց, կէսօրին մի աման ապուր, իրիկնապահին էլի մի կտոր չոր հաց, իսկ իրենք առաւօտ իրիկուն ուտում տրաքւում են: Քնացնում են սառը հաշտում. երեսէն որ լաց է լինում, հօ իսկի չեմ քնում, երեսին եմ օրօրում: Պապի ջան, Աստծու սիրուն, առ ինձ էստեղից, տար գեղը, էլ չեմ դիմանայ: Ձեռքդ եմ պաշում, աղաչում, տար ինձ էստեղից:»

Օհանի բերանը ծուեց. սեացած բռունցքով աչքի արտասուքը սրբեց, հեծկլտաց, յետոյ նորից շարունակեց.

«Ես գեղի ոչխարը կարածացնեմ, քո տեղակ ջաղացում ծառայութիւն կանեմ, Աստծուն քեզ համար աղօթք կանեմ. թէ որ մի վատութիւն տեսնես՝ ծեծի, մեր բակի շան պէս ծեծի:

«Թիֆլիսը մեծ քաղաք է: Էստեղ ոչ ոչխար կայ, ոչ էծ, ոչ կով, ոչ գոմէշ:

«Ո՛ւՖ, հիմի ով գիտի, ինչ ձիւն կը լինի մեր կտուրներին, կալերում, դաշտերում... Էգուց տէրտէրը կը գայ տնօրհնէք. երանի կը հարցնի՞ Օհանի մասին, երանի կը յիշի, ինչպէս էր ինձ դաս տալիս և գրել կարգալ սովորեցնում:»

Օհանը ծնօտը դրաւ ասին ու քիչ մտածեց. մտաբերեց իր հանգուցեալ մօրը. և յետոյ յանկարծ գրիչը վերցրեց ու շարունակեց.

«Արի, պապի ջան, թէ Աստուած կը սիրես, ինձ էստեղ մի թող, մեղք եմ: Սիրտս փակւել է, աշխարհը աչքիս չի երևում,

ողջ օրը մէկ գլուխ լաց եմ լինում: Պապի ջան, կորած եմ... Կարօտով բարեներս յիշի Հոռոմսի մօքիրին, շլէիկ Պէտօին, պաշ արա մեր Ասլան շան դունչը, իսկ իմ մեծ շէին ոչ ոքի չը տաս: Մնամ՝ Գասպարէնց Օհան: Պապի ջան, շուտով արի»:

Օհանը չորս տակ ծալեց խազմզած թուղթը ու դրաւ ծրարի մէջ, որ նախորդ օրը մի կոպէկով առել էր... Մի քիչ մտածելուց յետոյ գրիչը թաթախեց և խոշոր տառերով գրեց հասցէն.

«Մեր գեղը, Գասպար պապիս»:

Յետոյ գլուխը բորեց, մի քիչ մտածեց ու ժպտաց: Նա շատ գոհ էր, որ ոչ ոք չը խանգարեց գրելիս, գլխարկը ծածկեց ու շապկանց դուրս վազեց փողոց:

Նրան ասել էին թէ նամակները պէտք է փոստարկղը գցել. այնտեղից յատուկ մարդիկ հանում են, աշխարհի ամեն կողմը տանում կառքերով ու երկաթուղիներով: Օհանը վաղէվաղ մօտեցաւ առաջին փոստարկղին ու ձգեց թանկագին նամակը նրա ճեղքի մէջ...

Քաղցր յոյսերով օրօրւած, մի երկու ժամ յետոյ ամուր քնած էր...

Երազում տեսնում էր քուրսին: Պապը նստած է քուրսու տակին ու լսում, իսկ գիւղի տիրացուն կարդում է նամակը: Ասլանն էլ շուրջը պտտւում է ու պոչը շարժում...

- 1) Օհանի երազը պիտի իրականանայ:
- 2) Ի՞նչ տեսակ մարդիկ էին դերձակ Զաքարենք:
- 3) Ո՞րն էր Օհանի գլխատը դժբախտութիւնը:

36. Ագոստն ու աղետը

Բախտի բերմամբ
 թէ պատահմամբ,
 մի մեծ ագոստ
 մի գունդ պանիր
 դաշտում գլտաւ,
 կլտուցն առաւ,
 ծառին թառաւ:
 Օ՛, ինչ պանիր, դեղին ոսկի...
 Բայց դեռ չառած համը իսկի,
 աղւէսն անցաւ
 ծառի մօտով,
 գերւեց
 էրւեց
 պանրի հոտով:
 Վազեց գնաց բերնի ջուրը
 և թուլացաւ կուռն ու ճուռը:
 Էն ժամանակ, իրա ձեին,
 ծառի տակից, աչքն ագոստին,
 հեղիկ-նազիկ,
 փափկամազիկ,
 բացեց լեզուն
 անուշ-մեղուն,
 թափեց-չափեց
 շաքար ու նուշ.

— Ի՜նչքան լաւն ես,
 ես քո գերին,
 քո էտ սեղիկ

վառ աչերին,
 նուրբ ծալքերով
 զոյգ թևերին:
 Մի դու մըտիկ,
 էտպէս քըթիկ,
 էտպէս ճըտիկ,
 մախմուր ագիւն,
 խաս ու խումաշ
 ատլասն հագին:
 Գիտեմ, անշուշտ իմ քուրիկի
 ձայնն էլ կըլի հըրեշտակի:
 Երգի, քուրիկ, մի ամաչի,
 իմ ուզածը մի մեծ բան չի:
 Թէ որ չըքնաղ էտ տեսքիդ հետ
 երգելում էլ եղար վարպետ,
 օ, կը դառնաս, իմ սըրբունհի,
 թըռչունների մայր թագունհի:

Ագոստ ագին
 իրա մասին
 գովեստներից
 չըշմած, ուռած,
 ագոստային
 բըկովը մին
 որ չը կըռռաց,
 պանիրն ընկաւ կտցիցը
 ցած.
 շողոքորթը ուրխից, գընաց:

37. Անտառում

ա.

Եղնիկները մըսում էին: Երկուսն էին, սեղմվել էին իրար մի ահագին եղևնու բնի տակին:

Յուրառ ու մութ գիշեր էր. ու ձիւնը գալիս էր անդադար, գալիս ու իր թաւ սաւանը փռում անտառի ծառերին, գետնին ու իրար սեղմված եղնիկների վրա:

Եղնիկները սեղմվել էին իրար, պառկել էին, դունչ դունչի տւել և զգում էին փոխադարձաբար, որ երկուսի սիրտն էլ ծանր է:

Ի՞նչ սև գիշեր էր. ի՞նչ անախորժ ձայներ էր հանում սանձարձակ քամին. ծառերի մերկ գազաթները շփւում էին իրար և օձի նման սըւսըւում. ու մի վատ նախազգացում, մի անորոշ երկիւղ մտել էլ երկուսի կուրծքն էլ:

Ծառերի տակ լսեց բուրի ձայնը. խուլ անտառը մի զզւելի ու ալլանդակ արձագանք տւաւ: Եղնիկները սրեցին ականջները: Բուրի ձայնը կրկնեց և անախորժ ձիգ տալով տարածեց սառած օդի մէջ:

Ի՞նչ վատ գիշեր էր... Քամին փչում էր, բռներով ձիւն էր լցնում եղնիկների ականջը ու ոռնում:

Եւ հեռուն բարձրից քամու հետ յանկարծ լսեց մի ուրիշ ոռնոց. — Ու՛՛՛՛՛, ու՛՛՛՛՛, ու՛՛՛՛՛...

Եղնիկների շունչը կտրեց ու վախից քարացան:

— Ու՛՛՛՛՛, ու՛՛՛՛՛. — լսեց հակառակ կողմի սարերից, իբրև պատասխան առաջին ոռնալուն:

Ձիւնի ծանրութեանը տակ ահա կտտրեց մի չոր ձիւղ ու ճըռճըռալով ընկաւ գետին:

Եղնիկները ցնցեցին սարսափահար ու թռան ոտքի:

— Ու՛՛՛՛՛, ու՛՛՛՛՛. — կրկնում էր զարհուրելի ոռնոցը միշտ աւելի ու աւելի մօտիկ:

Մի բնազդական անսանձ երկիւղ տիրեց երկու եղնիկնե-

ըին. խելագար նայեցին դէս ու դէն և երկուսը միասին յանկարծ մի անգամից առաջ նետուեցին ու իրենց թեթև ոտները բոլոր ուժովը սկսեցին փախչել: Փախչում էին նետի պէս, ծառերի բների միջով, ընկած կոճերի ու դիւլած ձիւների վրայով, փախչում էին դէպի ցած, դէպի ձորը...

Բ.

Իսկ վերը ծառերի մէջ փայլեցին շարժուն կայծեր. առաջ մէկը, երկուսը, բայց շուտով շատացան ու մօտեցան:

Եւ այնտեղ, ահագին եղնու ընի տակ, ուր քիչ առաջ պառկել էին եղնիկները, կանգ առաւ քաղցած ու զազազած գայլերի փոքրիկ խումբը:

Ու նրանք անհանգիստ փնտռել սկսեցին. առել էին եղնիկները հոտը...

Մէկը վազեց աջ ու ձախ ծառերի մէջ. իսկ միւսները վրա ընկան ձիւնին, ետևի ու առջևի ոտներով յուսահատ ըսկսեցին փորել ձիւնը ու ետև ածել: Ոչինչ չը կար: Կանգ առան բոլորը միասին ու ձայն ձայնի տւին. — Ու՛հ, ու՛հ...

Կարծես իրենց յուսախաբութիւնն էին ողբում:

Նրանցից մէկը լռեց աւելի շուտ, վերև բարձրացրեց իր սուր քիթը, սկսեց սառն օդը ներս ծծել, կարծես իր քիթին հարցնելիս լինէր, թէ ո՞ւր են գնացել եղնիկները: Բայց օդից ոչինչ չը հասկանալով՝ նորից կոխեց քիթը ձիւնի մէջ, քիչ էլ փորվորեց ու գտաւ եղնիկների բռնած ճամփան:

Ընկերները հետևեցին, ու անդադար հոտոտելով գնացին բաւական տեղ եղնիկների հետքովը մինչև նորից կանգ առան:

Կատաղի քամին փչել էր ու աւելել ձիւնը, տարել էր դիզել ով գիտի՝ ուր. սրբել էր և եղնիկների հետքն ու հոտը: Փչել էր ու փչում էր. փչում ու ոռնում մերկ ու դողահար ծառերի տակ...

Ոռնում էին և գայլերը իրար կողքի պըպըպած, դրնչները քամուն, քաղցած ու խաբւած, ծանր ու զզւելի:

Եւ հեռւից բարձր սարերի վրայից գալիս էր նրանց պատասխանը:

«Ու՛՛՛՛՛՛՛, ու՛՛՛՛՛՛՛» ձիգ, երկար ու չարագուշակ:
Ս, սարսափելի գիշեր էր...

38. Քուն

Մէգ ու մշուշ, ձիւն ու ձմեռ...
Մունջ երկիրը քուն մտաւ,
ու ամեն ինչ խորին գիշեր
իր սև թևի տակն առաւ:
Ծառ ու անտառ սառոյց հագած՝
քնած են լուռ ու շւար,
սառ վերմակը գլխին քաշած
մեռել են դաշտ, ձոր ու սար...
Ոչ մի շշուկ, ոչ մի ծպտուն,
ամենքը խոր մտել են քուն:

Ի՞նչ տարբերութիւն կայ այս գիշերայ ու նախորդ յօդածի գիշերայ մէջ: Ինչիցն է առաջանում այդ տարբերութիւնը:

39. Պայտառ Աւօն

ա.

Թրահիկ-թրոհիկ, զրահիկ-զրոհիկ... Դեռ հեռւից լսուում էին պայտառ Աւօնի ծանր մուրճի հարւածները, որ ներդաշնակ իջնում էին սալի վրա:

Ուրախ էր պայտառ Աւօն. ոչ մի հոգս չուներ: Վաղուց վճարել վերջացրել էր հօր թողած պարտքը և ընդարձակել պապական դարբնոցը: Նրա հմտութեան համբաւը հեռու տարածւել էր շրջակայ գիւղերում և ամեն օր տասնեակ գիւղացիք խոնկում էին նրա մօտ անասուններին պայտել տալու, կամ որևէ կոտրած-ծռած բան դարբնել տալու:

Հանաքների տոպրակ էր պայտառ Աւօն: Ամեն անգամ մի ձի պայտելիս այնքան կատակներ էր անում, որ ձիատէրը ծիծաղու ձեռքից բաց էր թողնում կենդանու ոտը:

Մենակ ժամանակն էլ նա անվերջ խօսում էր իր կռանի, սալի, հնոցի, փուքսի, կամ կայծերի ու շիկացած երկաթի հետ և զիլ ձայնով բարձր երգում նրանց գովքը:

Լուսաբացից մինչև մթնելը նա մի ըուպէ չէր հեռանում իր դարբնոցից. կիրակի օրերն էլ, երբ չէր աշխատում, կանգնած էր լինում իր դարբնոցի դռանը ու գիւղացիներին զւարճացնում իր սրախօսութիւններով:

բ.

Այսպէս անցան շատ տարիներ, ուրախ ու երջանիկ:

Բայց մի օր անզգուշութեամբ հնոցից դուրս պրծած կայծերով կոպերը այրեց: Կոպերը բորբոքւեցին և աչքերը կուրացան:

Աւօն ստիպւած էր դարբնոցը կապալով տալու ուրիշին:

Էլ լոեց նրա անհոգ երգը, դադարեցին կատակները... և Աւօն մի անգամից ծերացաւ:

Ամեն օր ձեռքի փայտովը ճամփան շօշափելով՝ առաւօտ-լանից գալիս նստում էր դարբնոցում և աւանջ դնում իր

փոխանորդի մուրճի կռու հարւածներին: Սուր ականջով նա ջոկում էր՝ թէ ինչ է անում դարբինը, և մէկ-մէկ կանչում:

— Գլխին տուր, գլխին...

Կամ՝— Կրակը գցի, թող փափկի...

Ապա դառնում էր փուքսը փշող պատանու:

— Փշի, փշի, հոգուդ մատաղ, փշի: Ժաժ եկ, որդի, մի ամաչացրո՛ւ:

Ու չէր համբերում, վեր էր կենում տեղից, խարխափելով մօտենում էր փուքսին, առնում էր պատանու ձեռքից կոթերը և սկսում ինքը փշելու:

— Տեսնո՞ւմ ես, մեր տղայ, ոնց պէտք է փշես,— կրկնում էր երիտասարդ դարբինը:— Սովորի, ապօրից սովորի:

— Զան-ձան, Աւօ ապեր,— քաջալերում էին դարբնոցում նստած գիւղացիք.— ափսոս ջահելութիւնդ, հա՛...

— Հերիք է, հերիք, շէն կենաս, ապեր,— վերջապէս ընդհատում էր դարբինը.— յոգնեցիր, թող էտ ջահիլը փշի:

Պատանին նորից առնում էր ծերունուց փուքսի կոթերը և շարունակում գործը:

Իսկ Աւօն քրտինքը սրբելով, դանդաղ գնում էր իր սովորական տեղը, ծանր իջնում էր ձեռնափայտի կողքին, երկու ափով բռնում էր գլուխը ու խորը «ախ» քաշում:

Թրախկ-թրո՛ւխկ, զրախկ-զրու՛խկ. փուհ հա՛ փուհ, փուհ հա՛ փուհ:

Կռանը զարկում էր, փուքսը փշում ու նրանց ձայների հետ միախառնւում էին դառն հոգոցները, որ դուրս էին թռչում կոյր դարբնի տանջւած կրծքից:

1) Աւօն սկզբում ինչո՞ւ էր այնպէս ուրախ ու երջանիկ:

2) Կուրանալուց յետոյ ի՞նչն էր նրան տանջում:

3) Ի՞նչու էր ամեն օր գալիս դարբնոցը նստում:

40. Դարբին

Կրօնը ձեռքին, զընդանն առաջին,
քիթ-երես մըրոտ, դարբնոցի միջին,
կաշէ գոգնոցը առաջը կապած,
լոկ կանգնած է մեր խէչօ ամին:

Փռւքսը—փոհ հա փոհ, փշում է, փշում,
կայծեր ու մոխիր դէս ու դէն փռում.
Երկաթի մի շերտ հընոցը կոխած,
սաստիկ տաքիցը վառում, կարմրում:

Խէչօն հանում է երկաթի շերտը,
զնդանի վրա կռանով ծեծում,
շինում նրանից պայտ, մեխ ու կացին
և իսկոյն ջրի աաշտակը կոխում:

Թշշում է երկաթը ցուրտ ջրի միջին,
ամպի պէս փռում տաք-տաք գոլորշին,
կրկին պնդանում, կրկին փափկանում,
մինչև որ պատրաստ, շարտում գետին:

Կռում է խէչօն, տքնում, աշխատում
մըրոտ ու նեղլիկ դարբնոցի միջին,
կաշէ գոգնոցը առաջը կապած,
կրօնը ձեռքին, զընդանն առաջին:

Ինչու է խէչօն տքնում ու աշխատում: Մարդիկ ինչո՞ւ են աշխա-
տում:

41. Արու-Հասանի մաշիկները

ա.

Ո՞վ չէր ճանաչում Բաղդադում Արու-Հասանի հռչակա-
ւոր մաշիկները, այն կողմերում իմը յայտնի չէին Արու-Հա-
սանի երեւի մաշիկները:

Քիթերը թափած, կրունկների մէկը դէսը, միւսը դէնը
ծուած, հազար տեղից ծակ-ծակ, գոյնը վաղուց թռած, քրք-
քրքւած, կեղտոտ մաշիկները նմանը չունէին ամբողջ Բաղ-
դադում:

Ծերունիները հազիւ էին յիշում այն օրը, երբ այդ կօ-
շիկները առաջին անգամ զարդարեցին Արու-Հասանի ոսկրոտ
ոտները: Այն ժամանակ Արու-Հասանը թէև նոյնչափ բարձ-
րահասակ ու բարակ էր, բայց դեռ չորացած, չմըշկած
չէր, մօրուքը թէև նոյնչափ երկար ու փառաւոր էր, բայց
դեռ ոչ մի սպիտակ մազ չէր երևում:

բ.

Էտ ծեր ու ժլատ Արու-Հասանը մի օր գնացել էր բա-
ղանիք:

Հանւելիս՝ ծանօթներից մէկը նայեց և ասաւ.

—Պատուելի Արու-Հասան, երանի երբ և իցէ դէն կը գցե՞ս
էտ մաշիկները, որ ոտքիդ փթել են:

—Հա, հա, ես էլ եմ տեսնում մի քիչ մաշւել են,—մըրթ-
մըրթաց Արու-Հասանը և շտապով ներս մտաւ բաղանիք:

Բաղանիքից դուրս գալուց յետոյ, հագնւելիս Արու-Հա-
սանը իր քրքրւած մաշիկների կողքին նկատեց մի զոյգ նոր,
սիրուն, գոդտրիկ մաշիկներ: Ու բացականչեց.

—Անշուշտ, բարեսիրտ ծանօթս է էս մաշիկները ինձ
նւիրել: Ալլահը նրան բարի տայ, մէկ օրը հազար անի, ան-
սպառ լաւութիւնով լցնի նրա տունը...

Ու անվերջ օրհնելով առատաձեռն ծանօթին, Արու-Հա-
սանը հագաւ նոր կօշիկները ու երջանիկ-երջանիկ դուրս
գնաց բաղանիքի:

Գ.

Դու մի ասա, այդ մաշիկները զաղիինն է եղել:

Դուրս է գալիս զաղին բաղանիքից, դէս մաշիկ, դէս մաշիկ, չը կայ: Գողգոթում է զաղին: Բաղնիսպանը, ծառաները գլուխները կորցրած որոնում են: Մէկ էլ անա բերում են Աբու-Հասանի փառաւոր մաշիկները, քթերը թափած, կրունկների մէկը դէսը, միւսը դէնը ծուած, հազար ու մի տեղից ծակծակ, քրքրւած, կեղտոտ մաշիկները:

—Էս հօ Աբու-Հասանի զգւելի մաշիկներն են,—գոչում է զաղին.—էն ժլատը գողացել է իմ նոր մաշիկները: Շուտով, հասէք, բռնեցէք:

Հասնում են Աբու-Հասանին հէնց իր տան դռների առջև, բռնում են տանում զատարան: Կարող էր արդարանալ որ... Գողացած մաշիկները ոտքին էին: Եւ Աբու-Հասանը պէտք է բանտ նստէր, և ո՞ն սոսկալի բան, տուգանք վճարէր, և նորից իր հին մաշիկներով տուն վերադառնար:

Այդ օրւանից էլ Աբու-Հասանը ատեց իր հին հռչակաւոր մաշիկները. չէ՞ որ այս բոլոր դժբաղդութիւնների պատճառը նրանք էին եղել:

Տուն վերադառնալուն պէս հանեց մաշիկները ու շարտեց առուն, որ հոսում էր տան առջևից:

Դ.

Երեք օր յետոյ ձկնորսները ուռկանով ձուկ որսալիս ջրից հանեցին, ձկան տեղ, մաշիկներ, քթերը թափած կրունկների մէկը դէսը, միւսը դէնը ծուած, հազար ու մի տեղից ծակծակ, քրքրւած, կեղտոտ մաշիկներ:

—Էս հօ Աբու-Հասանի անպիտան մաշիկներն են,—պռուցին նրանք ու բարկացած տարան ձգեցին Աբու-Հասանի բաց պատուհանից ներս: Մաշիկներից մէկը դիպաւ հնուց մնացած մի թանկագին յախճապակի սափորի ու փշրեց:

Մօտ վազեց Աբու-Հասանը տեսաւ իր հին հռչակաւոր մաշիկները, տեսաւ փշրւած սափորը, երկու ձեռքով գլխին

տւաւ. էլ ի՞նչ: Առաւօտը լոյսը բացւելուն պէս իջաւ այգին ու թաղեց, խորը թաղեց մաշիկները մի ծառի տակ. որ էլ ազատւի ու էլ նրանց երեսը չը տեսնի:

դ.

Հարեանը կտուրից նկատեց ու մտքումը ասաւ.

— Էս լմա է. վերջապէս իմացայ՝ որտեղ է պահում Աբու-Հասանը իր ոռկիները:

Ու հէնց նոյն գիշեր ծածուկ մտաւ Աբու-Հասանի այգին: Փորեց, փորփորեց, արմատահան արեց թուփերը, վերջապէս ծառի տակից դուրս եկաւ մի ինչ որ բան:

Հոսանեակի լոյսով լաւ զննեց և տեսաւ՝ մաշիկներ էին, քթերը թափած, կրունկների մէկը դէսը, միւսը դէնը ծուած, հազար ու մի տեղից ծակ ծակ, քրքրւած, կեղտոտ մաշիկներ:

— Էս հօ Աբու-Հասանի գարշելի մաշիկներն են,— կանչեց հարեանը ու զայրացած այնպէս տւեց մաշիկները Աբու-Հասանի տան դռան, որ խեղճ ծերուկը վեր թռաւ տեղից ու դողգողալով շապկանց վազեց տեսնելու՝ գողերը հօ չէ՞ն մտել իր սնդուկները փախցնելու:

Վախից դուռն էլ բաց չարաւ. բայց էլ քուն կը գա՞ր աչքերին:

դ.

Առաւօտեան երբ դուռը բաց արաւ՝ ապշած մնաց. իր հին հռչակաւոր մաշիկները ընկած էին շեմքին, իսկ այգին, իր աչքի լոյս այգին տակնուվրա արած:

Աբու-Հասանի ծնկները դողացին, աչքերը դէպի երկինք դարձան, ձեռքերը վերև պարզւեցին, ու նա կարողացաւ միայն բացականչել.

— Ալլահ, այս ի՞նչ պատիժ է:

Ամբողջ օրը խանութում Աբու-Հասանը միմիայն մի բանի մասին էր միտք անում՝ թէ ինչպէս ազատւի իր հին հռչակաւոր մաշիկներից:

Եւ երեկոյեան դէմ կամացուկ դիմեց քաղաքից դուրս:

—Այ հրաշք, Աբու-Հասանը զբօսներու է գնում,—ասում էին զարմացած նրան պատահող ծանօթները:

Աբու-Հասանը գնաց հեռու, գետի ափով, շուրջը նայեց, տեսա՛ւ՝ մարդ չը կայ, ու շուրջը նետեց իր մաշիկները:

—Գնացին,—ուրախանում էր նա,—ծովը գնացին:

Եւ հանգիստ սրտով վերադարձաւ տուն և անուշ քնեց:

Գետից շուր էր բերած քաղաքի հրապարակները: Միւս օրը, Բաղդադի կանայք երբ գնացին աւազանից շուր առնելու, տեսան որ շուրը կտրւել է, աւազանը դատարկ: Կանչեցին քաղաքապետին, քանդոտեցին խողովակները և յանկարծ խողովակների մէկից դուրս եկան մաշիկներ, քթերը թափած, կրունկների մէկը դէսը, միւսը դէնը ծուած, հազար ու մէկ տեղից ծակ-ծակ, քրքրւած, կեղտոտ մաշիկներ:

—Էս հօ Աբու-Հասանի բորբոսնած մաշիկներ են,—պոռացին ամենքը— բերէք Աբու-Հասանին բաշ տէք դատաւորի մօտ, էտ անպիտան շուր ապականողին:

Դարձեալ կանգնեց Աբու-Հասանը դադիի առջև: Ի՞նչ պիտի ասէր. բազմութիւնը իր աչքով էր տեսել նրա մաշիկները ջրի խողովակի մէջ, Աբու-Հասանը պիտի վճարէր մի մեծ տուգանք և ուտէր մտրակի յիստուն հարւած:

—Մեռայ,—աղաղակում էր նա,—վայ, մեռայ...

Տնքալով, անիծելով այն օրը, երբ գնել էր իր հոշակաւոր մաշիկները, անիծելով իր սև բախտը, նա վերադառնում էր տուն ու կրկնում:

—Ուրիշ ճար չը կայ, ուրիշ ճար չը կայ, պիտի այրեմ, կրակը պիտի գցեմ...

ը.

Բայց մաշիկները անպէս թաց էին: Աբու-Հասանը դրաւ պատուհանի վրա, որ շորանան: Տան կատուն ցատկեց պատուհանը արևի տաք տաքանալու համար, կպաւ մաշիկներին, մաշիկները գլորեցին ցած՝ փողոցը, ընկան ուղղակի տակով:

անցնող կնոջ գլխին:

Կինամարդը ցաւից ճչաց. հաւաքւեց ժողովուրդը և ինչ տեսնի, ճակատը ճղւել է, ալ արիւնը կաթիլ կաթիլ ծլծլում է, իսկ գետնին ընկած են մաշիկներ, քթերը թափած, կրունկներ ի մէկը դէսը, միւսը դէնը ծուած, հազար ու մի տեղից ծակծակ, քրքրւած, կեղտոտ մաշիկներ:

—Տեսէք, էս հօ Աբու-Հասանի զազրելի մաշիկներն են,— գոչեցին ամեն կողմից:—Այ Աբու-Հասան, այ Աբու-Հասան, դուրս արի, մարդասպան:

Աբու-Հասանի դէմքը երևաց պատուհանից և մի ակնթարթում կտաւի պէս գունատւեց:

Ամբոխը քաշէ քաշ տարաւ նրան նորից զաղիի մօտ:

—Արդար դատաւոր, ողորմի,—աղերսում էր Աբու-Հասանը՝ գետնին տարածւած,—լսի ինձ: Իմ մաշիկները, իմ անիծած մաշիկներն են ինձ էս տեղը հասցնողը: Հոգիս դուրս եկաւ, ճար չունեմ. ինչքան ոսկի ուզում ես, վերցրու, միայն թէ փրկի ինձ մաշիկներէս ձեռիցը:

Հազին չը կարողացաւ ծիծաղը պահի:

—Վեր կաց, Աբու-Հասան,—ասաւ նա,—տես առաջ դու չէիր ուզում քո հին հռչակաւոր մաշիկներէիցը բաժանւես, հիմա էլ մաշիկներդ չեն ուզում քեզնից ձեռք վերցնեն: Ներողութիւն խնդրի այս կնոջից, բժշկի վարձը տուր ու ճանապարհ դիր, ինքդ էլ գնա քո բանին: Մաշիկներդ համար էլ դարդ մի անի:

Աբու-Հասանի մաշիկները կախեցին Բաղդադի մեծ հրապարակի վրա:

Ո՞վ չէր ճանաչում Բաղդադում Աբու-Հասանի այդ մաշիկները, քթերը թափած, կրունկների մէկը դէսը, միւսը դէնը ծուած, հազար ու մի տեղից ծակծակ, քրքրւած, կեղտոտ մաշիկները, որ ժլատը չէր սարսափում դրանց մօտովն անցնելիս:

Աբու-Հասանի մաշիկները ինչո՞ւ համար կախեցին Բաղդադի մեծ հրապարակի վրա:

42. Յոգևած երկիրը

Յոլուն աստղերը կապոյտ երկնքում
երգում են անուշ միասին խմբւած,
և ըզգուշութեամբ կամաց են երգում՝
չը զարթեցընեն երկիրը ներհած:

Ախ, ամբողջ օրը շըրջող ոտներից,
անվերջ աշխատող կուռ բազուկներից,
ամուր բաբախող մարդկանց սրտերից
խեղճ մայր-երկիրը սաստիկ է յոգնած...

43. Արեւի մօտ

ա.

Մի անտէր երեխայ՝ ցնցոտիներ հագած կուշ էր եկել պատի տակ: Գարնան անուշ արևը բարի աչքերով նայում էր նրան:

—Կարմիր արև, բարի արև, դո՛ւ ես միայն ինձ տաքացնում.—մտածում էր խեղճ մանուկը.—դո՛ւ ես միայն ինձ զգու՛մ, համբուրում, ինչպէս երբեմն իմ անգին մայրս: Եթէ չէ՝ մարդիկ աչք չեն դարձնում վրաս:

Բայց կամաց-կամաց արևը թեքւում էր կանաչ սարերի ետևը, երեխան կարօտով ու արցունքով նայում էր նրան, մինչև որ ոսկեհեր արևը սահեց ու անցաւ սարի այն կողմը...

—Չէ, ես չեմ կարող առանց արևի.—վճռեց մանուկը.—ես պիտի երթամ արևի մօտ. ես գիտեմ ճամփան. ա՛յ, այս սարի ետևը:

Վճռեց ու ճամփայ ընկաւ:

բ.

Մութը իջնում էր և կանաչ սարը սևերով ծածկում:
Ճամփին մարդիկ էին հանդիպում և հեռւից ձայն տալիս.

—Է՛յ հէյ, ո՞վ ես դու:

—Ճամփորդ տղայ եմ.—պատասխանում էր երեխան:

—Ո՞ւր ես գնում:

—Սրեկի մօտ. ա՛յ, այս սարի ետևը:

—Յիմար տղայ.—ասում էին նրանք ու հեռանում:

Բայց երեխան ուշ չէր դարձնում. նա պարզ զգում էր, որ արևը այս սարի միւս երեսին է. մի քիչ էլ, մի քիչ էլ ու կը լինի արևի մօտ:

Ու անվախ, վատահ քայլերով գնում էր վերև, բարձր, միշտ բարձր:

Գ.

Բաւական ուշ էր արդէն, երբ լսեց մօտիկից շների հա-
շոց ու տեսաւ շատ մօտիկ մի կրակ է շողշողում:

—Ո՞վ ես.—լսեց խաւարի միջից մի ձայն.—ո՞ւր ես գնում:

—Անտէր ճամփորդ տղայ եմ. գնում եմ արևի մօտ: Ասա՛, ո՞րն է արևի ճամփան. մուլթն է, էլ սարերը չեմ տեսնում:

Ճրագը ձեռքին մօտեցաւ երեխային մի մարդ, նայեց նրան, նայեց ու ասաւ քնքուշ ձայնով.

—Դու դադարած կը լինես ու քաղցած, գնանք, ինձ մօտ:

Ասաւ բարի անծանօթը, բռնեց երեխայի ձեռքից ու տա-
րաւ տուն:

Դ.

Նրա տունը մի հասարակ խրճիթ էր. մէջտեղում վառ-
ւում էր օջախը, որի շուրջը նստել էին բարի մարդու կինը
և երեք փոքր երեխաները, որոնք համարեա հասակակից էին
ճամփորդ երեխային: Խրճիթին կից մի մեծ սրահում որո-
ճում էին ոչխարները: Նա հովիւ էր, սարի հովիւ:

—Սիրելի երեխաներս, ձեզ եղբայր եմ բերել: Թող չը-
լինէք երեք եղբայր, լինէք չորս. երեքին հաց տըւող ձեռքը,
չորսին էլ կը տայ: Սիրեցէք սրան. եկէք համբուրեցէք ձեր
նոր եղբօրը:

Ամենից առաջ հովիւի կինը մօտ եկաւ, գրկեց երեխային

և մօր պէս ջերմ-ջերմ համբուրեց. յետոյ երեխաները եկան և եղբօր պէս համբուրեցին նրան:

Երեխան իր սրտում մի քաղցր տաքութիւն զգաց. և նրան այնպէս թւաց՝ թէ արեւը հէնց ուղիղ խրճիթի վերևն է վառւում...

Ե.

Ուրախութիւնից լաց եղաւ. անուշ-անուշ լաց եղաւ և պատմեց բոլոր իր գլխի եկածները:

Յետոյ օջախի առջև սեղան նստան. կերան, խմեցին, ծիծաղեցին: Մայրը նրանց համար անկողին շինեց և ամենքին քնեցրեց իր կողքին:

Երեխան շատ էր յոգնած, տեղը մտաւ թէ չէ, իսկոյն աչքերը խփեց ու մընջաց...

Երազի մէջ նա ժպտում էր ուրախ:

Իբրև թէ ինքը արևի մօտ էր, գրկել էր նրան ամուր ու պառկել էր նրա գրկում, տաք ու երջանիկ...

Մէկ էլ սրտի ուրախութիւնիցը վեր թռաւ, զարթնեց ու տեսաւ, որ արևի փոխարէն իր նոր մօր գրկումն էր: Եւ նրան թւաց, որ արեւը ոչ թէ այս խրճիթի վրան է, այլ հէնց այս խրճիթի մէջը, որ ինքը ուղիղ հէնց արևի գրկումն է...

Եւ նա չէր սխալւում: Ով որ այս աշխարհում գտնում է մի սիրող ու լաւ սիրտ, նա արևն է գտնում այս աշխարհում:

Ուրեմն ի՞նչն է հոգու արեւը. եւ ինչո՞ւ.

44. Գիշերւայ մրնում

Մութն էր երկինքը, ոչ ոք չը տեսաւ
բընութեան գործը գիշերւայ մթնում.
միայն առաւօտը երբ որ լուսացաւ,
մարգարտափայլ ցօղ իջել էր դաշտում:

Ինչո՞ւ ցօղը գիշերն է իջնում:

45. Մասունցի Դաւիթը գառնարած

Մեր Դաւիթ հըսկան
մի մանուկ էր զեռ եօթ-ութ տարեկան:
Մանուկ եմ ասում, բայց էնքան ուժեղ,
որ նըրա համար թէ մարդ, թէ մըժեղ:
Հօրեղբայր Օհանն երեխի ոտի
մի զոյգ ոտնաման բերաւ երկաթի,
երկաթի մի կող շալակին դրած,
ու արաւ Սասմայ քաղքին գառնարած:

*

Քըշեց գառները մեր հովիւ հըսկան,
ելաւ Սասունի սարերն աննըման.

«է՛յ ջան, սարեր,
Սասման սարեր»...

որ կանչեց, նրա ձեռքից ահալոր մանկ
ղրղորղ-ղրղրղրղրղն ընկաւ տար ու ձոր,
վայրի գազաններ բռնեցից փախան,
քարէքար ընկան, դառարկուն եղան,
Դաւիթը ընկաւ նրբանց ետեւից,
որին մի սարէց, որին մի ձորից,
աղւէս, նապաստակ, գայլ, եղնիկ բռնեց,
հաւաքեց, բերաւ, գառներին խառնեց,
իրիկւան բըշեց ողջ Սասմայ քաղաք,
Կաղկանձ ու ոռնոց, աղմուկ, աղաղակ...
Քաղբըցիք յանկարծ մին էլ էն տեսան

«Վայ, հարայ, փախէք...»
Մեծեր, երեխէք
սըրտաճաք եղած,
գործները թողած,
նրը առնւն ընկաւ, որը ծամ, խառնութ,
ու ամուր փակեց դռուն ու խառամոււ:
Դաւիթը եկաւ, կանգնեց մէյլանում:

— Վահ, էս մարդիկը ինչ վաղ են բընում:
Հէյ ուլատէր, հէյ գառնատէր,
եկէք, շուտով բացէք դռներ:
ով մինն ունէր՝ տասն եմ բերել,
ով տասն ունէր՝ բըսանն արել...
Շուտով եկէք, եկէք, տարէք,
ծեր գառն ու ուլ գոմերն արէք:

Տեսաւ՝ չեն գալիս գառն չեն ըսցի անուամբ, ծմ Ս
ինքն էլ մեկնրւեց քաղբի մէջդանում,
գըլուխը դրաւ մի քարի՝ մընաց
ու մուշ-մուշ բընեց մինչև Կուսաբաճաւ ում Ս

Լուսին իշխաններ եկան միասին,
գընացին Ձէնով Օհանին ասին:

«Աման, քեզ մատաղ, այ Օհան ախպէր,
մեր գառն ու մեր ուլ թող մնան անտէր,
միայն սրբանից ազատ արա մեզ.
ոչ գառն է ջոկում, ոչ գայլն ու աղւէս,
էս քաղբի գլխին փորձանք կը բերի,
գայլերոց կանի, կը տայ՝ կաւերի:»

Ելաւ Դաւիթ մօտ գնաց Օհանը.

— Հը, Դաւիթ, ասաւ, ճնց է քո բանը:

— Հօրեղբայր Օհան, շատ է դժար բան.

էն կարմիր, անպոչ գառները որ կան
խելօք են, ամա պոչաւոր գառներ
ցրուեցին, փախան ողջ սարերն ի վեր,
էնքան վազեցի, որ ելաւ հոգիս,
էլ իսկի տըրեխ չը մնաց հագիս:

— Դաւիթ ջան, ասաւ, էտ շատ է դժար.

նետ-աղեղ եմ ես շինել քեզ համար,

նետ-աղեղդ ան, գընա որս արա,

ման արի ազատ սարերի վըրա:

Նետ-աղեղն առաւ Դաւիթն Օհանից,
հեռացաւ քաղբից, քաղբի սահմանից
ու դառաւ որսկան:

46. Դեպի քաղաք

ա.

Մեծ պատի վերջին շաբաթ այ օրերից մէկն էր: Այս շա-
բաթում գիւղացիները իրենց բոլոր բարին կրում են քաղաք,
որ ծախեն:

Աւետ ապերն էլ, աքաղաղը կանչելուն պէս, վեր կացաւ
կէս գիշերին, ճրագը վառեց, լւացւեց, երեսը խաչ հանեց ու
սկսեց իր էշերը համետելու:

Ամբողջ ընտանիքը դեռ բնած էր, միայն Եղիսաբէթը օգնում էր ամուսնուն: Նա դեռ մի օր առաջ պատրաստել էր երկու տիկ իւղ, մի բեռ նոր պանիր, երկու կթոց ձու և մի քանի հատ հաւ, որ մարդը քաղաք էր տանելու:

Աւետը բեռները կապելու վրա էր, որ մույթ անկիւնում, անկողինների միջից վեր բարձրացաւ մի փոքրիկ գլուխ, ճրագի պէս վառուղ աչքերը լայն բաց արած:

Նայեց, իսկոյն գլխի ընկաւ ու ասաւ.

— Հօրեղբայր, ինձ էլ պիտի տանես. ես էլ կը գամ:

— Ձէնդ կտրի, վեր ընկի. քաղաք գնալդ էր պակաս. — պատասխանեց Աւետը իր գործը շարունակելով:

Տղան լռեց, գլուխը դրեց բարձին, երեսը թաքցրեց վերմակի տակ ու սկսեց խուլ ձայնով լաց լինելու: Լացի ձայնից զարթոնեց պառաւ Շուշանը, որ պառկած էր միկնոյն անկողնում իր թոռնիկի հետ:

— Այ տղայ, Կալօ, ի՞նչ կայ, ինչու ես լաց լինում. — հարցրեց նա:

Կալօն լացուկամած յայտնեց պատճառը:

Նոյն միջոցին խրճիթը մտաւ Աւետ ապերը, մնացած վերջին բեռը դուրս տանելու:

— Աւետ, որդի, ինչի՞ ես լացացնում խեղճ տղային. — միջամտեց պառաւը: — Ուզում է քեզ հետ գայ, դու էլ տար. էլ ինչո՞ւ ես սիրտը կտրում:

— Ախար, նրա ի՞նչ քաղաք գնալու ժամանակն է. — պատասխանեց Աւետը աւելի մեղմ ձայնով:

— Հրէն, Պետրոսենց Գիւքին էլ է գնում. նա ինձանից խօսե՞ծ չի՞... — լսելի եղաւ վերմակի տակից Կալօի լալագին ձայնը:

— Տար քեզ հետ, որդի, — կրկնեց պառաւը համոզելով: — Տար, թող աշխարհ տեսնի. խօսող չէ, որ միշտ առիթի տակը մնայ, տնից դուրս չը գայ. տղայ է՝ սիրտը ուզում է, բան կը սովորի, աչքը կը բացւի:

Պառաւի խօսքերը առանց հետևանքի չը մնացին:

—Դէ՛, վեր կաց գնանք, մի ուշանայ. —վճռեց վերջապէս Աւետ ապերը:

Այս առաջին անգամն էր, որ Կալօն քաղաք պիտի տեսնէր, այդ պատճառով էլ նրա ուրախութեանը չափ չը կար, երբ ասացաւ իր հօրեղբօր համաձայնութիւնը: Ծոփ պէս դուրս թռաւ քնաշորերի միջից, մի քանի ըոպէ այս ու այն կողմ վազեց, ինքն էլ չիմանալով ինչ բանի համար և յետոյ սկսեց իր երկար ցուպը փընտռելու: Կալօի համար երկար պատ-
ընտռութիւն պէտք չէր. իր սովորութեան համեմատ առանց հանելու էր քնել. հարկաւոր էր միայն տրեխները կապի ու ամեն ինչ վերջացած էր: Բոպէական արագութեամբ կատար-
ւեց բոլորը, մօտեցաւ պահաւ տատին ու փաթաթեց վզովը.
—Քեզ համար թէ՛նչ բերեմ քաղաքից:

Պառաւը ոչինչ չը պատասխանեց միայն ժպտաց ու համ-
բռնեց նրան:

Աւանակները արդէն բեռնած պատրաստ էին բաւումը:

Եղիսաբէթը ճրագը ձեռին կանգնած էր այնտեղ, իսկ Աւետը մտել էր ոչխարների գոմը: Նա շուտով դուրս եկաւ բերելով մի չաղ երկու ամսական գառը ու կապեց բեռան վրա:
—Դե՛ռ քառական ժամանակ կար մինչև լուսանալը, երբ փոքրիկ քարաւանը ճամփայ ընկաւ:

Շուտով նրանց միացան մի քանի ուրիշ գիւղացիներ, որոնք նոյնպէս ծախելու բան էին տանում քաղաքը. և հե-
տըզհետէ խումբը ստեղծացաւ:
այլ քիմաճմի ամ. նոյնք 2 12 գ.

Սղանակը հանդարտ էր: Աստղերը խիստ անուշ ժպիտով փայլում էին պարզ երկնքին: Օդի մէջ տիրում էր գարնա-
նային փափուկ թարմութիւն: Մի քանի օր առաջ եկած անձ-
րեւ թորորովին ցամաքել էր, և աւանակները իրենց ծանր բեռների տակ կարողանում էին առանց խրելու առաջ գնան:
Կալօն մի քանի իր հասակակից և իրենից մեծ տղաների

հետ քշում էր աւանակները: Նրանց ետեւից կամաց-կամաց գալիս էին մեծերը, գալիս էին ու խօսում իրենց ցաւերից, իրենց հոգսերից, իրենց պարտքերից:

Բայց Կալօի ուրախ խումբը առաջ ընկած քշում էր աւանակների քարւանը, զբաղւած բոլորովին այլ խօսակցութեամբ:

—Սաքի,—հարցընում էր Կալօն,—դու քաղաք տեսել ես. ասա տեսնեմ, այնտեղի գառները ճրտեղ են արածում:

Սաքին, որ տարիքով իր ընկերներից մեծ էր ու մի քանի տարի մնացել էր քաղաքում, պատասխանեց.

—Քաղաքացիք ոչխար չունեն, գառներ չեն պահում:

—Բա՛, նրանց տղերքը ի՞նչ են շինում, որ գառներ չեն արածացընում,—կրկին հարցըրեց Կալօն:

—Կարդում են:

—Նրանց տէրտէրը ինչո՞վ է ծեծում, երբ դասը չեն իմանում:

—Նրանք տէրտէրից դաս չեն առնում, դպրոցումն են կարդում:

—Դպրոցն ինչ է:

Սաքին չգիտէր ինչ պատասխանի և հարկանցի կերպով ասաւ.

—Դպրոցը դպրոց է, չե՞ս իմանում:

Մի ուրիշ երեխայ հարցըրեց.

—Քաղաքի տղերքը, ո՞վ գիտի, ինչ լաւ տրեխներ կունենան, չե՞:

—Նրանք տրեխներ չեն հագնում, կօշիկ են հագնում.—պատասխանեց Սաքին:

—Կօշիկն ինչ է:

—Էն էլ քաղաքի տրեխ է:

—Էնտեղ մօշ կա՞յ, գկե՞ռ կա՞յ.—հարցըրեց մի ուրիշը:

—Չը կայ, ծմակը հեռու է քաղաքից:

—Բա՛, քաղաքի տղերքը ի՞նչ են ուտում:

Սաքին չէր իմանում ինչպէս գոհացնի ընկերների հետա-
քրքրութիւնը: Նա կարճ նկարագրեց քաղաքի կեանքը, ասաւ
թէ այնտեղ մեծ-մեծ տներ կան, շուկայ կայ, թէ եղան ու
գոմէշի տեղ ձի են լծում, սայլերը ուրիշ տեսակ է, կառք են
ասում, ու բանեցընում են միայն նստելու համար: Յետոյ էլ
աւելացրեց, թէ քաղաքի տղաները գիւղացի տղաներին ծաղ-
րում են, և պատահած ժամանակ էլ ծեծում:

Վերջին խօսքերը գրգռեց Կալօի բարկութիւնը և նա իր
երկայն ցուպը բարձրացընելով սպառնաց.

— Տեսնում ես մըհակս. էնպէս կը չափեմ նրանց բարակ
մէջքին, որ «վայ, նանի» կը կանչեն:

Իսկ հեռուն նրանց առաջ երևում էր արդէն կանաչների
միջից եկեղեցիների գմբեթները ու մինարէների սուր ծայրերը:
Մօտենում էին քաղաքին:

1. Կալօն ի՞նչ պէտք է պատմի տանը իր նոր տեսած ըանքերի
մասին:

2) Ինչպէ՞ս կը նկարագրի քաղաքացի տղան գիւղի կեանքը:

47. Գառը մեր տալիս

Կէս օր է արդէն. կանաչ Լաւարից
իջնում է հանգիստ ոչխարը կըթի.
կըթւելով մաս-մաս, անցնում է բերից,
լըսւում է անուշ փըշոցը կաթի:
Հովիւ, հովուհի նըստոտած շարքով
կըթում են ուրախ խաղ ու ծիծաղով:
Ահա վերջացաւ ոչխարի կիթը,
կաթսաներ տարան թարմ կաթնով լիքը.
մէկն էլ գտակը շարժելով օդում,
դեռ գառնարածին «հէյ, եկ» է կանչում:

Ու երկար չանցած՝ սարի գագաթին
 գառների կայտառ հօտը երևաց.
 խառնելով իրենց մայրերի հօտին
 բերկրանքի յոյզով մայրում են ցրւած:
 Կանչում են, բայում գառն ու մաքին,
 անուշ ձայներով փրնտրոում միմեանց.
 հրը գըտնելով իրա գառնուկին,
 ծըծել է տալիս, փայելով սրտանց.
 հրը խաղում է մօր հետ կուշտ փորով,
 հրն էլ մըտնում է տըխուր մայելով.
 և ամեն անգամ գառը մէր տալիս,
 կարծես թէ անուշ համերգ են տալիս:

Ինչո՞ւ են ջոկ-ջոկ արածացնում գառներն ու մաքիները:

48. Զատիկ

— Զատիկ, Զատիկ. — լսում ես ամեն կողմից:

— Զատիկը գայ, գարունը բացւի, ծառերը ծաղկեն, քեզ
 համար նոր շրեր կարեմ. — յոյս է տալիս հայրը իր սիրասուն
 զաւակին:

— Զատիկը կը գայ, օրերը կը քաղցրանան, շուտով կառող-
 ջանաս, մայրիկ ջան. — միխիթարում է աղջիկը հիւանդի ան-
 կողնի կողքին նստած:

— Զատիկը գայ, օրերը ջերմանան, ձեզ հետ միասին գը-
 նանք հանդը, վարենք, աշխարհքը լիացնենք, իմ սևուկ գոմ-
 շուկս, իմ պոչը ծաղիկ եզնիկս. — փաղաքշում է գիւղացին իր
 հաստավիզ լծկանների մարմինը քորելով:

— Զատիկը կը գայ, դաշտերը կը կանաչեն, ծաղիկներով
 կը զարդարւեն, կերէք անուշ խոտը, դռեցէք ու առատ կաթ
 տւէք. — սիրտ է տալիս խաչնարածը թէ իր հօտին, թէ իրեն:

— Թող մի Զատիկը գայ, պինդ-պինդ ձւերը ջոկենք, ներ-

կել տանք, շղկացնենք, կռենցնենք.— օրեր են համարում մանուկները: *բամբդ ցո*

Մարդ չը կայ որ Զատիկը չը կանչի: Ամենքը սպասում են նոր կեանքի, նոր յոյսերի, նոր ուրախութեան ու բնութեան նոր զարթնումին:

Հը, հը, դէհ, մեծ պասը գլորւեց. էլի միայն երկու շաբաթ, մի շաբաթ. առ բեզ Աւագ հինգշաբթին. Աւագ ուրբաթը և ահա արդէն իւղահոտը քթներին դիպաւ. նաւակատիկն է:

Մեր դրացի ազգերը դեռ մի գիշեր էլ պիտի լուսացնեն, կիրակիի սպասեն, Զատիկը տօնելու, իսկ մենք հայերս շաբաթ օրը, ճաշը՝ թեքւեց թէ չէ՝ տալիս ենք իրար կեանքի նոր զարթնումի, Քրիստոսի յարութեան մեծ աւետիսը.

«Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց»:

1) Դու էլ սպասում էիր Զատիկին. Զատիկը քեզ ինչ բերաւ:

2) Ի՞նչ ասել է «Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց». ինչ լեզուով է. այդ լեզուն հիմա ո՞րտեղ ենք գործ ածում:

49. Գարուն առաօտ

Բարի լուսի զանգեր զարկին
զընգզընգալէն անոռշ, անոռշ,
լուսը բացւեց մեր աշխարհքին
ճրդճրդալէն անոռշ, անոռշ:

Հովտում առուն խոխոջում է
զըլզըլալէն անոռշ, անոռշ.
Քամին բարակ շընկշընկում է
զըլզըլալէն անոռշ, անոռշ:

Կռունկն եկաւ երամ կապած
կըռկըռալէն անոռշ, անոռշ,

կաքաւ քարին տաղ է կարդում
կըղկըղայէն անոնշ, անոնշ:

Հարսն ու աղջիկ հանդերն ելան
շորորայէն անոնշ, անոնշ,
ծաղկանց բուրմունքն անմահական
սըլսըլայէն անոնշ, անոնշ:

50. Ծիլն ու ապառաժը

ա.

Լերկ ապառաժի տակ, երկու քարերի մէջ, վաղ գարնան
բուսել էր մի սէզ, մի սլարդ հասարակ փոքրիկ խոտի շիւղ:

Օրօրւում էր նա նոր ծագող լոյսի մէջ ցօղով փայլփը-
լուն, յանկարծ աչքն ընկաւ ժայռի մութ ճեղքին և նկատեց
այնտեղ նոր ելած մի ծիլ:

—Օ՛յ,—գոչեց նա.—դու հիմ ես, որտեղից եկար:

Ծիլը, որ արդէն կէս մատնաչափ կար, ցած նայեց, տե-
սաւ վտիտ սէզին ու ասաւ.

—Բարև՛, բարեկամ, միթէ ուրախ չե՞ս, որ քեզ ընկեր եկայ:

—Օ՛, ուրախ եմ, սաստիկ ուրախ. բայց հիմ բերաւ քեզ, և
ինքդ հիմ ես:

Ծիլը ժպտաց. ժպտաց, օրօրւեց ու այսպէս երգեց.

Ծառի ծիլն եմ ես,

եկայ անտառից,

քամու թևովը

թռայ դաշտերից,

անցայ սար ու ձոր

եկայ քեզ դրկից:

Յետոյ երգը կտրեց ու հարցրեց.

—Իսկ դու ով ես, ընկեր, դու որտեղից եկար:

—Օ՛,—ասաւ սէզը—ես ծնւել եմ այստեղ, իմ մօր կրթ-

քից, մտել եմ հողի մէջ, քնել ձմեռը, այժմ դուրս եմ եկել, եղել տանս տէր:

— Դու ուրեմն տուն-տեղ ունես այդտեղ:

— Ունեմ. մի կտոր հող. շատ պահանջկոտ չեմ:

— Տեսնում եմ: Բայց իմ տեղը չափազանց նեղ է և ես ստիպւած իմ բոլոր ուժս գործ դնելու, բարի կուրծքը մտնելու, որ տեղս քիչ լայնացնեմ:

— Եւ կարողանում ես. — հարցրեց սէզը զարմացած:

— Դժուար է. բայց ուրիշ ճար չը կայ. թէ չէ կը մեռնեմ. Իսկ ես ապրել եմ ուզում:

Բ.

Եւ ծիլը աշխատում էր. աշխատում էր մեծանայ, ուժեղանայ ու քարից իրա համար տեղ խլի:

Ու պէտք էր տեսնել նրա ջանքն ու աշխատանքը, անվերջ, անդադրում, գիշեր, ցերեկ, անկտորում յամառութեամբ ու քարից աւելի պինդ կամքով:

Ու այդպէս ամիսներ, տարիներ, շատ-շատ տարիներ:

Ձմեռը քնում էր, կաղդուրում, իսկ երբ գարունն էր գալիս, ելնում էր աշխուժ, նոր ուժ ստացած արմատները մէկնում, գործի սկսում:

Երբեմն անուշգը քիչ էր գալիս. քամիների բերած հողն ու փոշին հերիք չէր անում, երբեմն ամառները անձրևներ չէին գալիս. քիչ էր մնում յուսահատւել ու չորանայ:

Բայց նորից նոր սիրտ էր առնում հէնց որ քիչ կաղդուրում էր, նուրբ ու բարակ արմատները խրում էր, խրում ու աւելի-աւելի խորքերը գնում:

Եւ ինչքան արմատները տեղ էին գրաւում, այնքան բունը ամրանում էր ու հաստանում, այնքան էլ հպարտ ու խոիւ գլուխը վեր էր բարձրանում դէպի երկինքն ու դէպի արևը:

Տես, բարձրը, քարափի ծայրին, տեսնում ես այն խոշոր, ս աղարթախիտ հսկայ ծառը: Նա յաղթել է արգէն. նա ապրել էր ուզում և կապրի:

51. Գութան

Լուսը լուսացաւ,
բարին շատացաւ.
վաղ լուսաբացին
գութան լծեցին.
Հորովէլ հօ...

Գութան ջան, վարի,
ակօսը շարի,
թափ տուր, թե արա,
շուռ տուր, սե արա.
Հորովէլ հօ...

Գութանը լարած,
հօտաղը շարած,
մաճկալը մաճին,
ձեռը աւանջին.
Հորովէլ հօ...

Յանենք, արտ անենք,
հնձենք, տուն տանենք,
ուռենանք շատ հաց.
օրհնեալ է Աստուծ.
Հորովէլ հօ...

52. Ծոցանուկի

ա.

Գարունըացել էր, աշխարհը կենդանացել: Արևը ծիծաղում էր սար ու դաշտի երեսին և ամենքին տանից դուրս հանում, ուղարկում էր իրենց բան ու գործին:

Գիւղում մնացել էին մէրն ու մանկիկը, հարսն ու սկե-տուրը, մէկ էլ փոքրիկ գեղջկուհիները, բայց սրանք էլ ան-

գործ չէին. իւրաքանչիւրը իր իմացած գործով զբաղւած՝ ետ չէր մնում աշխատանքից:

Ահա, այդ քաղցր օրերից մի առաւօտ, Փարնանց Սօնին պատահելով իր ընկերուհուն՝ ասաւ նրան.

—Աղջի Հուռի, էսօր մեր թաղի աղջկերքը Հեքմանց դուռն են հաւաքւելու, «պառաւը ծոցը» տալու: Կուժդ տուն տար, դու էլ արի գնանք:

—Ղըրթ ես ասում, Սօնիկ,—հետաքրքրւեց Հուռին:

—Իմ ախպօր արեւը, հրէս տուն գնամ թէ չէ, թելիս կը ծիկն առնելու եմ ու պնկ, որ խաղին հասնեմ:

—Բաս ես էլ կը գամ,—համաձայնեց Հուռին և կուժն ուսելով՝ շտապեց դէպի տուն, որ ձեռագործը վերցնի և Հեքմանց դուռը հասնի:

Հուռին քրտնամխած տուն հասաւ, կուժը դրեց դռան քամակին՝ իր սովորական տեղը, շտապով հաւաքեց իր բուրդն ու սանդերքը, փաթաթեց գոգնոցի մէջ, մի կտոր հաց էլ զըրպանը դրաւ ու մօտեցաւ Թելլու հարսին, որ նրանից թոյլտուութիւն խնդրի.

—Հարսի ջան, գլխովդ պտուտ գամ, աղջկերքը Հեքմանց դուռն են հաւաքւել, «ծոցանուկի» են տալիս, ես էլ եմ գնում:

—Գնա՛, —կամաց փրսփրսաց Թելլու հարսը—համա իրիկնադէմը շուտ արի, որ ջուր տաքացնես մեր հանդուրների ոտնուձեռը լալու:

—էն կանաչ-կարմիրը, շուտ կը գամ,—ասաւ Հուռին և վազեց դէպի Հեքմանց կալը:

Բ.

«Պառաւը ծոցի» ձայնը լսելուն պէս՝ վերի թաղի գրեթէ բոլոր փոքրիկ գեղջկուհիները, մօտ տաս-տասնըհինգ հոգի, շտապել էին Հեքմանց դուռը, կալապանի տակ մի կարպետ փռել, վրան ծալապատիկ նստոտել և առանձին եռանդով աշխատում էին:

Իրար հետ մրցելով՝ որը գուլպայ էր անում, որը գուլպան

ասխարուն նախշում, մի երկուսը սանդերքով բուրդ էին գզում, միւսներն էլ ճախարակով թել մանում:

Մի խօսքով բոլորն էլ թեք ու փէշ արած, առանձին ջանասիրութեամբ և խնամքով աշխատում էին և մէկ-մէկու հետ զրոյց անում:

—Աննուշ ջան, Աննուշ, արի ես ու դու «ծոցանուկի» տանք. տեսնենք՝ ո՞վ շուտ կը պրծնի իր բանը,—ոգևորւած առաջարկութիւն արաւ չալտիկ Մանուշը:

—Աչքիս վրա,—պատասխանեց Անուշը նրան,—դու նարգօից չուստլիկը չես, որ քեզանից քաշւեմ. էս մի ժամումը չորս անգամ նրան «պառաւը ծոցն» եմ արել, երևի մի երկու անգամ էլ քեզ կանեմ:

—Դէ, գուլպիդ նշան արա, հրէս ես թելս կապ տւի, տեսնենք՝ ո՞վ շուտ կը հասնի գուլպի թաթին:

—Շատ լաւ, թող էս կարմիր ծաղիկն էլ իմ նշանը լինի,—ցոյց տալով իր գուլպի նկարը համաձայնեց Անուշը:

Նրանք երկուսով պայմանաւորւեցին և սկսեցին մէկմէկու հետ ձեռագործով մրցել: Երկուսն էլ ճիգ էին թափում, որ միմեանցից առաջ վերջացնեն գործը. ով շուտ կը հասնի պայմանաւորւած նշանին՝ նա էլ կը լինի յաղթողը և յաղթւածին կասի:

«Գառնուկ ջան, գառնուկ, պառաւը ծոցդ, պառաւը ծոցդ», այսինքն թէ՛ «Արգէն պառաւել ես ու անշնորհքութիւնը ծոցդ է թափել ու թուլացրել քեզ:»

Այնուհետեւ ընկերակիցները միասին ծափ կը տան ու կասեն.

«Ի՛սկը որ դու պառաւել ես,

Մեր պառաւից առաւել ես:»

Անուշի ու Մանուշի պայմանաւորումից խրախուսւած՝ շէկիկ Շուշիկն էլ զրազ մտաւ Նուշիկի հետ:

—Աղջի Նուշիկ, արի ես մանեմ, դու ինձ համար փաթիլներ գզի, տեսնենք՝ կարամս ինձ հետ լուծը քաշես:

—Օհօ ինչ մի ղօչաղն էլ դու ես, որ չը կարենամ քեզ փաթիլ հասցնեմ,—պատասխանեց Նուշիկը և սանդերքը առաջը քաշելով, մի գունդ բուրդ դրեց կողքին և սկսեց ամենայն արագութեամբ գզել: Նա գզում էր, Շուշիկը նրա փաթիլները ճախարակով մանում: Երկուսն էլ այնպիսի արագութեամբ էին գործում, որ շատ դժւար էր իմանալ՝ թէ ով ումնից առաջ կանցնի:

Բոլորն էլ ոգևորւած գբաղւած էին և աշխատում էին մեքենայի պէս, աշխատելու ժամանակ էլ շուտ-շուտ կրկնում էին.

«Ով շուտ ու շուտիկ,
նա կուշտ ու կուշտիկ.
ով կամաց-թամբալ,
նա պառաւ-համբալ:»

Գ.

Երկար ժամանակ գզեցին ու մանեցին, գործեցին ու կարեցին, և մէկ էլ յանկարծ Մանուշը նշանին հասնելով՝ ոգևորւած ճչաց.

—Անո՛ւշ, Անո՛ւշ, պառաւը ծոցդ, քոռ պառաւը ծոցդ, ես պրծայ:

—Ես էլ պրծայ, հրէսիկ պրծնում եմ,—կարմրած պատասխանեց Անուշը:

Բայց ընկերներն էլ էտ էին ուզում. դէհ ծափ տւին ու ասին. «Անուշը պառաւել է, մեր պառաւից առաւել է»:

Ասին ու կրկնեցին և կուշտ-կուշտ ծիծաղելով, այնուհետեւ սպասում էին ուրիշի յաղթւելուն:

Օրը թեքւել էր, արեւ յոգնել և չէր կարողանում այլևս իրիկնադէմի գով բամուռն յաղթի, բայց մեր փոքրիկները դեռ աշխատում էին և իրենց շինած բանի վրա ուրախանում: Շնորհիւ «պառաւը ծոցի» ամենքն էլ գրեթէ երկու աշխատաւորի չափ ձեռագործ էին արել:

Հեքմանց Քալի նանը, որ մի բարեսիրտ ծեր կին էր և

ամենքին էլ հարազատ աչքով էր նայում, մանաւանդ իրենց թաղեցի երեխաներին, որոնք իրենների նման տանը ու դռանը սովոր և իրեն դուրեկան էին, տընքտընքալով եկաւ նրանց մօտ և առանձին քաղցրութեամբ առաւ.

—Աղջկերք, ձեզ մատաղ, հերիք աշխատեցիք. վեր կացէք, քնացէք ձեր տուն, կրակուճրագի ետեից կացէք. էս է միջնել է, հանդուրներ ունէք ամենքդ, նրանց տաքուհով է հարկաւոր:

—Նանի ջան, նանի, ախր «պառաւր ծոցն» ենք անում, ի՞նչ վեր կենանք,—պատասխանեցին շատերը:

—Ա՛յ պառաւէք՝ Կառաւի պատիւը իմանա՛ք, ձեզ մատաղ, հերիք է, հերիք, քրտնած էք, իրիկնաքամուն կը մըսէք: Գնում էին և մէկ-մէկու ասում.

—Հուռի, Հուռի, Անոռ, Անոռ, դէ գնա, քոռ պառաւին էլ հետդ տար, որ բեղանից անպակաս լինի:

—Նարգճ, Նարգճ, Սօնիկ, Սօնիկ, համա թէ կերան հա... դէ գնա ու կշտացիր:

—Աղջկերք, մին էլ որ հաւաքւելիս լինէք՝ ամենիս էլ իմաց արէք, հա...

Հեռացողներից միայն Ագիկն էր տխուր գնում, որովհետեւ էնքան աշխատել էր ու քրտինք թափել, սակայն չէր կարողացել և ո՛չ մէկին էլ գոնէ մէկ անգամ «պառաւր ծոցը» տալ:

Նա գնում էր ու մտքում մտածում՝

—Ա՛խ, թէ մի օր էլ կը խաղան, ես գիտեմ, թէ ի՞նչ եմ խեչկանց աղջկերանցը պառաւակոխ անում:

53. Փոքրիկ երկրագործ

Եկաւ գարուն, եկան հաւքեր,
տաքցաւ արև, գըլգըլան ջրեր.

եկան վարի-ցանքի օրեր:

Կռունկն ամոլ արեցի,

սագերն հորիք լրծեցի,

ճնճղուկն հօտաղ վարձեցի,
կաքան հացւոր բռնեցի,
արտ ունէի՝ վարեցի,
ցորեն, գարի ցանեցի:

Ռ՞րտեղ էր նրա արտը:

54. Մի կտորիճ

ա.

Գարնանամուտ էր:

Բարձր սարերում հալւում էր ձիւնը և հազարաւոր խըշխըշուն վտակներ աղմկում էին, գլորւում ցած:

Գետը ազատել էր սառուցէ կապանքից, փքել, վարարել: Բարձր կոհակները գնում էին գալիս, ելնում ու իջնում ահազին աղմուկով:

Գետի վրա ձգւած էր սիւնէ սիւն մի կամարակապ երկար հին կամուրջ:

Ահա մօտենում է կամուրջին մի գիւղացի, հետն է կինը մանուկը գրկած: Ուզում են անցնեն էն միւս ափը:

— Է՛յ, գիւղացի, զգո՛ւշ, կամուրջը խարխուլ է.— կանչում է մէկը:

Սառույցի կոյտերը գալիս են զարնւում կամարի քարերին, դիզւում ու խցկում. շուրը յորդում է:

Եւ գիւղացին շտապում է, որ շուտով անցնի:

Արդէն բիշ էր մնացել, մի տասը քայլ, որ հասնէին ափին, երբ պոկ է գալիս ու փլւում է կամարի այն մասը, որ միացած էր հողին: Սարսափահար գիւղացին ու կինը վազում են դէպի հակառակ կողմը: Բայց հագիւ մի քանի քայլ, որ նրանց առջև խուլ դղրդիւնով քանդւում է միւս կողմի կամարն էլ:

«Աստուծ իմ, դու փրկես մեզ.— կանչում է խեղճ գիւղացին յուսահատ, լալիս է կինը, ճչում երեխան: Բայց սո-

նում է գետը, սուլում է քամին և այդ աղմուկի մէջ կորչում են թշւառների աղէկաւոր ձայները:

Մէջտեղը կանգուն է միայն հիմնական սիւնը, որի վրա յենւած էին երբեմն երկու կողմից զոյգ կամարները: Եւ անսայդ կտորի վրա պատասպարել, իրար կուշ են եկել զիւղացին, կինն ու երեխան:

Կատաղի ալիքները զարնում են սւժգին, բախում են անվերջ նրան չորս կողմից, գողում է այդ վերջին ապաստանը:

Բ.

Գետի երկու ափին խմբւել են մարդիկ: Գոռում են, գոչում, դէս ու դէն վազում. բայց նրանցից ոչ ոք չի համարձակւում օգնութեան հասնի...

Ահա սրարշաւ, նժոյգ ձին հեծած, շտապում, գալիս է իշխանը, կանգնում ափին ու ձեռքը բարձրացնում. իսկ ձեռքումը բռնած ունի մի քսակ լիքը ոսկի:

Ձայն է տալիս իշխանը.

—Այս հարիւր ոսկին նրանը, ով այդ դժբախտներին մահից կը փրկի:

Ամբոխը կարկամած կանգնել է վարան: Մեծ է վտանգը և վարանելու ժամանակ չը կայ. վարարած գետը ցընցում է, քանդում վերջին կամարը...

—Էյ, մարդիկ, ո՞վ է սրտոտը ձեր միջից.—կրկնում է բարի իշխանը ու թափահարում քսակը ձեռքում:

Լսում են ամենքը, լուռ են ու անշարժ, կարծես բարացած...

Գ.

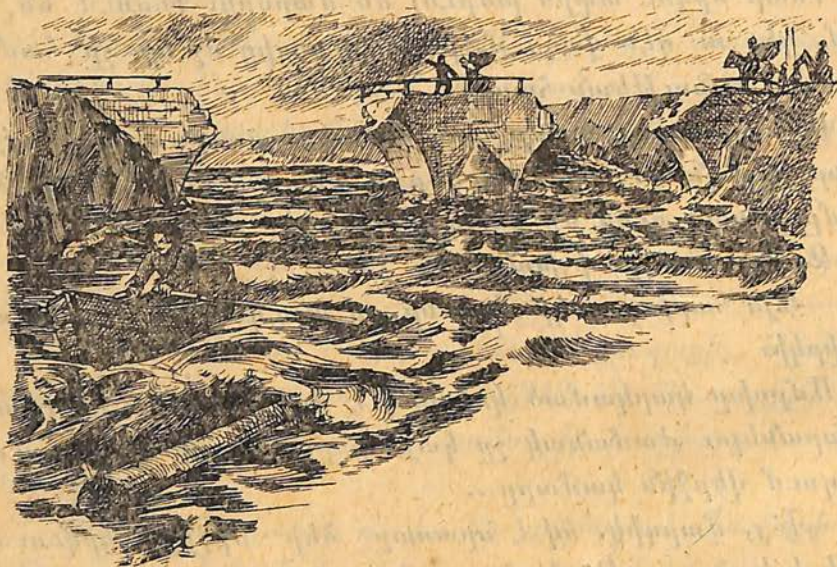
Ափով գալիս էր մի յոգնած ձիաւոր, մի յաղթանդամ երիտասարդ տղայ, գալիս էր հեռուններից: Նա տեսաւ թէ չէ սոսկալի պատկերը՝ իջաւ իսկոյն ձիուց, խաչ հանեց երեսը, ցատկեց ափին կապած ձկնորսի նեղ ու փոքրիկ մակոյկը ու սկսեց թիավարելու:

Խփում են ալիքները, զարնւում են սառոյցի խոշոր կը-

տորները, ծռում նաւակը, քշում դէս ու դէն. բայց երիտա-
սարդը թիավարում է, թիավարում է անընդհատ, ուժեղ ու
յամառ...

Նւ ահա հասաւ կամուրջի մնացորդին: Ափից ամենքը
ուրախութեան ճիչ են արձակում: Երիտասարդը ամուր բռնած
կիսափուկ սիւնի քարերից, օգնում է որ մակոյկը իջնեն գի-
ղացին, կինն ու երեխան:

Նստեցին թէ չէ՝ առնում է նորից թիերը ձեռքը. և հագիւ-
էին հեռացել կամուրջից, երբ ուժգին թափով շուռ է գալիս

ահագին սիւներ ու թաղւում ջրում:

Իսկ ամբոխը շունչը պահած հետևում է խարխուլ նաւա-
կին, որ հոսանքի հետ կուլելով, կուլելով սառույցի կոյտերի
հետ, աշխատում էր եղբերքին մօտենայ:

Յանկարծ բերկրանքի անզուսպ աղաղակը դուրս է թռ-
չում հարիւրաւոր բերաններից, ամենքը շտապում են օգնեն
մակոյկը ափը քաշելու և հարիւրաւոր բերաններ երիտասարդ
օտարականի գովքն են անում:

— Մօտեցիր այստեղ. — կանչում է իշխանը. — դհւ, բաջ մարդ

ու աւսկեհեր հերոս. առ այս քսակը. արժանի ես, թող լինի
քեզ պարգև:

—Իմ կեանքը, իշխան, ես ոսկով չեմ ծախում. տւէք
այդ ոսկին թշուառ գիւղացուն.—ասում է անցորդը, հեծնում
է իր ձին, քշում ու անհետ կորչում բլուրի ետին:

—Ո՞վ էր դա, հրաեղից, և ո՞ւր չքացաւ.—հարցընում էին
ամենքը իրար:

Եւ մէկ պատասխան ունէին միայն.

—Մի կարիճ...

1) Ի՞նչ տարբերութիւն կայ իշխանի ու այս օտարականի մէջ:

2) Ի՞նչի մէջն է օտարականի կտրիճութիւնը, իսկ ինչն է
նրա մեծութիւնը:

55. Այ սեւ աւակեր

Այ, սեւ ամպեր, վայ սեւ ամպեր,
սիրտս պատեց սեւ ու մութ.
արդեօք ի՞նչ էք դուք ինձ բերում,
գարնան անձրև՞ թէ կարկուտ...

Յուսով-լուսով արտ եմ ցանել,
արիւն թափել ու քըրտինք,
ողջ սուրբերին մոմ եմ վառել,
աղօթք արել, որ երկինք
արտիս նայի, տանս խնայի,
օր տայ, կեանք տայ իմ հացին.
վայ բալէքիս... Աստուած չանի,
թէ որ անհաց մնացին...

Այ, սեւ ամպեր, ի՞նչ էք գողում,
սիրտըս պատեց սեւ ու մութ.
արդեօք ի՞նչ էք արտիս բերում,
գարնան անձրև՞, թէ կարկուտ...

56. Կարկուտը

ա.

Սև ու ծանր ամպերը սարի ետևից դանգաղ եկան, դիզւեցին ու կախ ընկան երկրնքից. խորին մթութիւնը ամեն ինչ պատեց:

Յանկարծ որոտաց երկինքը, երկիրը դղրդաց, ցոլաց փայլակը, կայծակը խփեց, մռնչեց քամին, ծառերը դողացին, թեքեցին գլուխները. խոշոր ու ծանր կաթիլներ ընկան տերևներին:

Անձրևը սաստկացաւ. անձրևի ետևիցն էլ սառցէ գնդակներ, շրրը՝ խկ հա շրրը՝ խկ, թակեցին գետինը յորդ և ուժեղ: Թափում են, թակում, սար ու ձոր ծածկում, ոչ դաշտ են հարցնում ոչ արտ ու այգի:

բ.

Ամեն տեղ շփոթ ու իրարանցում: Հօտը ցրւում է, նախիրը փախչում, ձիերը խրտնած դէս ու դէն են վազում, թըռչունները պահւում են իրենց բներում. հորթարած, փայտհատ ամենքը իրենց գործերը թողած՝ թփերի տակին ապաստան են փնտռում:

«Կարկուտ, անխ ինչ կարկուտ. — կանչում են գիւղացիք իրենց դռանը կանգնած — անյա ինչ պատիժ է»:

Ծերը ծնկաչոք, արցունքը աչքին Աստուած է կանչում. պառաւը երկաթէ կասկարան հանում շարտում է բակը ու նզովք է կարդում. հարսներն ու աղջիկները պատի տակ շարւած սուր դանակներով կարկուտ են կտրում ու նայում երկինք. իսկ երկրագործը կանգնած է անձար, ձեռքը ծոցում, շարժում է գլուխը ու անխ է քաշում:

գ.

Կարկուտը դադրեց. լռեց որոտը. ամպերի ձեղքից նայեց արևը. երկիրը ժպտաց, նորից փայլ առաւ:

Այգեպանը վազեց իր այգին, նայեց իր շուրջը և գլխին

տւաւ: Ծառերը տերեւաթափ ու ճղակտոր, պտուղները կարկրտահար ու թաւ գորգի նման փուլած գետնին...

—Ափսոս իմ այգի, ափսոս իմ աշխատանք.—հեծեց նա յուսահատ ու աչքերը լցեցին:

Արտատէրը վազէվազ իր արտը հասաւ: Հասկերը ջարդըլած, հողին հաւասար. ցեխն ու աւազը արտումը կիտւած... Ոտքերը թուլացան, աչքերը սկսեցաւ քարացած մնաց:

1) Էլ ուրիշ ի՞նչ մ'եմ չարիքներ զիտես, որոնք ոչնչացնում են հողագործի աշխատանքը:

2) Մարդիկ կարողանում են կուեն այդ չարիքների դէմ. եւ ինչո՞ւ:

57. Ճանճ

Խոնարհ ու հեզ
մի յոգնած եզ
արօրն ուսին,
ճանճը պոզին,
մի իրիկուն,
գալիս էր տուն:
Մին էլ ճամփին
մի ուրիշ ճանճ
էն նստածին
ասաւ. «Տօ մանչ,
էս եզան հետ
նրաեղից էտ»:
Սա ցից արաւ
քիթը, ասաւ.
—Մենք որանդի՞ց.
վարում էինք,
վարաւեղից:

Էս առակը ի՞նչ է ուզում ասի:

ա.

Մի մեծ քաղաքում, նեղ ու ամուր բանտի մէջ նըստած էր մի խեղճ բանտարկեալ: Երկայն տարիներ նստած էր նա այնտեղ, հիւանդ ու տրտում: Ամբողջ օրը կանգնում էր նեղլիկ պատուհանի առջև, նայում էր դրսի աշխարհին ու կարօտով մտածում իր սիրելիների մասին, իր փոքրիկ զաւակների մասին: Մտածում էր՝ գուցէ վաղուց արդէն ամենքը մոռացել են իրեն ու մե-

ռած են համարում: Մտածում էր՝ արդեօք ի՞նչ է կատարւում այնտեղ, դուրսը՝ իր հայրենիքում:

Մի երեկոյ էլ, երբ արեւը մայր էր մտնում, նա մօտեցաւ պատուհանին: Պատուհանի դիմաց հանդարտ սաւառնում էր արծիւը:

—Արծիւ, արծիւ,—կանչեց բանտարկեալը:—Արի, նստի պատուհանիս, պատմի՛ թէ ինչ է կատարւում աշխարհում, մի երգ երգի ինձ համար:

—Ոչ,—պատասխանեց արծիւը.—քո պատուհանը շատ է նեղ, նստելու տեղ չը կայ ինձ համար: Ես չեմ կարող բեզ պատմել թէ ինչ է կատարւում աշխարհում: Ես սակաւ եմ իջնում ներքև: Ես իմ բռնը շինում եմ բարձր ժայռերի ու դարաւոր կաղնիների վրա: Ես թռչում եմ բարձր, բարձր, և իմ երգը միայն անմահ արևն է լսում:

Ու լայն թևերը թափահարեց, վերացաւ դէպի ամպերը։
Բանտարկեալը դարձաւ ծիտերին, որոնք իր պատուհանի
շուրջը գնում էին, գալիս։

— Ծնճողուկներ, այ ճնճողուկներ, եկէք նստեցէք պատու-
հանիս, դժւը պատմեցէք՝ ինչ է կատարւում աշխարհում։ Մի
երգ երգեցէք ինձ համար։

— Ծիւ, ծիւ, մենք ժամանակ չունենք։ Մենք գործ ու-
նենք։ Մենք գնում ենք հաւաքելու ջաղացպանի թափած հա-
տիկները։ — ծլւացին ճնճողուկները ու փափան։

Բ․

Այն ժամանակ թռաւ եկաւ մի գեղեցիկ թռչնակ, պտըտ-
ւեց բանտի պատուհանի առջև ու նստեց երկաթէ ձողի վրա։

— Բարով եկար, իմ սիրուն սոխակ։ Շնորհակալ եմ որ
այցելեցիր։ Պատմի ինձ ի՞նչ է կատարւում աշխարհում, մի
երգ երգի ինձ համար։

— Ես կը պատմեմ քեզ թէ ինչ է կտարւում աշխարհում,
ես կերգեմ քեզ համար, — պատասխանեց սոխակը։

Եւ այնպէս սրտալի երգեց, որ խեղճ բանտարկեալը ու-
րախութիւնից լաց եղաւ։ Ընկաւ ծղնոտի վրա, անվերջ լաց էր
լինում ու լաց էր լինում։

«Երէկ, լուսադէմին. — երգում էր սոխակը, — այնպէս զով
էր ու թարմ։ Ես թռայ իջայ քո տնակի առջև եղած պալտէզը,
նստեցի կանաչ թփին, բաց պատուհանի դէմ ու երգում էի։

«Նոր զարթնել էր քո փոքրիկ տղան ու հարցնում էր՝
՞ուր է հայրիկս, մայրիկ, ե՞րբ կը գայ հայրիկս։

«Քո հարազատները միշտ յիշում են քեզ ու լաց են լի-
նում. քեզ շատ են կարօտել, սպասում են քեզ ամեն օր։

«Մի վհատի, Աստուած տեսնում է, որ անմեղ ես զու։ Կա-
զատւես այս բանտից, կը տեսնես քո տունը, քո ընտանիքը,
ու դարձեալ կապրես, ինչպէս ապրում էիր մի ժամանակ։

«Ամառուայ խաղաղ երեկոներին քո կնոջ հետ կը նստես

ձեր դռանը, երեխաներդ աղմուկով շուրջդ կը խաղան, իսկ պարտէզում, կանաչ թփի վրա կը թառեմ ես ու կերգեմ ձեզ համար...»

Սոխակը երգում էր, իսկ բանտարկեալը երեսն իվայր ընկած իր ծղնոտէ անկողնի վրա լաց էր լինում, յուսով ու կարօտով լաց էր լինում...

Սա ի՞նչ սոխակ է, որ այդպէս քանտարկեալի սրտիցն է խօսում. եւ ի՞րտեղ է տալը՝ այդ սոխակը:

59. Արտուտի երգը

Մի մարդ տեսաւ գարնան մարգում
ոնց է արտուտն անուշ երգում
վեր ճախրելով
ճըռռողելով:

«Սա որ, ասաւ, էս վայրի տեղ
երգ է ասում էսքան ջրեղ,
հապա թէ մեր տանը լինի
ինչ դրախտի ձայն կը հանի»,
Բռնեց մարդի սիրուն երգչին
տարաւ փակեց վանդակի մէջ:
Թռչնակը լուռ նայում էր խեղճ
հեռո՛ւ, հեռո՛ւ ճոխ մարգերին.
միտն էր բերում կեանքը նախկին,
երբ որ ազատ
էն ցօղապատ
թարմ արօտում,
թաւիշ խոտում
ման էր գալի
սորով տալի...
և մայիսի

արշալուսի
 ջինջ երկնքում
 հնց էր երգում,
 խորհունկ, անվերջ
 լոյս ծովի մէջ
 անփոյթ լողում,
 խընդում, խաղում...
 Միտն էր բերում,
 տխրում, տխրում,
 ու էն կեանքի հուր կարօտով,
 նեղ վանդակում, կոտրած սրտով,
 երգում էր երգն իր գերութեան:

60. Փակւած ու ազատ

Փակւած վանդակում
 սոխակ էր երգում,
 նրա երգերից
 լաց-ողբ էր լըսւում:

Ազատ երկնքում
 ծիծառ էր թռչում,
 նրա երգերից
 բերկրանք էր հընչում:

61. Ճերմակը

ա.

Արագած սարի լանջում երամակի ամենից գեղեցիկ ձին,
 ամենից կայտառը ձերմակն էր:

Երբ արշալոյսին պահապանները հեռու էին քշում ձի--
 երբ օբաների մօտից և օդի մէջ թրխւում էին նրանց երկար
 մտրակները, ամբողջ երամակը սլանում էր լայնատարած մար-
 գագետնով. ու ամենից առաջ սլանում էր ձերմակը նետի
 պէս, ոտները գետնից կտրած, կոկ գլուխն ու վայելչակազմ
 մարմինը մի գծի վրա, փարթամ բաշն ու ճոխ պոչը տւած

քամուն, Սլանում ու յանկարծ կանգ էր առնում, բարակ ոտներով գետինը փորում, ականջները սրում, լայն կրծքով խորը ներս ծծում առաւօտեան թարմ օդը և ուրախ խրխնջում արևի առաջին շողերի հանդէպ:

Նրա ողորկ մազը պողպատի պէս փալփլում էր արևի ոսկեգոյն ճառագայթների տակ և աչքերը վառւում էին ազատութեան բոցերով:

Մէկ էլ ծառս էր լինում, թափէ թափ էր տալիս լայն ճակատը, ցատկում ընկերներից հեռու ու վստահ, առանձին արածում: Ոչ գայլը, ոչ էլ մի ուրիշ գազան չէր համարձակւում մօտենայ. նրա քացին պառկեցնում էր յանդուգնին տեղն ու տեղը:

Եւ ուժեղանում էր ու օրէց օր գեղեցկանում ձերմակը, Արագածի դալար բարձունքներում, ազատ ու երջանիկ:

բ.

Մի օր մի խումբ ձիաւորներ մտան երամակը ու աշխատում էին մօտենան ձերմակին: Մէկ թռիչքով խոյս տուաւ նրանցից: Ձիաւորները ընկան ետևից. ձերմակը քամու պէս սլանում էր. ճկուն մարմինը ծածկւեց սպիտակ փրփուրով. իսկ ետևից շարունակ լսում էր հետապնդողների սմբակների զոփիւնը: Հետզհետէ դանդաղում էր նրա վազքը ու մի ձիաւոր արդէն հասնելու վրա էր: ձերմակը յանկարծ մի այնպիսի քացի հասցրեց նրան, որ մարդն ու ձին միասին գլորւեցին գետին: Հպարտ, իր յաղթութեամբ զմայլած, վեր բարձ-

քացրեց ձերմակը իր գեղեցիկ գլուխը: Եւ հէնց այդ րոպէին պարանի մի կտոր օղակ օդի մէջ վզգաց ու գրկեց նրա երկար վիզը:

Նժոյգը փորձում էր փախչի, թափ էր տալիս պարանը վզից, օդի մէջ քացի էր տեղում, բայց քանի աւելի էր ճգնում պարանը կտրի, այնքան աւելի ու աւելի ուժեղ էր թելը սեղմում նրա կոկորդը ու խեղդում: Ձերմակի շունչը կտրուում էր, կուրծքը փքւում, աչքերը լցւեցին արիւնով, ազատ ժարերը, պայծառ աշխարհը մթնեց գլխին, և ուժասպառ չոքեց...

Իսկոյն շրջապատեցին, կապեր ձգեցին նրա դնչին, բերանը մի կտոր երկաթ դրին ու պարանը թուլացրին: Երբ ձերմակը նորից վեր թռաւ, մի մարդ ամուր բռնել էր սանձի ծայրից և փաղաքշելով շոյում էր նրա ճակատը, գունչը, լայնացած ունգները:

Ձերմակը սաստիկ յոգնած էր ու հեռւմ. իսկ երկաթը սեղմում էր լեզուն, ցաւեցնում: Բաւական ժամանակ ման ածեցին նրան, տարան գետը ջրելու, ապա ոտները բխովեցին, հանեցին սանձը ու թողին, որ արածի:

Ձերմակը գլուխը դարձրեց հեռուն, ազատ արածող իր քնկերներին, կանչում էր նրանց ու խրխնջում այնպէս կարօտով, այնպէս սրտառուչ...

Գ.

Ամեն օր գալիս էր մի մարդ սանձը գցնում նրա բերանը ու երկար պարանի ծայրից բռնած, ստիպում էր ձերմակին, որ պտոյտ-պտոյտ շրջան անի, չարչարում էր, յոգնեցնում, յետոյ շոյում, փաղաքշում, ջրում, նորից բխովում և թողնում որ արածի:

Մէկ անգամ էլ եկաւ մարդը ձիու մէջքին մի ծանր բան գցեց ու փորից կապեց: Ձերմակը հետաքրքրութեամբ նայում էր թէ ինչ պիտի լինի. յանկարծ մարդը թռաւ, հեծաւ թամբին, ոտներով ամուր հուպ տւաւ ձերմակի կողերը,

ու քաշեց սանձի երկաթը...

Ճերմակը կատաղեց: Նրա սիրտը լցւեց մի անզուսպ ցանկութեամբ. ուզում էր կտրտի, պատառ պատառ անի գլխի, բերնի, փորի կապանքները, վայր գցի մէջքի ծանրութիւնը, ազատւի ու փախչի ազատ մարգագետինները, գնա խառնւի իր ընկերների երջանիկ երամակին:

Ծառս ծառս էր լինում, քացի էր տեղում, ամբողջ մարմինը թափ էր տալիս, ատամներով փորձում էր հեծնողի ոտները կծի, ետեի սմբակներով աշխատում էր փորի գօտին արձակի...

Բայց մարդը ամուր կպած էր նրա մէջքին, սեղմում էր կողերը, ձիգ քաշում էր սանձը, պատռում շրթունքները, ցաւացնում լեզուն...

Այն ժամանակ Ճերմակը խելակորոյս առաջ նետւեց, սլացաւ արագ, ինչպէս այն երջանիկ օրերին, երբ սլանում էր ընկերների հետ ազատ երամակում. սլացաւ գլուխը կորցրած, խրտնած, սարսափահար...

Դ.

Անցան օրեր, տարիներ, ազատասէր Ճերմակը, էն Արագածի պարծանք Ճերմակը, այժմ սանձած, պայտած, թամբքած, հանգիստ կանգնած է մութ ախոռում. իր բարի աչքերը շարունակ դարձնում է դէպի դուռը և անհամբեր սպասում է տիրոջ երեւալուն:

Եւ հեռւից լսում է թէ չէ տիրոջ ոտնաձայնը, ազնիւ նժոյգը բարձր խրխնջում է ուրախութիւնից, խրխնջում է ու կանչում, կանչում է որ գայ, իրեն շոյի, փաղաքշի ու հանի դուրս լոյս աշխարհը...

1) Ձին ինչո՞ւ է ուզում ազատ լինի: Մարդն ինչո՞ւ է ուզում նրան սանձի տակ զցի:

2) Մարդիկ ինչպէ՞ս են անւանում ազատ կենդանիներին, ինչպէ՞ս են անւանում հպատակ կենդանիներին:

62. Վարդը

Փոքրիկ տղան մի վարդ տեսաւ,
տեսաւ մի վարդ դաշտի միջին.
վարդը տեսաւ, ուրախացաւ,
մօտիկ վազեց սիրուն վարդին.
սիրուն վարդին կարմիր վարդին,
կարմիր վարդը դաշտի միջին:

Տղան ասաւ.—Քեզ կը պոկեմ,
այ, կարմիր վարդ դաշտի միջին:
Վարդը ասաւ.—Տես, կը ծակեմ,
որ չը մոռնաս փռշոտ վարդին.
փռշոտ վարդին, կարմիր վարդին,
կարմիր վարդը դաշտի միջին:

Ու անհամբեր տղան պոկեց,
պոկեց վարդը դաշտի միջին.
փուշը նըրա ձեռքը ծակեց,
բայց էլ չօգնեց քնքուշ վարդին.
քնքուշ վարդին, կարմիր վարդին,
կարմիր վարդը դաշտի միջին:

Փուշն լինչի համար է:

63. Թառառագ մեղուն

ա.

Անտառի խորքում մի հսկայ ծառի փչակում մեղունները
շինել էին իրենց փեթակը:

Փեթակի բազմաթիւ փոքրիկ խցիկները, որոնք մոմից էին
ձուլւած, բոլորն էլ լիքն էին: Նրանց մէջ կամ ոսկի մեղրն էր
պահւած, կամ սպիտակ ձւերն էին կամ թրթուրները իրենց

պատեանների մէջ փաթաթեալ:

Այդ պատեաններէն մէկի միջիցն էր ահա, որ դուրս սողաց մանուկ մեղուն ու գլուխը հանեց բճիճից:

Իսկոյն նրա դէմը վազեց դայեակ մեղուն:

—Ո՛ր, բարեւ, փոքրիկս. գալուստդ բարի. էտ ի՜նչ սիրուն ես, ի՜նչ թաւ մազեր ունես. եկ՛ անունդ դնենք Թաւամազ:

Ասաւ ու սկսեց լիզել նրան, մաքրեց, յարդարեց ու առատ կերակրեց մօտի մեղրի պաշարից: Եւ երբ Թաւամազը լաւ կշտացաւ, դայեակը տարաւ նրան փեթակի դուռը:

Աստուած իմ, ի՜նչ լոյս էր, ի՜նչ պայծառ: Թաւամազը իսկոյն բացաւ թևերը ու թռաւ թէ չէ՝ տեսաւ իր շուրջը կանաչ, անվերջ դաշտեր, իսկ վերևը մաքուր, կապոյտ երկինք. և ի՜նչ անուշ բուրում էին ծառերն ու ծաղիկները:

Մեղուն սլացաւ և հրճանքից պտոյտներ էր անում օդի մէջ:

Բ.

—Է՛յ, բարեկամ, ինչ բանի ես այդտեղ,—հարցրեց պառաւ մեղուն:

—Զլարճանում եմ.—պատասխանեց Թաւամազը:

—Զլարճանում ես. թէ Աստուածդ սիրես.—

հեգնեց պառաւը:—Բոլորս այժմ աշխատում ենք, ի՜նչ բեֆի ժամանակ է. այդպէս առոյգ, այդպէս առողջ. մազերդ էլ այդպէս թաւ, ծաղկի փոշին իսկոյն կը կպչի. թո՛ւ ետեիցս. ես բեզ կը սովորեցնեմ:

Մեծ մեղուն այնպէս արագ էր թռչում, որ Թաւամազը հազիւ էր կարողանում ետեիցը համնի:

Մեղուն շիտակ մտաւ մի ահագին կապոյտ ծաղկի բաժակը, սկսեց ծծել յատակի մեղրը. քսեց ետևի ոտներին ու գնաց ծաղկի դեղին փոշու ամանների մօտ, վերցնում էր դեղին փոշին ու քսում մեղրոտ ոտներին:

Թաւամաղը նոյնն էր անում: Յանկարծ որ չը նայեց իրեն ու պառաւ մեղունին, ծիծաղը պահել չը կարողացաւ: Երկուսն էլ կարծես դեղին վարտիքներ էին հագել:

—Հը՞, հաւանեցիր վարտիքդ.—ասաւ մեծ մեղուն.—
դէ, գնանք տուն:

Հազիւ էին փեթակ մտել, որ փեթակի բոլոր դայեակներն ու բանւորները վրա թափեցին:

—Վայ, պահապաններ, օգնեցէք, վարտիքս կերան, վարտիքս:

—Բան չկայ, քաղցած են.—ասաւ մեծ մեղուն:—Դէ, լաւ, բաւական է,—դարձաւ միւսներին և առաջնորդեց Թաւամաղին շտեմարանը և ցոյց տաւ, թէ ինչպէս պէտք է ածի մեղրը մոմէ բճիճների մէջ:

Ու Թաւամաղը դարձաւ մեղր հաւաքող: Յոգնեցնող աշխատանք էր, ճիշտ է, բայց աշխատանք էր. և ինչլաւ ու կարեւոր բան էր այդ աշխատանք սաւածը:

Գ.

Այսպէս էլ մի անգամ, երբ Թաւամաղը բեռնաւորւած դաշտից տուն էր դառնում, տեսաւ փեթակի շուրջը մի անսովոր իրարանցում. լսում էր սաստիկ բզզոց ու մի սարսափելի զոռոց:

Մօտ եկաւ ու զարմացաւ, որ բոլոր մեղունները գուրս էին թափւել ու պտոյտներ էին անում փեթակի շուրջը: Այնպէս էին կատաղել ու իրար խառնւել, որ ոչինչ չէր կարելի հասկանալ: Այսքանը պարզ էր, որ մի թշնամի

էր վրա տուել: Եւ ինչ թշնամի. ինքը՝ արջը:

Ետևի թաթերի վրա կանգնած, նա մըթմըթալով ման էր

գալիս ծառի շուրջը, իսկ առաջի թաթերովը աշխատում էր հասնի մեղրի պահեստին:

Յանկարծ քաշեց, պոկեց ծառի կեղևի մի կտորը, որտեղից դուրս թափւեցին մնացած մեղուները: Արջը մի թաթով պաշտպանւում էր նրանց յուսահատ յարձակումից, իսկ միւս թաթը կոխում էր փեթակի խորքը, ուր մեղրի շտեմարանն էր, հանում էր դուրս ու ագահաբար կուլ տալիս անուշ ոսկի մեղրը:

Այս որ տեսաւ Թաւամազը էլ իրեն զսպել չկարողացաւ, կատաղած նետւեց արջի վրա ու խայթեց ուղիղ աչքը: Արջը մոնչեց սաստիկ ցաւից, թողեց փեթակը ու փախաւ:

Բայց խեղճ Թաւամազը... իր գայրոյթից այնպէս խորն էր խայթել, որ խայթոցը մնացել էր աչքի մէջ: Խեղճը յանկարծ թուլացաւ, ընկաւ գետին իր նման նահատակների մօտ ու աչքերը յաւիտեան փակեց:

Բայց մեռնելիս նա չէր զղշում իր արածի վրա, չէ՞ որ փեթակի ազատութեան համար էր զոհել իր կեանքը, իր տան համար, իր հայրենիքի:

2⁵ որ՝ «Ամենքը մէկի համար, մէկը ամենքի»:

Բացի փեթակից ուրիշ ինչ տեղ գիտես, ուր «ամենքը մէկի համար են, ու մէկը ամենքի»:

64. Գարուն իրիկուն

Լուսնակն անուշ, հոգն անուշ,	ծովային հոգն էր անուշ:
շինականի բունն անուշ,	Դաշտեր, ձորեր մընջեր են,
ծագեց լուսնակն երկնուց	ջրեր գլգլան, ձէնն անուշ.
հովիի սըրինգն էր անուշ:	հաւքեր թռան իրենց բուն
Հօտաղն եզներ կարածէ	բլբուլի տաղն էր անուշ.
մաճկալ պառկել, քունն անուշ,	անմահական հոտ բուրէր,
զըզըզոն քամին կը փըչէ,	քաֆուր վարդի հոտն անուշ:

65. Ծաղիկների երեկոյթը

ա.

մարգարիտ

Գարունը իր մեկնելուց առաջ ուզեց իր հրաժեշտի երեկոյթը տայ այս գիշեր ծաղիկներին:

Կանչւած են սոխակները նւագելու և լուսատիտիկները ճրագալոյցի: Կանչւած է նաև գեփիւռը պարերը կառավարելու:

Երեկոյթին հրաւիրւած են անտառի բոլոր ծաղիկները, բոլորն էլ անպատճառ իրենց ամենասիրուն ու գունագեղ հագուստներովը:

Եկել է սուսամբարը կանաչ շրջագգեստը հագին. մարգարիտները սիպտակ պսակներով իրենց դեղին գլուխներին:

Եկել են բոժոժները, սիպտակ, աշխուժ ու զւարթ. եկել է սիրի-սիրին իր կարմրաւուն գանգուր գլուխը ուղիղ պահած:

Եղածաղիկն էլ է ներկայ, դեղնագլուխ, փոքրահասակ. այլ և անուշահոտ կապուտաչի մանուշակները, որոնք խմբով մի թփի տակ քաշւած փսփսում էին իրար հետ:

բոժոժիկ

Հապա շահոքրամները իրենց գոյնզգոյն թաւիշ գլխարկներով ու վզները նազանքով թեքած. հապա հպարտ, ցից մեխակը՝ ատամնաւոր պսակը գլխին, կարմիր կամ ճերմակ:

սիրի-սիրի

Էլ սիպտակ եղինջը՝ փարթամ տերեւների ծոցում, էլ կապոյտ անանուխը, էլ դեղին պուպուն, որից շուտով սատանի կառքերն են ծնւելու. էլ ռոն ասեմ, բոլոր անտառի ծաղիկները, բոլորն էլ հրաւիր-

մանիշակ

Լած էին գարնան այս գիշերւայ երեկոյթին:
Բ.

Հէնց որ ահագին կաղնու ետեից լուս-
նի դէմքը երևաց ու նրա արծաթի ճառա-
գայթները ընկան անտառի մէջ թաքնւած
փոքրիկ մարգագետնի վրա, բոլոր հրաւիր-
ւածները դէմքերը դարձեցան:

Եւ իսկոյն էլ լսեց սոխակների նւագախումբը, մինչ
ծղրիտները ձայն էին պահում:

Թեթե զեփիւռը դուրս պրծաւ անտառի մութի միջից ու
վազ տւաւ մարգագետնի երեսով. բոլորը շնորհալի ողջունե-
ցին իրար ու պարերը սկսեցին:

Զեփիւռը թեթե փչում էր, նւագը հըն-
չում էր անընդհատ ու պարերը շարունակ-
ւում էին:

Մի տեղ շրջան կազմած եայլի են բռնել,
պարում են, պարում ու միշտ նոյն տեղում.
մէկ էլ եայլու շրջանը քանդում և այս ու
այն կողմից սկսում է կենտապարը:

Տեսնելու բան է, ինչպէս նարգիզը իր
երկայն վիզը պչրանքով թեքած իր գլուխն
է ծումում, թեթե ու սիրուն, և ամբողջ ձողունը դողում է
յուզումից:

շահոքրամ

մխիակ

Իսկ ինչպէս խենթ-խենթ ու ինչ եռան-
դով թռթռում էին կապոյտ ու ճերմակ զան-
գակները շարւած իրենց երկար-բարակ ձողու-
նին: Հապա շուշանը ինչպէս նազանքով շար-
ժում էր կամաց իր քնքուշ ճերմակ գլուխը:

Ինչ արւեստով, ինչ եռանդով պարում
էին բոլորը:

Կապուտիկ պատատուկը թփերի ու ոս-

անան ուխ

տերի վրա էր մագլցել, որ աւելի լաւ տեսնի: Մինչ ցածում բազմաթիւ խոտերն ու սէղերը ուրախութիւնից ծափ էին տալիս:

Բ.

Յանկարծ նւագը լռեց. քամին կանգ առաւ ու պարերը դադար առին:

Եւ հնչեց սոխակի քաղցր ու աննման երգը: Երգում էր մէկը, երգում էր ու զովում զարնան զովքը ու անտառների ծառ ու ծաղկի գե-

ղեցկութիւնը:

Ծաղիկները յափշտակած՝ անշարժ, անշշունջ ախանջ են դնում: Ականջ է դնում ամբողջ անտառը, կարծես քարացած:

Մէկ էլ գեփիւռը վազում գալիս է նորից. նորից սկսում են պարերն ու քշփշոցը:

Ծաղիկները գլուխները իրարու հակած՝ խօսում են իրենց անցած կեանքից, խօսում են իրենց զաւակներից, որոնք շուտով գալու էին:

Գիշերը անցել էր աննկատելի:

Շատ չանցած լուսինը հանգիստ իջաւ ծառերի ետեւը ու ծածկւեց:

Մութը պատեց մարգագետինը. քամին էլ յոգնած՝ թողեց ու քաշւեց: Բոլոր ծաղիկները նոյնպէս յոգնած պարից ու

պուպու

նարգիզ

զանգակ

զրոյցից կախում են ի-
րենց ծանրացած գլուխ-
ները ու քնում:

Անտառի խորքից լըս-
ւում է միայն, հեռոն,
սոխակի մեղմ ու քնքուշ
մենաւոր երգը. կարծես
օրօր է ասում...

շուշան

պատատուկ

66. Գիշեր

Ննջել են բոլոր ծաղկուկները մուշ-մուշ
անքուն հովերի սրբինգովն անուշ,
ննջել է արօտ, ննջել է նոճին,
ոտնուծոց արել բլուրներն հեռուն,
հանգիստ են հիմա հըսկան ու ճրճին,
երազում թաղած խնդում է առուն:

67. Արիասիրտ քանուոր

ա.

Սարսափելի է գազերի պայթիւնը ածխահանքերում, պակաս սարսափելի չէ հեղեղումը:

Ստորերկրեայ աղբիւրները հետզհետէ մաշում ծակում են ածխահորերի պատերը և յանկարծ ներս խուժում ու ողողում անցքերն ու խուցերը: Եւ եթէ աշխատանքի ժամանակ է, երևակայեցէք, ուր փախչեն անօգնական ածխահատները:

Սրանից մօտ հարիւր տարի առաջ Բելգիայի Լիէժ քաղաքի մօտ ածխահորերում մի այդպիսի դէպք պատահեց: Ստորերկրեայ ջուրը հաւաքւել էր վաղուց թողած հորերում, յանկարծ պատերը պատռել էր ու ներս յորդել հարկան բանուկ անցքերը, որտեղ աշխատում էին մօտ հարիւր հոգի: Մի քանիսը իսկոյն շտապեցին դէպի այն հորը, որտեղով ածխահատներին վեր էին բարձրացնում, և թափւեցին նստեցին քթոցների մէջ: Մեքենան իսկոյն քթոցները քաշեց վեր, բայց քթոցները նորից իջեցնել անկարելի եղաւ, որ միւսներին էլ հանեն. ջուրը արդէն լցւել կտրել էր ճամփան:

Տասնըինը հոգի գլուխները կորցրած վազեցին առաջ ու ջրի հեղեղի մէջ խեղդւեցին: Իսկ եօթանասուներեք հոգի, որոնց մէջ էին նաև տասնըինգ մանուկներ, փակւած մնացին մի հեռաւոր անցքում:

Դրանց թւում և աւագ բանւորը, մի փորձւած ու հմուտ ածխահատ:

բ.

Փորձանքի սկզբում նա ամենից մօտ էր գտնւում քթոցներին և կարող էր թռչել նստել քթոցն ու ելնել վեր: Բայց նա չուզեց ընկերներին թողնի: Իրաւ է. այնտեղ, վերևում, նրան սպասում էր կինը վեց որդիների հետ, բայց այդ վայրկեանին նրա փորձառութիւնն ու օգնութիւնը աւելի հարկաւոր էր իր ընկերներին: Նա քթոցի մէջ չը նստեցրեց նոյն իսկ

իր տղին, որին սիրով հետները կը վերցնէին վերև ելնող բան-
ւորները: Նա չուզեց օգտւի այն բանից, որ ինքը աւագ է,
նա չէր ուզում իր զաւակի մասին աւելի մտածած լինի, քան
մնացած միւս մանուկներին:

Նա արագ հարցրեց իր տղին:—Կը մնաս ինձ հետ.

—Այո,—պատասխանեց տղան ու սեղմեց հօրը:

Այն ժամանակ բանւորների աւագը գրկեց մի ուրիշ տղի
ու նստեցրեց քթոցի մէջ, որը արդէն վեր էր բարձրանում:

Իսկ ինքը դարձաւ ու յայտարարեց ընկերներին.

—Ես բոլորիդ կը փրկեմ կամ կը մեռնեմ ձեզ հետ:

Ածխահատները ոգևորւած նրա պատւէրով առան իրենց
քլունգները և սկսեցին ամբողջ ուժով աշխատելու, որ ճամ-
փայ բանան դէպի ջրի հակառակ կողմը:

Դ.

Գիշեր ցերեկ քանդում էին հողը. հինգ օր անցաւ այդ լար-
ւած աշխատանքի մէջ: Երբ ածխահատների կէսը յոգնած փրու-
ւում էր գետին քնելու, միւս կէսը շարունակում էր գործը:

Իսկ աւագը աչքը չէր խփում ու ղեկավարում էր աշխա-
տութիւնները:

Միրա էր տալիս, քաջալերում, ուշքի էր բերում ընկեր-
ներին, երբ նրանք յուսահատութիւնից քիչ էր մնում որ խե-
լագարւէին:

Ամենահամարձակները սարճափից ու սովից խելքները
կորցնում էին: Քաղցը յագեցնելու համար ուտում էին գօտի-
ների կաշին, կրծում էին փայտի կտորներ: Մի փոքրիկ մոմի
կտորի համար սոսկալի կռիւ ընկաւ:

Աւագը իր ընկերներին չէր հեռանում ընկերների մօտից ու հըս-
կում էր նրանց ամեն մի խօսքին:

Մի անգամ նորից, ածխահատներից երկուսը իրար վրա
յարձակելի ու տալիս էին իրար, երբ աւագը միջամտեց որ
հանգստացնի, յանկարծ մի ածխահատ ընդհատեց նրան ասելով.

—Թող, բան չունես, թող կուեն. եթէ մէկը միւսին սպանի, աւելի լաւ՝ կուտենք նրան:

Այն ժամանակ աւագը կանգնեց կուողներէ մէջ տեղը և կուրծքը մերկացնելով՝ գոչեց.

—Ով ձեռք կը բարձրացնի իր ընկերոջ վրա, հարւածը թող նախ իմ կրծքին հասցնի:

Նրա աչքերը վառուում էին չը տեսնած կրակով. ձայնը որոտի պէս հնչում էր ահաւոր կամարների տակ: Կուողները ամաչեցին ու վերսկսան աշխատանքը:

դ.

Երկրորդ օրը պատահմամբ մի ծակ բաց արին դէպի ածխաշերտերի մի ձեղք, որտեղից մահաբեր հանքային գազեր էին դուրս գալիս: Բաւական է գազը բռնկէր, որ պայթիւնից բոլորն էլ կորչէին: Բանւորների աւագը իսկոյն պատուիրեց ծակը խցեն, իսկ երկու երիտասարդ ածխահատներ ձայն էին տալիս այն կողմից.

—Ինչո՞ւ ես խցում. աւելի լաւ է լապտերը մօտեցնենք գազին, թող պայթի, գոնէ մէկ անգամից սատկենք, պրծնի:

Բայց նա զսպում էր ընկերների այդ ծայրայեղ յուսահատութիւնը իր սառնասրտութեամբ և անսասան արիութեամբ:

Հինգերորդ օրը լապտերները հանգան մաքուր օդի պակասութիւնից. ահռելի խաւարը պաշարեց բոլորին:

Մի քանիսը գրեթէ ցնորւել էին սարսափից. սկսել էին հաւատացնել թէ իրենց դիտմամբ են սոված թողնում: Ըմբոստանում էին իրենց աւագի դէմ, պահանջելով որ հաց ճարի իրենց համար, կարծես ունէր ու չէր տալիս:

Վերջին ուժերը սպառւում էին. մի քանիսը այն աստիճան թուլացել էին, որ մեռնելու վրա էին: Աւագը խրախուսում էր, աղաչում, որ աշխատեն, խոստանում էր մօտալուտ փրկութիւն, և ինքն էլ անխոնջ բանում էր քլունդը ձեռքին:

ե.

Վեցերորդ օրն էր, որ հակառակ կողմից լսեցին զարկեր:

քսից ընկերները նրանց դէմ առ դէմ անցք էին փորում: Այդ ձայները նոր ուժ ներշնչեցին փակաձններին և երբ երկու անցքերը իրար հանդիպեցին ու թարմ օդի հոսանքը յանկարծ դիպաւ դժբախտների երեսին, ուրախութեան ճիչը դուրս թռաւ բոլորի կրծքից ու շատերը ուղաթափ ընկան գետին: Տանջւած բանտարկեալները սկսեցին լոյսաշխարհ դուրս գալ մի բանիսը այնքան թոյլ էին, որ չէին կարողանում իրենք շարժեն: Մուտքի մօտ սպասում էր ածխահանքերի ամբողջ ազգաբնակութիւնը:

Բոլոր եօթանասուն և չորս հոգին էլ փրկւած էին: Աւագը մնաց գետնի տակ, մինչև որ բոլոր ընկերները դուրս ելան: Նրա տղին հանել էին ամենից առաջ, միւս մանուկների հետ:

Նա դուրս եկաւ վերջինը: Մուտքի մօտ սպասում էր կինը երեխաների հետ: Արտասուլից աչքերով, երջանկութիւնից թրթրուն, նա ընկաւ ամուսնու գիրկը, մինչ մանուկները կախում էին վզից ու թևերից...

- 1) Ո՞րն է այստեղ աւագ քանտորի ամենաազնիւ վարմունքը:
2) Ո՞րն է այդ քանտորի ամենամեծ հպարտութիւնը:
3) իսկ որդու վարմունքին ի՞նչ անուն կը տաս:

68. Անբախտ վաճառականներ

ա.

Մի օր Զըղշիկն ու Ճայն եկան
թէ՛ եկ դառնանք վաճառական:
Ասին ու խելք խելքի տըւին,
հաւան կացան, պայման դրին.
բայց՝ արի տես... որ փող չունեն:
Շատ միտք արին, թէ ինչ անեն.
վերջը եկան Փըշի մօտը,
ընկան նըրա ձեռն ու ոտը,
ու մուրհակով,
շահով, կարգով,

փող վեր առան բաւականին,
 ինչքան պէտք էր իրենց բանին:
 Ձիղջը մընաց, տընպահ դառաւ,
 ճայը բոլոր փողերն առաւ,
 առաւ, նըստեց նաւի միջին,
 հասաւ Մըսըր, Ձինուժաչին,
 Փարս, Հընդըստան,
 Արաբըստան...
 Է՛լ թանկագին քիւրմանի շալ,
 Է՛լ մարգարիտ, զըմըռլիստ ու լալ,
 հնդու խուրմա, փըստա, բադամ,
 և... հըր մէկի անունը տամ,
 ինչ որ տեսաւ, աչքը սիրեց,
 բօլ-բօլ առաւ, նաւը լըցրեց.
 նաւը լըցրեց հազար բարով
 ու ետ՝ եկած ճանապարհով
 ուրախ-ուրախ տուն էր գալի:
 Ճամբին ծովում սարսափելի
 ալեկոծում, մըրրիկ ելաւ,
 երկինք հանեց ալիք ու նաւ,
 երկինք հանեց, թողեց ներքեւ,
 ողջ կըլանեց անդունդքը սև:
 Միայն սովդաքեար ճայը էնօր
 ազատւեցաւ մերկ ու տըկլոր:
 Ազատւեցաւ, փառք իր Ասծուն,
 բայց ի՞նչ սըրտով խեղճը գայ տուն.
 գայ՝ ի՞նչ ասի պարտքատէրին,
 հնց երևայ իր ընկերին...

Բ.

Ընկերն էնտեղ՝ դուռը կըտրած,
 աչքը ճամփին, վիզը ծըռած,
 համըռում է օրն օրի վըրայ

Թէ՛ մեր ճայը երբ պիտի գայ...
 Երկար նայեց,
 ճամբէն պահեց,
 շատ լաւ ու վատ երազ տեսաւ,
 մինչև պարտքի օրը հասաւ,
 ու՛ մուրհակի թուղթը ձեռին,
 փուշը տընկւեց կրտեր ծէրին:
 «Է՛յ, բարեկամ, ի՞նչ բանի էք.
 էլ չէք ասում թէ պարտք ունէք...
 գործ բըռնեցիք, հօրս ողորմի,
 ետ տըւէք դէ փողըս հիմի:
 Թուղթ էք տըւել՝ վախտ իմացէք,
 ամօթ, աբուռ, ահ ունեցէք...
 Թալան հօ չի՞... մեղք եմ ես էլ...
 Ախպէր, էսպէս բան էք տեսել.
 ոսկի տայ մարդ իրեն ձեռով,
 չըկարենայ առնել զօռով...
 Սրանից ետը դէ արի դու
 ու ձեռ մեկնի աղքատ մարդու»...
 Գոռգոռում էր ողջ թառակում,
 հայհոյում էր, խայտառակում.
 ամեն մարդ էլ, ով որ լըսում,
 հէնց մի բերան էն էր ասում.
 —Ա՛յ ամօթ ձեզ, Չըղջիկ ու ճայ.
 ի՞նչ ենք լըսում, վայ, վայ, վայ, վայ.
 անուններդ վաճառական
 ու էս տեսակ խայտառակ բան...
 Վայ, վայ, վայ, վայ, Չըղջիկ ու ճայ...

Գ.

Չըղջիկն էսպէս միշտ լըսելիս
 սիրտը բերնով դուրս էր գալիս:
 Բարկանում էր իրեն մըտքում,

անիծում էր, չըբում, թըբում.
 «Ա՛յ քո տունը քանդւի, ա՛ ծայ,
 ա՛յ դու դառնաս Գըրողի փայ.
 էս ի՞նչ բան էր, որ դու արիր,
 գլուխս էս ի՞նչ փորձանք բերիր...»
 Ու խընդրում էր ամեն անգամ.
 —Մի նեղանայ, Փուշ բարեկամ,
 շատ ես կացել,
 կաց մի քիչ էլ.
 Թուղթ ստացայ երէկ ծայից,
 Թէ՛ դուրս եկայ Արաբիայից.
 որտեղ որ է՝ շուտով կըգայ,
 դեռ մի բան էլ աւել կըտայ...
 —Ես չեմ ուզում աւելն, ախպէր,
 կանխիկ համրած իմ փողը բեր.
 շահ էք գըրել,
 վախտ էք դըրել,
 ինչ գըրած է, էն եմ ասում,
 ձեզնից աւել բան չեմ ուզում:
 —Ձէ, աղա Փուշ,
 Թէ վաղ Թէ ուշ,
 փողն իր կարգին, շահն իր կարգին,
 իսկ պատիւը... ես իմ հոգին...
 Ես յոյս ունիմ... ասենք պարտ ենք...
 Բայց չէ՞ ախար մենք էլ մարդ ենք...
 Ձէ, քո արածն ով մոռանայ,
 իր Աստուածն էլ նա կուրանայ...

դ.

Խեղճը էսպէս լեզու ածաւ,
 շատ յոյս տըլաւ, շատ խոստացաւ,
 շատ սուտ ասաւ պարտքատէրին,
 շատ ըսպասեց իր ընկերին.

բայց ընկերը չըկայ, չըկայ:
 «էս ի՞նչ ցաւ էր, Աստուած վրկայ,
 ինչ իմ բանն էր՝ մըտայ մէջը,
 որ խայտառակ լինեմ վերջը...
 Ի՞նչպէս պըրծնեմ էս կըրակից,
 էս ահագին պարտքի տակից,
 էլ ի՞նչ ասեմ,
 ո՞նց ըսպասեմ.
 Նա երբ կըգայ, ի՞նչ իմանամ,
 որ ջուրն ընկնեմ... ո՞ւմ մօտ գընամ...»
 Շատ միտք արաւ,
 դէս դէն թըռաւ,
 ինչ որ ունէր տանը, հագին,
 ողջ հաւաքեց, տըլաւ պարտքին,
 ցիփ մերկացաւ,
 էլ չը պըրծաւ:
 Վերջը տեսաւ, որ ճար չեղաւ,
 թեք առաւ, ինքն էլ փախաւ,
 փախաւ կորաւ, որ էլ էնպէս
 դատարկ, սընանկ ու սեւերես,
 ո՛չ պատահի պարտքատէրին,
 ո՛չ երևայ լոյս աշխարհին:
 Ե.

Այնուհետեւ, իր նամուսից,
 չըղջիկը մերկ, փախած լուսից,
 ցերեկները դէս դէն թաքչում,
 գիշերն է միշտ մըթնում թըռչում,
 որ չերևայ իր թայ-թուշին,
 ոչ պարտքատէր աղա-Փուշին:
 Ճայն էլ ծովում,
 ճըչում, ծըլում,
 ջուրն է մըտնում,

գուրս է պըրծնում,
 թևին տալիս,
 ման է գալիս,
 թէ մի գուցէ բախտը բանի,
 կորուստն էլ ետ ջրրից հանի:
 Իսկ Փուշն, արդէն յոյսը հատած,
 ճանկ ու ատամ սուր պատրաստած,
 կողքովն ով որ անց է կենում՝
 քաշում է փէշն ու հարցընում,
 թէ չե՞ն տեսել մէկն ու մէկին,
 էն լիբը ճային կամ Չըղջիկին:
 Ու էն օրից մինչև օրս էլ
 մէկը մէկին դեռ չեն տեսել:

69. Մայրը

Մի գարնան իրիկուն դռանը
 նստած գրոյց էինք անում,
 երբ այս դէպքը պատահեց:
 Եւ այս դէպքից յետոյ ես չեմ
 մոռանում է՞ն գարնան իրի-
 կունը:

Ծիծեռնակը բուն էր շինել
 մեր սրահի օճորքում: Ամեն տարի աշնանը գնում էր, գար-
 նանը ետ գալի, ու նրա բունը միշտ կպած էր մեր սրահի
 օճորքին:

Եւ գարունն էր բացւում, և՛ մեր սրտերն էին բացւում,
 հէնց որ նա իր գլարթ ճիշով յայտնւում էր մեր գիւղում ու
 մեր կտուրի տակ:

Եւ ի՞նչ քարցր էր, երբ առաւօտները նա ծըլւելում էր
 մեր երգիին, կամ երբ իրիկնապահերին իր ընկերների հետ
 շարւում էին մի երկար ձողի վրա ու «Պարգում իրիկնաժամը»:

Եւ ահա նորից գարնան հետ վերադարձել էր իր բունը։
Ձու էր ածել, ճուտ էր հանել, ու ամբողջ օրը ուրախ ճըչա-
լով թռչում, կերակուր էր բերում իր ճուտերին։

Էն իրիկունն էլ, որ ասում եմ, եկաւ, կտրցում կերակուր
բերաւ ճուտերի համար։ Ճուտերը ճճաւով դեղին կտուց-
ները դուրս հանեցին բնից։

Էտ ժամանակ, ինչպէս եղաւ, նրանցից մինը, գուցէ ամե-
նից անզգուշը կամ ամենից սովածը, շտապեց, աւելի դուրս
ձգեց բնից ու ընկաւ ներքեւ։

Մայրը ճչաց ու ցած թռաւ ճուտի ետևից։ Բայց հէնց էտ
վայրկեանին, որտեղից որ էր, դուրս պրծաւ մեր կատուն,
ճուտն առաւ ու փախաւ։

«Փիշտ, փիշտ»։ վեր թռանք ամենքս, իսկ ծիծեռնակը
սուր ծղրտալով ընկաւ կատուի ետևից՝ նրա շուրջը թրթրոա-
լով ու կտցահարելով, բայց չեղաւ։ Կատուն մտաւ ամբարի
տակը։ Եւ այս ամենը այնպէս արագ կատարւեց, որ անկա-
րելի էր մի բան անել։

Ծիծեռնակը դեռ ծղրտալով պտրտում էր ամբարի շուրջը-
իսկ մենք, երեխաներս, մի մի փայտ առած պտրտում էինք
ամբարի տակը, մինչև կատուն դուրս եկաւ ու փախաւ՝
դունչը լիզելով։

Ծիծեռնակը դատարկ կատուին որ տեսաւ, մի զիլ ծղրր-
տաց ու թռաւ, իշաւ դիմացի ծառի ճիւղին։ Այնտեղ լուռ
վէր եկաւ։ Մին էլ տեսանք, յանկարծ ցած ընկաւ մի քարի
կտորի նման։ Վազեցինք, տեսանք՝ մեռած, ընկած է ծառի
տակին։

Մի գարնան իրիկուն էր, որ այս դէպքը պատահեց։ Շատ
տարիներ են անցել, բայց ես չեմ մոռանում ո՛չ այս դէպքը,
ո՛չ այն գարնան իրիկունը, երբ ես առաջին անգամ իմացայ,
որ ծիծեռնակի մայրն էլ մայր է ու սիրտն էլ սիրտ է, ինչ-
պէս մերը։

70. Անձրեւ

Ալեւոր լեռան
սպիտակ գլխին
եկան դիզւեցին
չարագուժ ամպեր.
ճընշեցին նըրան,
ծանրացան վըրան,
սարը մըռայլեց,
խըստադէմ մի հօր
ճակատի նըման:

Շուրջը խաւարեց
ու խոր լռութիւն:
Բայց կամաց-կամաց
վերեւից լըսեց
խըլածայն որոտ:
Լռեց մի վայրկեան
ու ճայթեց յանկարծ,
որոտաց, գոռաց
կատաղի թափով.

և արար-աշխարհ
դղրդաց անեղ:

Եւ խոշոր-խոշոր
կաթիլները յորդ
պատռած երկընքից
զայրացած, ուժգին
թափւեցին գետին
մայր հողի վրա:

Ու լեռան կողից
վտակներն ուռած,
աղի, ջերմ առատ
արցունքի նման,
արագ, կարկաչով
թափւեցին ներքեւ,
դիմեցին հեռու
դէպի լայն դաշտը,
դէպի Մայր-Արաքս...

71. Սրտոտ տղան

ա.

Անձրեւը մի քանի օր անդադար գալիս էր: Փոքրիկ վտակ-
ները մի-մի հեղեղ էին դարձել ու փըրփրալով, կատաղած
ցած էին գլորուում լեռների վրայից. ձորերն ու կիրճերը
դղրդում էին:

Երկաթուղու գծի մօտ կանգնած մի տնակում խաղում
էին չորս տղայ. բոլորն էլ գրեթէ իրար հասակակից.

- Դէհ, Սաքօ, — կանչեց նրանցից մէկը. — ապա թէ քաջ

տղայ ես, կանգնիր ռելսների մէջտեղ, այս բոպէիս անցնելու է արագ գնացքը:

—Ի՞նչու կանգնեմ,—պատասխանեց Սաքօն,—բան ու գործս կտրւել է:

—Ի՛, վախկոտ, վախկոտ. պարծենում էի ես թէ ումենքիցս քաջն ես:

Եւ երեք ընկերները սկսեցին ծաղրել Սաքօն, բայց նա ոչինչ չէր պատասխանում: Մի փոքր ժամանակից նրանք դուրս պրծան սենեակից նայելու թէ ինչպէս կանցնի արագ գնացքը, իսկ Սաքօն ետևներիցը ձայն տւաւ.

—Աւելի լաւ է տանը մնացէք: Բան չունէք, անձրևի տակ զուր տեղը ի՞նչ էք թրջւում:

Բայց յանկարծ լսեցին սարսափահար աղաղակներ.

—Սաքօ, Սաքօ:

Տղան դուրս վազեց: Եւ իսկոյն նկատեց, որ մօտակայ կամուրջը սկսել է նստել: Իսկ գնացքը այն է պիտի գար ու վրաջովը անցնէր:

—Կը գլորուի, անպատճառ անդունդը կը գլորւի:

Բոլորի սրտները սաստիկ բաբախում էր:

—Պէտք է շուտով մի հնար գտնենք գնացքը փրկելու,—կանչեց Սաքօն:—Քանի՞ ժամանակում կարելի է հասնել կայարանը:

—Կէս ժամից աւելի, այստեղից կարճճամփով չորս վերստ կը լինի:

—Արդեօք մէկից ձի չի՞ կարելի ճարել:

—Չաղացական Գիքորն ունի, բայց մինչև ջաղացը ինչքան ճամփայ է:

—Դու, Յովսէփ, վազի գէպի ջաղացը և փորձի մի կերպ կայարան հասնես գնացքի դուրս գալուց առաջ: Արմօ, դու էլ շտապի գծի ճամփով, գուցէ կարողանաս պահապանին իմաց տաս, որ գնացքը կանգնացնի: Իսկ ես ու Չատին կը մնանք այստեղ. եթէ դուք բան չանէք, մենք կաշխատենք կանգնեցնենք:

բ.

—Վաղուց է այսպիսի թոն չեմ տեսել,—ասում էր մեքենավարը, որ կառավարում էր գնացքը:

—Ես էլ,—պատասխանեց օգնականը,—երանի թէ կամուրջները փաստած չը լինեն: Տես, ինչ հեղեղներ են սարերից թափւում:

Գնացքը արագ գնում էր:

—Ի՞նչ է անում այդ տղան,—հարցրեց օգնականը, տեսնելով գծի կողքին քարի գլխին մի տղայ, որ ձեռ ու ոտով էր անում:

—Այս անձրեին որ փոքրիկներին դուրս են թողնում քարկացաւ մեքենավարը:

Գնացքը վշշալով օձի պէս սողում էր կատաղած գետի ափով:

—Առաջ նայի.—կանչեց մեքենավարը,—այն ի՞նչ պիտի լինի:

—Երկու երեխայ ժամանակ են գտել ռելսների վրա խաղալու: Սուլի, որ հեռանան:

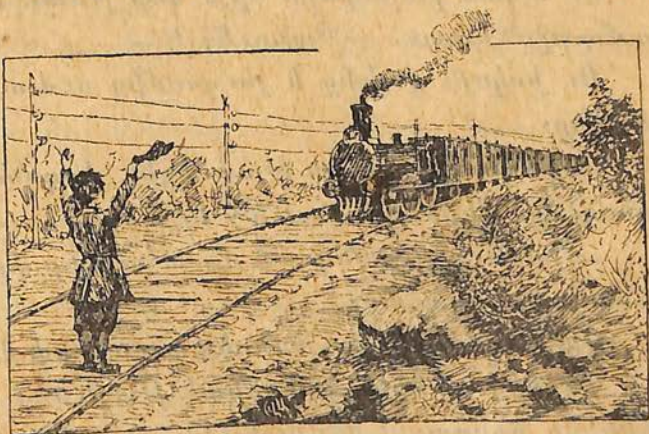
Մեքենան սուլեց: Արձագանքը խուլ կրկնեց ձորերի պրտոյաների մէջ:

Ճամփին կանգնած էին տղաները. պարզ էր որ սպասում էին գնացքին: Մէկը թաշկինակն էր թափ տալիս, աւելի և աւելի ուժով,

և դէպի հեռուն էր ցոյց տալիս:

— Այ, ես ձեր... — բացականչեց մեքենավարը կատաղած:

—Էլի սուլի, էլի սուլի:

Անհանգիստ սուլոցները կրկնուում էին: Տղաներից մէկը փախաւ. բայց միւսը կանգնած էր ուղիղ երկու գծի մէջ տեղը ու շարունակում էր թաշկինակը թափ տալ:

—Շուտով, տորմազ, տորմազ...— բացականչեց օգնականը սարսափած,—Տէր-Աստուած, պառկեց հէնց ռեւաների վրա, պիտի ճխլւի... կամ կոյր ու խուլ է, կամ խելագար:

Թէև յոյս չը կար, սակայն երկուսն էլ շտապ շտապ սկսեցին պտտացնել տորմազը, որ գնացքը կանգնի:

Միայն մի հարիւր, հարիւր քսան քայլ էր բաժանում երեխային գնացքից, որը իր թափիցը դեռ առաջ էր շարժւում:

—Աստուած իմ, արդեօք երեխան պիտի փրկւի:

Գնացքը դեռ շարժւում էր և աւելի ու աւելի մօտենում...

Անդադար սուլոցները վախեցրել էին ճամփորդներին. բոլորն էլ սարսափահար խոնւում էին դէպի դռներն ու պատուհանները. —Ի՞նչ կայ—հարցնում են միմեանց:

Արդէն միայն մի քսան քայլ էր բաժանում տղային մահից, միայն մի տասը քայլ... Յանկարծ ուրախութեան մի բարձր ճիշդ ուրստ պրծաւ մեքենավարի ու օգնականի կրծքից. գնացքը կանգ առաւ տղայից երկու-երեք քայլ հեռու:

Մեքենավարը դուրս թեքւեց և զայրացած աղաղակեց.

—Անպիտան... դէնը կորի:

Եւ տղան խելագարի պէս վեր թռաւ և ցոյց տալով դէպի կամուրջը՝ ասաւ. —Քանդւել է...

Ու իսկոյն վախից և յուզումից ուժասպառ նորից ընկաւ գետինը:

Ուղևորները դուրս թափւեցին վագօններից ու վազում էին դէպի մեքենան: —Ի՞նչ է, ի՞նչ է:

—Կամուրջը քանդւած է, ահա մեր փրկիչը,—կանչեց մեքենավարը յուզւած:

Ու բազմութիւնը խոնւեց ուշաթափ Սաքօի վրա...

Վերեւից անձրևը շարունակ թափւում էր և լեռնային հեղեղները դղրդալով վիժում էին ցած, դէպի կատաղած գետը...

72. Ծեր կաղնին

Տես, օրօրում է սերունդը մատաղ,
կայտառ են նրանք և միշտ էլ ուրախ:
Տարիներ անցան, ես մոռացայ էլ
թէ ջահելութիւն, թէ ուրախ երգել:

Տարիներ անցան՝ հինգ հարիւր տարի...
տեսայ ես այստեղ շատ չար ու բարի:
է՛յ, ընկնելու եմ, ընկնելու հիմի,
խաղում է արդէն արմատըս մի-մի...

73. Հանդիպում

ա.

Շուտով միջտարի էր լինելու, որ Միխակը թողել էր գիւղը,
եկել էր քաղաք ու ծառայ էր դարձել մի ընտանիքի մէջ:
Նրա ամենամեծ ուրախութիւնը նրանումն էր, որ երբեմն
բազարում տեսնում էր իրենց գիւղացիներից մի բանիսին,
երբ բան էին բերում քաղաք ծախելու:

Մի անգամ անցնում էր հրապարակի միջով՝ յանկարծ
տեսաւ իր ընկերներից մէկին:

— Ա՛, թուն, ա՛, թուն, — կանչեց նա, — իր վաղեմի ընկերոջ
մօտ վազելով:

Ընկերը չը ճանաչեց: Միխակը քաշ ընկաւ նրա վզից և
սկսեց համբուրել:

— Խաչը վկայ, չը ճանաչեցի, — խօսեց գիւղացի տղան: —
էտ ի՞նչ շորեր են...

— Ի՞նչ անեմ, թունի ջան, քաղաքումը էսպէս են հագ-
ցնում: Դու էն ասա, թունի ջան, մեր տունը գնում էիր,
մերոնք ճնց են, ի՞նչ են անում երեխերք...

Եւ առանց պատասխանի սպասելու շարունակեց.

—Դ՞նձ ինչ էիր շինում, Թուճի ջան։ Ամեն օր լեղանում էիր գետումը. ան, էստեղ իսկի ժամանակ չեն տալի, մարդ ջրի երես տեսնի։ Հիմի խոտը հնձում կը լինեն, էնպէս չէ. ո՞վ էր հաւաքում մեր խուրձերը։ Ես եկել եմ հիմի բազարից կանաչի առնելու, հացն էլ ինձ են առնել տալիս, ասում են՝ առուտուր սովորի։ Իսկ մեր շորերնիքը հասել են։ Հիմի ո՞վ է արածացնում մեր գառները։ Էստեղ լաւ չի, Թուճի ջան, սիրտս տրաքւում է ուրիշի տանը, չեմ իմանում, թէ ինչ անեմ... Որ գնաս, մեր տանն ասա՝ Միխակին տեսայ։ Դու ու՞մ հետ եկար. երբ ես գնալու։ Ծառայ լինելը շատ վատ է, Թուճի ջան...

Նա իր բազմաթիւ ու անկապ հարցերով բոլորովին շատրեցրեց ընկերին, որ չը գիտէր՝ ո՞ր մէկին պատասխանի։

—Հօրս հետ եմ եկել.—ասաւ նա.—պանիր էինք բերել, ծախեցինք, էսօր պիտի գնանք։ Դ՞նձ երբ պիտի գաս գիւղը. գիտես, Միխակ, մեր բոստանն էլ հասել է. էնքան սեխ եմ ուտում։ Ես քո բաժինը կը պահեմ, երբ ես գալու։

—Ձեն թողնում, Թուճի ջան.—պատասխանեց Միխակը տխուր ձայնով.—շատ եմ ուզում գամ, մերոնց տեսնեմ, մեր տանը մնամ. չեն թողնում, ասում են՝ «արջի բոթոթ, ձեր ծմակները չէս մոռանում»։ Ղէ, փնց մոռանում, Թուճի ջան, ախար էստեղ ի՞նչ կայ. տներ, հա տներ. մարդիկը, խօ, գիւղացուն էշի տեղ են դնում...

Բ.

Թուճին մի-բանի տարով մեծ էր Միխակից, լսելով ընկերոջ խօսքերը, խղճաց նրա դրութեանը վրա և մտածեց օգնի.

—Եկ, ես քեզ կը տանեմ գիւղը.—ասաւ նա։

—Ի՞նչպէս գամ, էստեղ էլ հօրախպէրս գլխիս կը տայ, կասի՝ ինչո՞ւ եկար։ Ձէ, Թուճի ջան, լաւն էն է, գնամ շուրը ընկնեմ մի անգամով պրծնեմ։

Թուճին միթիթարեց նրան, սիրտ տաւ և խոստացաւ, որ

կերթայ կը խօսին անոնց տանը: Միխակը ուրախացաւ, մանկական բարեսրտութեամբ ուզեց ընկերոջը մի բանով վարձատրի:

—Գիտե՞ս, Թունի ջան,—ասաւ նա,—լաւ միտս եկաւ, ես վէզերս թաղել էի մեր մարագի դռան տակին, էնտեղ, ուր մի կոճղ է դրած, կը գնաս կը հանես, հարիւր հատից աւել է. ինչքան կուզես՝ դու վեր առ, մնացածը բաժանի մեր ընկերներին: Ես որ չեմ կարայ խաղամ, դուք էլ է խաղացէք:

—Թումասին բաժին չեմ տայ.—ասաւ ուրախացած Թունին.—նա լաւ տղայ չի, անցած օր ինձ հետ կուեց:

—Նրան էլ տուր, մեր ընկերն է, հաշուեցէք.—խօսեց խրատական կերպով Միխակը.—ի՞նչ կայ, ընկերը ընկերի հետ կը կուի էլ, կը հաշուի էլ: Անցած գիշեր ես էլ Պօղոսի հետ կուեցի՝ մահակով խփեցի, գլխիցը արիւն գնաց:

—Պօղոսի՞ հետ. Պօղոսը էստեղ ի՞նչ էր շինում:

—Երազումս կուեցի, Թունի ջան, հէնց որ զարթեցի, էնքան լաց եղայ, էնքան լաց եղայ՝ որ ինչունրա գլուխը պատռեցի: Դրուստն ասա, Թունի ջան, նրան խօ մի բան չի եղել:

—Ոչինչ չի եղել. երէկ չէ, մէկէլ օրը ինձ հետ խօսում էր, յետոյ միասին գնացինք իրենց այգին, ծիրան կերանք:

Երկու փոքրիկ գիւղացիների խօսակցութիւնը ընդհատեց Թունիի հայրը, որ հեռւից ձայն տւաւ.

—Ա՛յ տղայ, էն ո՞ւմ հետ ես խօսում. եկ, գնում ենք:

—Թունի ջան, հիմի որ գնում ես.—ասաւ Միխակը նրա փէշից պինդ բռնելով.—մտի մեր տունը, ամենին շատ բարեւ արա, ասա՝ որ տեսայ Միխակին:

—Կասեմ.—խոստացաւ Թունին ու հեռացաւ:

Միխակը երկար կանգնել էր ու նայում էր ընկերոջ ետևից.

—Էրնէկ նրան, գնում է գիւղը...

1) Ինչո՞ւ Միխակին քաղաքումն էին թողնում, քանի որ չէր ուզում:

2) Ինչո՞ւ Միխակը ծառայ լինելը վատ քան էր համարում: Եւ եթէ չէր հաւանում՝ ինչո՞ւ մի ուրիշ գործ չէր անում:

74. Դեղձանիկն ու տատրակիկը

Դեղձանիկը մի թակարդում
զարնըւում էր ու թըփըրտում:

Մի տատրակիկ՝
պուճուր ձագիկ՝
ծիծաղում էր նրա վրա.
«Բա ամօթ չէ,
ասում էր նա,
օր-ցերեկով
բաց-բաց աչքով
ընկար էտպէս

դու կոյրի պէս:

Ես լինէի,

չէի խաբւի,

իմ արեւ...»

Մին էլ, ըհը,

ոտն ու թևը

սընապանծը,

զըցեց ցանցը:

Տեղն էր տեղը էն տատրակին,
ինչո՞ւ ծաղրեց դեղձանիկին:

Էս առակը ինչ է ուզում ասի:

75. Հունձի

ա.

Եղսում հարսը վաղուց էր վեր կացել և պաշարի խուր-
ջինը պատրաստել: Հացը, սխտորն ու քացախով լիք շեշը
խուրջինի մի մասն էր ածել, իսկ սրոցը, մատնոցը, սահէ-
նըն ու փարչը միւս: Էշին էլ մի լաւ թիմարելուց յետոյ՝ փա-
լանն ու չուլը կապել էր ու պատրաստել:

Մարդը ոտքի կանգնեց, երեսին մի երկու չուփ շուր
խփեց, գլխի փափախով դէմքը աջ ու ձախ քսմսեց, սրբեց,
գերանդին ուսեց ձգեց ու բեռնած էշին առաջն անելով՝ դուրս
գնաց տնից:

Գնում էր էշին թօշ-թօշ անելով, ու մի հաց կռան տակը
դրած և ուտում էր և մտածում:

—Վերի փէշից կը սկսեմ հունձը, մինչև ճաշը կաղնինե-
րին կը հասնեմ, մի բիշ պատառ-մատառ բերանս կը գցեմ,
յետոյ մինչև իրիկուն մի երեք տասնեակ խուրձ էլ է որ
կապեմ, հալալ կը լինի իմ կերածը:

Գնալիս, աղբիւրից փարչը ջրով լցրեց, ինքն էլ, էջն էլ մի կուշտ ջուր խմեցին և շարունակեցին ճանապարհը: Արեւ մի չլան բարձրացել էր, որ նրանք տեղ հասան: Նա շատ ուրախացաւ, երբ հասուն արտը տեսաւ, նրա մտքովն անցած հազար ու մի տեսակ չար ու վնասակար ենթադրութիւնները կորան, քէֆն եկաւ, որ հասկերը դեռ ոտքի վրա էին ու չէին կծղել, փչացել: Նրան թւաց թէ՛ հասկերը իրար քսմաւելով, մի խոնարհ ողջոյն տւին իրեն. փափախը վերցրեց, ծունկ չոքեց, հասկերից մի փունջ բռնեց և համբուրեց. յետոյ աչքերը դէպի երկինք բարձրացրեց ու ասաւ.

—Տէր-Աստուած, քաղցր է քո դատաստանը, մինչև օրս պահել-պահպանել ես ինձ, օրէս դէնն էլ ողջութիւն տուր, անփաս հնձեմ, խրձեմ, դիզեմ, կրեմ, կասեմ ու դեղնազարդիս տիրանամ, ետնը ես գիտեմ իմ մարդութիւնը:

Բ.

Յետոյ վեր կացաւ, էշիցը խուրջինն ու փալանը իջեցրեց, արձակեց արօտի, թաշկինակով գլուխը կապեց, հնձի մատնոցը ձախ ձեռքի մատներին հագաւ, աջով վերցրեց գերանդին և երեսին խաչ հանելով՝ սկսեց հունձը:

Որքան հնձում էր և ոսկեփայլ հասկերը պառկեցնում գետնին, այնքան աւելի բաշախերում էր. Հնձեց, արևի թէժ բոցն ու կրակը չէր ազդում ոգևորւած մշակին: Քրը-

տինքը ճակատից և ականջների քամակից կաթկթում էր, թիկունքն ու կուրծքը խօ և՛ բրտնում թաց էր լինում, և՛ տաք արևի տակ չորանում. նա անդադար հնձում էր:

Երբ սովեց, գերանդին առաւ զնաց կաղնիների սոււերը
աջ ցուցամատով ճակատի քրտինքը ծոր-ծոր ցած թափեց,
ապա սահէնը հանեց, սխտորը մէջը ծեծեց, բացախով լցրեց,
հացը բրթեց մէջը և մի կոշտ կերաւ: Թրթլաշ բրթոշը այն-
քան ախորժելի էր և զովացուցիչ, որ երկրորդ անգամ պատ-
րաստեց ու կերաւ: Յետոյ փարչը շրթունքներին դնելով մի
կոշտ էլ ջուր խմեց, բթացած գերանդին սրեց և դարձեալ
ոտքի կանգնեց զնաց իր գործին:

—Մինչև մուլթը կը հնձեմ—մտածում էր նա,—իրիկնա-
պահին՝ կապիչները կը պատրաստեմ ու խուրձերը կը կապեմ:

Այդպէս էլ արաւ: Երեկոյեան, երբ համարեց, տեսաւ՝ ու-
ղիղ չորս տասնեակ խուրձ էր հնձել ու կապել:

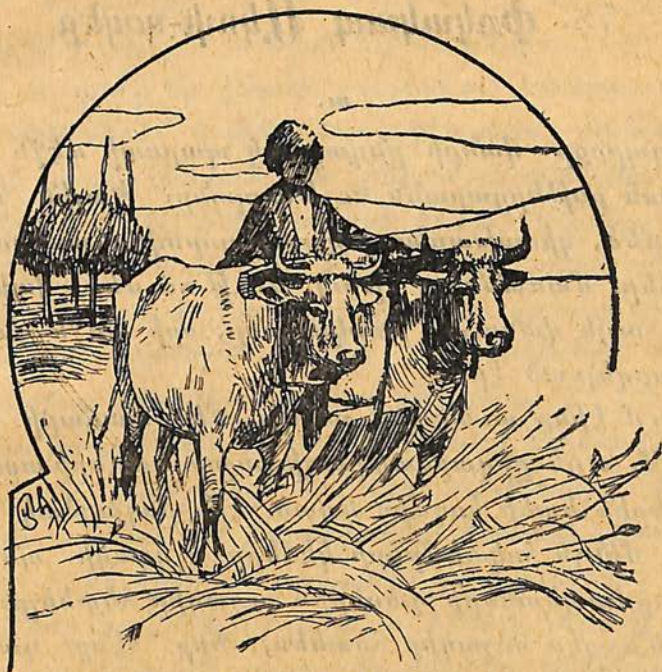
76. Հանգիստ

Էհէյ, ախպէր, էստեղ արի,
էս շոք վախտին ուր կերթաս.
սոված, յոգնած պէտք է լինես,
էտպէս-ըշտապ ուր կերթաս:

Արի մեզ մօտ, Աստծու ղրկած
դու մեր հիւրն ես թանկագին.
արի դէզի շւաքի տակ,
դու տեղ ունես մեր գլխին:

Հէնց նոր մերոնք հացի նըստան,
գերանդիքն են բթացել.
արի, ախպէր պաղ հովերը
թող որ շոյեն քո կուրծքն էլ:

Էհէյ, արի, ճամփորդ ախպէր,
էս շոք վախտին ուր կերթաս.
սոված, յոգնած պէտք է լինես,
էտպէս-ըշտապ ուր կերթաս:

77. Կալի երգը

Արի եզը, ջան Ծիրան, ջան.

հորովէլ ան, հորովէլ ան...

Ոտիդ արա, ուսիդ արա,

կալը կասենք, անձրեւ չը գայ:

Տար, ման արա, ան քեզ մեռնեմ,

դարման արա, ցաւըդ առնեմ:

Դարմանը դու, ցորենը մենք

ձմեռն ուտենք, հանգիստ ապրենք:

Օրը գնաց, ան Ծիրան ջան,

բանը մնաց, ջան ախպէր, ջան:

Ոտիդ արա, ուսիդ արա,

կալը կասենք, անձրեւ չը գայ:

1) Դիւղացին մըր է անձրեւ խնդրում, եւ մըր է անձրեւից վախե-
նում: Կալը քնչի համար է:

78. Փոկակապ Ակոփ-ապեր

ա.

Մեր դպրոցը վանքի ընդարձակ պարսպի մէջն էր. այդ տեղ էր նաև ընթերցարանն ու թատրոնը: Կային դեռ շատ մանր ու մեծ, կիսախարխուլ կամ բոլորովին աւերակ դարձած խուցեր, մառաններ, խուլ, մութ ու մեղ վախ ազդող նկուղներ, այլև վանահօր բնակարանը, որի առջև գնալը մեզ սաստիկ արգելած էր:

Խաղում էինք աւագանի շուրջը, մեծ տաճարի լայն գաւիթներում, այլև ընդարձակ բազի խոշոր ծառերի տակ: Վանքի պարիսպներին ետևի կողմից կպած էին ընդարձակ ճոխ այգիները. և մինչև հոկտեմբերի կէսերը ուղղակի անհնար էր լինում վարժապետների դասերին ուշադիր հետևելը:

Ախր ի՞նչպէս ուշադիր հետևես, երբ հէնց դասարանիդ լուսամուտի տակը, երկու քայլ հեռու, թփերից շարան-շարան կախած փայլում են խաղողի հիւթալից ճութերը, կարմրաթուշ գեղձերը պսպղում են ամեն կողմից և տանձերը երերում են բարձրում:

Փոխանակ մեր թւաբանական խնդիրները լուծելու՝ մտածում էինք դասի ժամանակ թէ ինչպէս հասնենք այդ գայթակղիչ պտուղներին:

Խորհում էինք, հնարներ որոնում, դասամիջոցներին փայտեր էինք երկարացնում, շատ անգամ նրանց ծայրերովը ճութերը կտրտում, վայր թափում, բայց որ մեր ձեռքը ոչինչ չէր ընկնում:

Մի օր սակայն մեր ընկերներից մէկը լուծեց խնդիրը:

Մեծ դասամիջոցին հաւաքեց մեզ մի ծառի տակ և այնտեղ պարզեց իր ծրագիրը:

Ճիշտ մեր դասարանների գլխին գտնւում էր մի փայտանոց, ուր կարելի էր գնալ մի նեղլիկ ու վատ շինւած սանդուխքով: Փայտանոցն ունէր փոքրիկ լուսամուտ պարտէզի

վրա: Ահա այդտեղից էր, որ մտածել էր մեր հնարագետը մագլցելով իջնի այգին ու սկսի արշալանքը:

Ասաւ ու գնաց որ փորձի. շուտով անհետացաւ սանդուխքի մոլթ անկիւնում և այնուհետև կէս ժամ չերևաց: Մենք սկսել էինք արդէն անհանգիստ լինելու, երբ յանկարծ լսեցի որ մէկը կանչում էր ինձ տաճարի գաւթի կողմից:

Աշակերտները աղմկալից խաղում էին բազի մէջ, վազ-վզում, կանչւում: Դրա համար էլ ոչ ոք ուշք չը դարձրեց, երբ եօթը դաւադիրներս գաւթի մի անկիւնը հաւաքւած՝ շրջապատեցինք մեր վերադարձող ընկերին:

Նա էր. գրպանները ուռած և բերանը աղտոտ: Մի լաւ կերել էր նախ, յետոյ դեղձ հաւաքել ու վերադարձել:

—Եղաւ.—ասաւ նա խորհրդաւոր կերպով.—սրանից յետոյ ամեն օր ես կիջնեմ, տոպրակը կը լցնեմ, իսկ դուք պատուհանից վեր կը քաշէք. ելնելն ու իջնելը հեշտ է...

Միւս օրը մէկ-մէկ բոլորս փայտանոց ծլկեցինք և ամբողջ մեծ դասամիջոցին, որ ճիշտ երկու ժամ էր տևում, ցած չեկանք: Ուտում էինք ու գրպաններս լցնում:

Բ.

Երկար չը տևեց սակայն մեր այդ քաջագործութիւնը: Նախ որ շատ և շտապ ուտելուց գրեթէ ամենքս հիւանդանալ սկսեցինք, յետոյ էլ մի օր յանկարծ բռնեցինք ու...

Այ, թէ այդ ինչպէս պատահեց:

Դպրոցում մի գիւղացի ծերունի ծառայ ունէինք, այսինքն մի մեծ ուռուցք, գլխին՝ մի մեծ փափախ:

Անունը Յակոբ էր. մենք կանչում էինք «փոկակապ Ակոփ ապէր»: Շուտասելուկը հօ յիշում էք:

Միամիտ, բարեմիտ, դանդաղաշարժ և չափազանց բնկոտ մի ծերուկ էր: Կատակներ, խաղեր ու ծաղր կարկուտի պէս տեղում էինք գլխին, բայց դիմանում էր, լուռ ժպտում ու երբէք չէր բարկանում:

Ահա այդ «փոկակապն» էր, որ մի օր վրա հասաւ մեզ

այն բոլորին, երբ վեց հոգի շարժած փայտանոցի մուկն անկիւնումը փայտերի վրա՝ խաղող ու դեղձ էինք խժռում:

Փայտ տանելու էր եկել, թէ՛ գուցէ մի ուրիշ բանի, որոնցով լիքն էր այդ տանիքի տակի ամբարը:

Բայց հէնց որ դէմ առ դէմ եկաւ մեզ, սաստիկ վախեցաւ: Նախ կարկամեց, յետոյ վիզը առաջ պարզեց, լուռ գնեց ամենքիս ու գոչեց.

— Ես... էս ի՞նչ է...

Մենք էլ շատ վախեցել էինք: Վեր թռանք: Այդ միջոցին իսկ մեր ընկերը, որ այգումն էր, երևի լաւ կշտացած, փէշի մէջն էլ դեղձ ու տանձ՝ երեաց լուսամուտից ու ներս ոստնեց:

Յակոբ ապէրը ցնցեց ու փախաւ դէպի սանդուխքը: Կարծեցինք որ գնում էր վերակացուն կանչի: Միմեանց գլխի վրայից ցատկելով առաջ վազեցինք, ծերունուն հրեցինք, հրմշտկեցինք, գրեթէ գլորեցինք ցած ու բազ նետուելով ցրուեցինք, անհետացանք:

Սակայն Ակոփ-ապէրը գնացել պատմել էր ամեն ինչ, և մի առ մի մեր անունները տւել:

Պատժւեցինք, փայտանոցը կողպւեց, էլ պտուղի երես չը տեսանք, բայց մտածեցինք ապէրից մեր վրէժը հանենք, եթէ ոչ այսօր, գոնէ վաղը:

Գ.

Հնարքը գտաւ նորից այգին իջնողը:

Ակոփ-ապէրը հեռաւոր գիւղերից եկած մենակ մի մարդ էր, ապրում էր դպրոցում: Տւել էին նրան մի խուց, ուր կար նրա անկողինը, մի ճրագ, մի կուժ, մի քանի ամանեղէն: Դուռը փակել չէր էլ մտածում. գողացելուց վախ չունէր:

Ու մի օր, երբ ծերունուն դպրոցից դուրս գործի էին տղարկել, մտանք նրա խուցը, մի առ մի դուրս բերինք ինչ որ կար այնտեղ, նոյն իսկ աթոռն ու կուժը, ամեն ինչ, և տարանք թաքցրինք զանազան տեղեր: Վերմակը նետեցինք խոնաւ ու մուխ մի մառանի խորքը, ներքնակը շարտեցինք աւերակ խուցերից մէկի մէջ, ամանները ջարդ ու փշուր եղան, երբ նետում էինք այս ու այն նկուղը, իսկ բարձր և հագուստը թաքցրինք թատրոնական բեմի տակ...

Գնա՛ ու գտի այժմ այդ ընդարձակ շէնքի քար ու քանդ խուլ անկիւններում:

Խուցը լիովին դատարկւեց. մնաց լերկ փայտէ մահճակալն ու սեղանը միայն. ոչ իսկ աւելը թողինք:

Գոհ մեր արածովը, սակայն մի խուլ անհանգստութեամբ գնացինք տուն: Ոչ մէկին չը պատմեցի մեր արածը, բայց ամբողջ գիշեր մտածում էի թէ Ակոփ-ապէրը ինչպէս պիտի ապշէր, երբ ներս մտնէր խուցը, ինչպէս պիտի շարած մնար...

Իսկ գիշերը. ուր, ինչի՞ մէջ պիտի քնէր: Չէ՞ որ ես ահա անկողնիս մէջ, վերմակումս փաթաթւած պառկել եմ, բարձ էլ ունիմ, ներքնակ էլ, իսկ նա ոչինչ չունի: Դասարանները մաքրելուց յոգնած գնալու է որ պառկի, գնալու է որ ճրագը վառի, թէյ շինի... և ոչինչ չի գտնելու...

Սկսեցի սաստիկ անհանգիստ լինել պառկած տեղումս։
Քիչ էր մնում լայի։ Ինչ անպիտանութիւն էր մեր արածը։
միթէ խեղճ չէ՞ր. կողոպտել էինք նրան այդ ցրտին՝ թողել
առանց անկողնի, առանց թէյի, առանց ճրագի...

Եւ էլ քնել չէի կարողանում, խիղճս ինձ տանջում էր։

Դ.

Միւս առաւօտ դպրոց մտնելիս՝ առաջին լուրը որ լսեցի՝
այն էր, թէ Ակոփ-ապէրի խուցը կողոպտել էին երէկ։ Կար-
ծում էին թէ գողեր են մտել։

Տեսայ իրեն՝ ծերունուն, նստած խուցի առաջ՝ արտա-
սուքը աչքերին, շւարած և անշարժ։ Այնպիսի խղճալի էր
տեսքը, այնքան յուզիչ։

Գիշերը քնել էր վանահօր ծառայի խուցում, ընթրել էր
այնտեղ, բայց հօ այդպէս չէ՞ր կարելի։

Եւ դաւադիրներս տխուր իրար մօտ եկանք դասամիջո-
ցին մի ծառի տակ։

—Տղերք,—ասաւ յանկարծ մէկը—մեր արածը անպիտան
բան էր։ Սկսած պտուղ գողանալուց մինչև այս վերջին մեր
վարմունքը՝ չարագործութիւն է... Ուղղենք մեր սխալը։

—Ի՞նչպէս—ձայնեցինք ամենքս մի բերան։

Ըստ երևոյթին, ինձ նման բոլորն էլ տանջւել էին գիշերը
և այժմ խղճահարում էին։

—Շատ պարզ է. նախ՝ բոլոր թաքցրած բաները հանենք
և տեղը դնենք. ցած բան է մեր արածը։

—Իսկ յետոյ...

—Յետոյ պիտի կոտորտած բաները մեր փողովն առնենք
ու տանք Ակոփ-ապերին։

—Փող ո՞վ կը տայ մեզ։

—Բաժանենք մեզ վրա.—ասացի ես կտրուկ.—ես կերթամ,
կը պատմեմ հօրս մեր արածը, կը պատմեմ ամեն բան. նա
փողը կը տայ։

—Ես էլ կը պատմեմ։

—Ե՛ս էլ:

—Ե՛ս էլ...

Վճռւած էր: Պէտք էր տեսնել թէ ինչպէս իսկոյն զւարթացանք մենք. ինչպիսի ոգևորութեամբ որոնում էինք թաքցրած իրերը, խուցը տանում ու լաւ սարքում, տեղաւորում:

Ակոփ-ապէրը մեր գործի կէսին վրա հասաւ և ապշած կանգ առաւ խուցի դռան առաջ:

—Ե՛ս...—արեց նա մի միայն ու մնաց անշարժ:

—Ոչինչ, ապէր,—կանչեց մեզնից մէկը—դու սկի դարդ մի անի. ա՛յ, բոլորը կը բերենք, կ'օտրածներն էլ՝ փող կը ւանք որ առնես...

—Մենք էինք արել. — աւելացրեց երկրորդը, — հա՛նաք էինք արել, մի՛ նեղանայ, ապէր. ես բեղ համար մի լաւ կուժ կը բերեմ:

—Ես էլ մի ջրածիկ:

—Ե՛ս էլ...ես էլ փսէներ...

—Իսկ ե՞ս, ասում էր մէկը—ե՞ս ինչ բերեմ:

Ծերունին ժպտուն՝ արտասուում էր: Սաստիկ յուզւել էր: Եւ երբ ամեն ինչ տեղաւորել էինք, յանկարծ բռնեց մեզ—նից մէկին ու մինչ նա ճշում էր վախից՝ ասաւ.

—Մի վախենայ, բալաս, սպասի մէկ համբուրեմ քեզ...

Ու արտասուախառն համբուրեց նրան, լետոյ բաց թողեց, դարձաւ ամենքիս ու ասաւ.

—Աստուած պահի ձեզ, տղերք...

Ե.

Միւս օրը, ամեն տեսակ իրերով լցրինք նրա խուցը:

Ո՛չ միայն կուժ, այլև թէյ, շաքար, մոմ և բաժակներ էլ բերել էինք:

Ծերունին զլարթ, ժպտուն տեսաւ այդ ամենը, յետոյ թողեց որ տեղաւորենք ու ինքը ուղղակի գնաց դպրոցի տեսչին:

Դասերից յետոյ, տեսուչը մեզ եօթիս էլ կանչեց իր սենեակը և երբ հաւաքւել էինք, նայեց ամենքիս երկար և լուռ, յետոյ մօտեցաւ, ձեռքը դրեց առաջինի ուսին և ասաւ.

—Ապրիք, տղերք... Այժմ տուն գնացէք. ուրիշ ասելիք չունիմ ձեզ...

Յետոյ ժպտաց ու գլխով արեց:

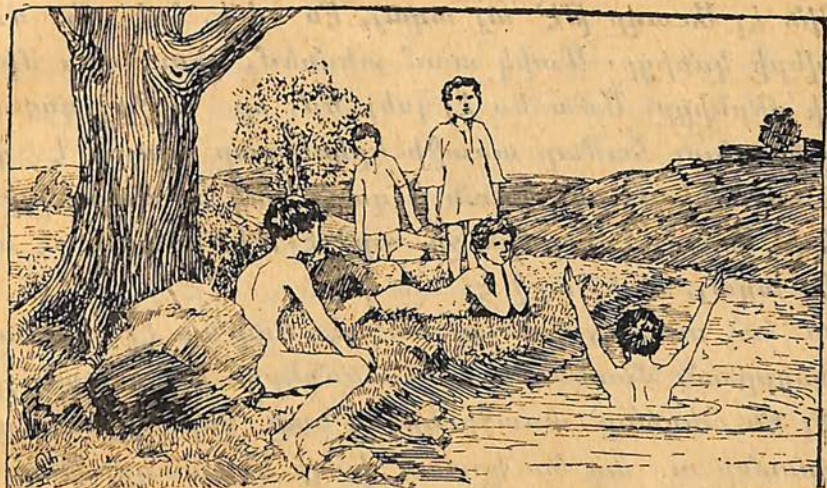
Գո՛ւրի պէս դուրս նետուեցինք:

Ոչ մի բաւականութիւն այդքան հաճոյք չէր պատճառել մեզ. իմ դպրոցական կեանքի ո՛չ մի օրը այդքան լաւ չէ անցել և այդքան քաղցր տպաւորութիւն չէ արել իմ վրա, ինչպէս այդ օրը...

1) Ինչո՞ւ էր այդ օրը նրա դպրոցական կեանքի ամենալաւ օրը:

2) Ծիջտ է, որ սկսած պտուղ գողանալուց մինչեւ նրանց վերջին վարմունքը ընդորդ չարագործութիւն էր ու ստորութիւն. ինչո՞ւ:

3) Ուրեմն նրանք ինչո՞ւ էին գողանում, ինչո՞ւ էին այդպէս վարում: Ծած ու չարագործ տղերք էին նրանք:

79. Կեսօրին

Մեր գիւղից վեր մինչ էսօր
կայ ուռենի մի սրգւոր:

Մեծ անտառից նա գատւած,
մարդու կացնից ազատւած
կանգնած է դեռ ու շոգին
հով է տալի մըշակին:

Գիժ, լեռնային մի վըտակ
խոխոջում է նըրա տակ,
խաղում կանանչ մարգերին:

Էն առւակում, կէսօրին,
երբ որ շոգից նեղանում,
գընում էինք, յողանում:
Խաղում էինք, վազվըզում
գոյնգոյն մանրիկ աւագում,
կամ հետևում հեի հե
թիթեռնիկին ոսկեթև,
ու միշտ յոգնած ժամանակ
ներստում էն հին ծառի տակ:

80. Արջաորս

ա.

Մի կերի տարի ես ու մեր Աւագը Մասրեքումը խոզ էինք
պահում: Հիմի մի աշունքւայ գիշեր բերել ենք խոզը իր
նիստն արել ու դափի դռանը մի կրակ վառել, որ բոցն Աս-
տրծու ոտներն էրում է: Մի լուսնեակ գիշեր է: Ես պիու եմ
ածում՝ էս Աւագն էլ մի բայաթի է վեր քաշել, որ սար ու
ձոր գլգլում են:

Մին էլ Աւագը թէ՛ այ տղայ, էն ով է, հրէ մի մարդ է գալի վերի կոնիցը: Մտիկ տամ տեսնեմ, դրուստ որ մի մարդ է գալի վերևիցը: Ամա ես էլ լսել եմ, որ արջը գողութիւն գալիս խաբելու համար առաջի երկու ոտը դռշին է դնում, երկու ոտնանի մարդի նման է գալի, ոնց որ մարդ ըլի:

Ասի՛ Աւագ, էս որմին չի. արջ է: Թէ՛ բօհ, չէ չէ պոգեր: Այ տղայ, ասի, արջ է:

Ես՛ հա, սա՛ չէ, ես՛ հա, սա՛ չէ: Իսկ նա էլ կամաց-կամաց կողքըհան մօտենում է ու ձեռներիս էլ հրացան չը կայ: Մին էլ էն տեսանք՝ առաջի երկու ոտը վեր դրաւ, դառաւ չորսոտնանի ու, առ հա կըտաս՝ խողի կէս տեղը: Խողը ճըղ-ճղալով իրար խառնեց, հաւաքեց արջի վրայ:

—Ալաբա՛շ, բռնի հա բռնի, հրէս հա հրէս. ամեն մինս մի ածխակոթ վեր կալանք, վազեցինք: Մի հաստլիկ մէրուն ունէինք. ականջ դնենք, որ սրա ճղղոցը ներքի փոսերիցն է գալի: Վազ տւինք փոսերի վրա: Ածխակոթը քաշել ենք հմի էս անիրաւին վեր ենք հատում, տալիս ենք, ինչ անում ենք, չենք անում, մէրունը բաց չի թողնում. առաջներս խալտած ձորն է ընկնում: Վերջը՝ որ շատ տեղը նեղացրինք, չէ, թող արաւ, փախաւ:

Մէկ էլ գիշերը մին էլ տեսներք խողը բւացրեց: Տեսներք, ըհը՛, էլ եկաւ: Սրան մին էլ քշեցինք:

Ասի՛ Աւագ: Թէ՛ ի՞նչ է:

Ասի՛ էս անիրաւը խողի թշնամի է ու էս է մեզ էլ ճանաչել է էլ հանգստացնելու չի:

Թէ՛ բան չունես: Ասի՛ դէ, կը տեսնես:

Այ տղայ, դրուստ որ, մէկ էլ գիշերը մին էլ տեսներք ետ եկաւ: Էլ սրան դադարի ճամբու դրինք:

Ասի՛ Աւագ, տեսա՞ր, որ ասիսա մեզ հանգիստ չի թողնելու:

Թէ՛ բա ոնց անենք:

Ասի՛ ոնցն էն է, որ դու խողի կշտին կաց, ես գնամ տանիցը մի հրացան բերեմ: Թէ՛ դէ, լաւ:

Աւագը խոզի կշտին կացաւ, ես գնացի, տանը մի հին հրացան ունէինք, վեր կալայ եկայ: Եկայ, թնշ գնաւի ներքի մոշուտնին, որտեղ գիտեմ արջի տեղն է: Ման եկայ, որ գտայ ոչ, մի տեղ մի լաւ մոշուտ պատահեց, կանգնեցի, ասի՝ մի քիչ մոշ ուտեմ: Միամիտ մոշ ուտելիս՝ հէնց մոշըքու տակիցը մինը ֆրթացրեց ու հրացանս բռնեց: Դու մի ասիլ, գրնացել եմ հէնց անտէր արջի վրայ եմ կանգնել: Որ թւանքիս լուիցը բռնեց, ես էլ կոթը պինդ բռնեցի: Հիմի նա ոլորում է, ուզում է կոտրի, ես էլ ոլորում եմ, որ հէնց անեմ ծէրը

վրէն ընկնի, հուպ տամ, ծուխը փորն անեմ: Բայց անտէրը գլխի է ընկել, թողում չի: Ես ձգեցի, նա ձգեց, տեսայ որ բան չի դառնում, ձեռս գցեցի, ասի յանկարծ խլեմ: Ձեռս գցեցի թէ չէ, թանթլիկը բերաւ ուսովս պատ տւաւ: Որ թանթլիկն ուսովս պատ տւաւ, հրացանը բաց թողեց: Էնքան արի հրացանի ծէրը փորին դէմ առաւ, չախմախը ձեռս գցեցի, ասի՝ էս է բանը պրծաւ: Վերի ոտը քաշեցի, չըրթկացրի, տրաքեց ոչ: Մտիկ տամ, տեսնեմ քարը վեր է ընկել, կորել: Էստեղ մէջքս կոտրեց: Հրացանը բաց թողի, ասի՝ խտրտիցն ազատւեմ, էլաւ ոչ: Բռնեցինք իրար: Դէս քաշեցինք,

դէն քաշեցինք: Տեսնեմ՝ անտէրն էս է ինձ ուտում է: Ձէն տւի՝ «Ալաբաշ հէյ, Ալաբաշ հէյ...» Մին էլ տեսայ շունը կըլանչելով գալիս է: Եկաւ, հասաւ: «Ալաբաշ քումակ, ասի, ինձ կերաւ...» Հայ քեզ մատաղ, շուն, որ հասաւ մէջքին տըւաւ էլի, ոնց որ մի գնդակ ըլի: Ամա ինչ, էն շունը թէ նրա մէջքին տւած թէ էն լեռ քարափին:

Ոնց որ երկու փահլեան պինդ իրար բռնեն, բռնել ենք ու աչք աչքի ենք գցել: Ես էլ իմացել եմ գիտեցող մարդից, թէ արջը մարդի երեսի կըթքի, որ աչքերը շողի, շկլւացնի: Էս գիտեմ, ամա էն սհաթին մտիցս ընկել է: Մինն էլ էն տեսայ՝ կում արաւ ու մարդու պէս երեսիս մի մեծ թքեց—թո՛ւ: Որ թուքն աչքերս բռնեց, գլուխս դռչիս վրայ կռացրի, ետնուց էլ թանթիկով մի թունդ ապտակ հասցրեց, ու ինձ կորցրի: Տեսայ էլ ազատելու դուռը չըկայ, ասի ես առաջուց երեսիս վրա վեր ընկնեմ, որ երեսս փշացնի ոչ: Արջը մարդի բռնած ժամանակ երեսին ման կըգայ, Բերանսիվեր տակին վեր ընկայ: Որ տակին վէր ընկայ, շունն աւելի կատաղեց: Արջն ընկել է ինձ վրա, շունը ետևից իրեն ուտում է, որտեղից բռնում է—օգուտ չի անում: Դու մի ասիլ վարպետ շուն է, գիտի արջը որ տեղիցը կըխեղճանայ: Մէջքին վեր ելաւ ականջներիցը բռնեց: Որ ականջներիցը բռնեց, արջը ինձ թողեց: Անտէրը գազազեց, շանը թափ տւաւ մէջքիցը վեր գցեց ու բռնեց, հուպ տւաւ թէ չանչեց, էլ գիտեմ ոչ՝ ինչ արաւ, որ բաց թողեց, շունը կլանչելով ձորն ընկաւ, փախաւ, կորաւ:

Շունն էլ գնաց. մնացինք ես ու ինքը: Հիմի տակին երեսս բռնած միտք եմ անում: Իմացել եմ, որ արջը ականջ է դնում, տեսնի շունչ կայ թէ չէ: Թէ իմանում է որ շունչ է քաշում տակի ոքմինը, ջարդում է, մինչև շունչը կտրի, թէ հօ չէ, քօթկաթաղ է անում, թողում, գնում, որ հոտի, ետնա գայ հանի ուտի: Էս միտք անելիս մին էլ էն տեսայ գլուխը բերաւ գլխիս վրա դրաւ, շունչը իրեն քաշեց. ականջ է դրել: Ես էլ շունչս փորս գցեցի, ոնց որ թէ մեռած եմ:

Գլուխը վեր քաշեց, մի քիչ կացաւ, մին էլ ականջ դրաւ: Էլ ետ շունչս պահեցի: Սա որ տեսաւ ես էս է մեռած եմ, ինձ թող արաւ մըմըթալով գնաց: Աչքս ծերպ արի, ասի՝ մտիկ անեմ, տեսեմ ուր է գնում: Ասում եմ՝ հէնց ըլի մի քիչ տեղ հեռանայ, վեր կենամ փախչեմ: Գնաց՝ մօտիկ ցախ ու մախ կար, փէտ կար, հաւաքեց, բերաւ վրէս ածաւ: Մէջքիս վրա դրաւ, շընքիս վրա դրաւ, էլ ետ գնաց: Գնաց մի թեթեւ ցըցչորի կար, էն էլ բերաւ ոտներինս վրա դրաւ, մին էլ ետ գնաց: Տեսնեմ մի ահագին քօթուկ կայ, չարչարուում է պոկի որ բերի էն էլ վրէս գցի: Միտք արի, որ թէ էս քօթուկը բերի վրէս գցի, տակին շունչս իր կտորի: Ասի՝ քանի ուշքը քօթուկումն է վեր կենամ կորչեմ: Փորըսող տալով փէտերի տակիցը դուրս եկայ, փախայ մտայ մօտիկ մամխուտը, տապ արի:

Հիմի տապ արած տեղիցը մըտիկ եմ անում: Չարչարեց, քօթուկը պոկեց ու, ոնց որ մարդը խտրտի, խտրտեց, բերաւ թէ վրէս գցի: Եկաւ տեսաւ փէտերի տակին մարդ չը կայ: Քօթուկը խտրտին զարմացած կանգնեց, փէտերի տակին մտիկ արաւ, չորս կողմը մտիկ արաւ, յանկարծ քօթուկը վեր գցեց ու՝ թո՛ւ հա թո՛ւ, թո՛ւ հա թո՛ւ, մարդի նման թքոտում է, ասի երևի ափսոսում է էլի:

Թո՛ւ հա թո՛ւ անելով, ճրճուացնելով ընկաւ ներքի ձորը: Ես էլ վեր կացայ, դուրս պըծայ դէպի Աւագը: Գալիս եմ, ոնց եմ գալիս, ոնց որ հետ ածած ըլեմ: Ետ եմ մտիկ անում ասում եմ տեսնեմ, հօ արջը գալիս չի: Հասայ մեր խողի նիստը: Էս Աւագը թէ՛ այ տղայ, էտ ի՞նչ խաբար է, էտ ի՞նչ ես էլի: Ասի՝ էլ խաբարը որն է, քո տունը քանդւի, էսէնց բան եկաւ գլուխս: Թէ՛ բա հրացանդ ո՞ւր է:

Նոր տեսնեմ, որ հրացանս մտիցս ընկել է, թողել եմ տեղը:

Գ.

Եկանք մի քանի հոգի հաւաքւեցինք, գնացինք հրացանս բերինք: Հրացանիս քարը շինեցի, պնդացրի, ասի՝ Աւագ, էլի պէտք է՞գնամ: Թէ՛ այ տղայ, ձեռը վեր կալ, կըբռնի կըզգի: Ա-

սի՝ հիմի սովորեցի, էնպէս չեմ անի, որ բռնի՝ Թէ՛ դու գիտես։

Թւանքս վեր կալայ քարը պնդացրի ու գնացի։ Տանձի էլ կաթոցի ժամանակն է։ Գնացի Մասրէքայ ներքի մատնովը տւի Տափակ մէրու վրա դուրս եկայ. մինչև ճաշ ման եկայ, ոտնահան էլայ, գտայ ոչ։ Միտք արի՛ ախպէր, սա ուր կըլլինի քաշլած, ախր սա պէտք է որ էս խողի կողմերից հեռանայ ոչ։ Վեր կացայ, ասի՛ ներքեւմ մոշուտների վրա. մի քիչ գնացի, մին էլ տեսնեմ, ըհը, արջի հետքը առաջիս։ Հետքն ընկայ գնացի. գնամ—տեսնեմ հրէս մի բարդի կրծել է կրծել ու թողել։ Գլխի ընկայ, որ սրանում մեղր կայ։ Վերև մտիկ տամ, ճանճը արկանոցից բանում է։ Ասի հմի թէ իրեն գտնեմ էլ ոչ, էս հօ որս է ու որս։ Մի քիչ էլ գնացի, տեսնեմ առաջիս մի մորմոնջաբուն է քանդել, բայց հողը դեռ թաց է։ Տեսայ որ մօտեցել եմ։ Էստեղ մի անտէր ահ ընկաւ սիրտս։ Հրացանի քարին մտիկ տւի ու առաջ գնացի։ Հէնց ոտս փոխեցի, մի թմփթըմփոց եկաւ։ Կանգնեցի... Թալի գլխին մի լաւ մեղրատանձի կայ. տեսնեմ հրէս տակին տանձ է ուտում։ Էս կռանը մի տանձ է կաթում, դէսն է վազում, մրթմրթալով ծամում է ու ականջ դնում, էն կռանը մի տանձ է կաթում դէսն է վազում։ Մին էլ որ կանգնեց տանձի կաթոցին ականջ դնելու ծառի տակը մտայ, հրացանը երեսս կալայ։ Տեսնեմ հրացանիս ծէրը տրմբտրմբում է։ Չէ, սիրտս պնդացրի, մին էլ նշան դրի, հուպ տւի... Հրացանը որ տրաքեց, սա մի գոռաց, պըտիտ եկաւ ու, առ հաս կըտաս, ընկաւ ներքի ձորը։ Հրացանս մին էլ լցրի մօտիկ եռանդի գլուխը բարձրացայ, տեսնեմ սա ջրին է գնում. ասի՛ բաս սրա բանը խարաք է. վիրաւորը որ ջրին գնաց, ջուր խմեց—պրծաւ, էլ ապրել չի։ Մին ասի՛ ետեիցը գնամ, մին էլ ասի՛ նալլաթ չար սատանին, վիրաւոր արջը գէշ է, կըբռնի կըփշացնի։ Էն է ինչ նա դէնը գնաց, ես էլ ետ եկայ, էլ գիտեմ ոչ ինչ էլաւ։ Միայն էն օրերում ձորի վրա շատ ուրուր պըտիտ եկաւ...

Յ ա ն կ

1.*Ամենից լաւ տունը . . .	3	22. Բարը	38
2. Առաջին դաս, ըստ Ամիչիսի . . .	5	23. Տատս, Բաֆֆի	41
3.*Վեր կաց, Գ. Միլոյեան, կրճատ . . .	7	24* Ճախարակ	43
4. Փոքրիկ ձիավար, ըստ Բաֆֆի	7	25. Ամենալաւ վկայականը . . .	44
5.*Այգեգութ	8	26.*Ճպուռն ու մըջիւնը, Ա. Խնկոյեան	44
6. Պապս	9	27. Նաբէկի նոյնը	46
7.*Հսկան	11	28* Ջաղացպանի երգը, Ա. Խնկոյեան	47
8. Սահակ-Մահակը, ըստ Տ. Փիրումեանի . . .	17	29. Հօր հիւանդապահը, ըստ Ամիչիսի	49
9.*Կարգաւ, Ա. Ժատուրեան, կրճատ. . .	20	30.*Յորնատէրն ու Ջաղաց- պանը, Ա. Խնկոյեան . . .	54
10. Զսոյի էջը, Յ. Աղաքար, կրճատ . . .	21	31. Զնագնդի, Սիմակ	57
11.*Տերեւթափ	25	32 *Պոչատ աղէս, Ա. Խնկոյ. . .	62
12. Երկու քոյր	26	33. Գրագրի տղան, ըստ Ամիչիսի	63
13.*Վախկոտ նապաստակները Ա. Խնկոյեան	28	34 *Ագռաւ, Յ. Աղաքար, կրճատ . . .	69
14. Կօշիկ սրբող Թոմասը . . .	29	35. Աշկերտ Օհանը, ըստ Ա. Զեխովի	70
15.*Աշուն, Լ. Մանուէլեան . . .	31	36. *Ագռաւն ու աղէսը, Ա. Խնկոյեանի	73
16. Գլանքի կարօտ	32	37. Անտառում	74
17.*Կաշաղակ, Յ. Աղաքար, փոփոխած . . .	33	38. *Քուն	76
18. Պառաւի կատուն	33	39. Պայտառ Աւօն	77
19.*Աղէսը	35	40. *Դարբին, Կ. Մելիք-Շահ- նազարեան, փոփոխած . . .	79
20. Վայրենին ու նամակը . . .	36		
21.*Ժամանակը, Դ.Դեմիրճեան . . .	28		

41	*Աբու-Հասանի մաշիկները	80
42.	*Յոգնած երկիրը, թարգ. Յ. Յովհաննիս.	85
43,	Արևի մօտ, Ա. Դսանա- կեան, կրճատ.	85
44.	*Գիշերայ մթնում	87
45.	*Սասունցի Դաւիթը գառ- նարած	88
46.	Դէպի քաղաք	90
47.	*Գառը մէք տալիս, Վ. Միրաքեան	94
48.	Զատիկ, ըստ Պոռոնեանի	95
49,	*Գարուն առաւօտ,	96
50.	Ծիւն ու ապառաժը, ըստ Վ. Փափագեանի	97
51.	*Գութան	99
52.	Ծոցանուկի, Յ. Աղաքար	99
53.	*Փոքրիկ երկրագ. ժողով.	103
54.	Մի կտրիճ	104
55	*Ա՛յ, սև ամպեր, Ա. ծատուրեան	107
56.	Կարկուտը, Կ. Մելիք-Շահ- նազարեան փոփոխած	108
57.	*Ճանճը, Ա. Խնկոյեանի	109
58.	Բանտի պատուհանին, ըստ Անդէրսէնի	110

59.	*Արտուաի երգը	112
60.*	Փակած ու աղատ, Լ. Մանուէլեան	113
61.	Ճերմակը	113
62*	Վարդը, Գէօթէի	117
63.	Թաւամազ մեղուն, ըստ Աւենարիուսի	117
64.	Գարուն իրիկուն, Ժողով.	110
65.	Ծաղիկների երեկոյթը	121
66.	*Գիշեր, Դ. Դեմիրճեան	124
67.	Արիասիրտ բանուրը	125
68*	Անբախտ վաճառականներ	128
69.	Մայրը	133
70.*	Անձրեւ, ըստ Լ. Մանուէլ.	135
71.	Սրտոտ տղան	135
72.*	Կաղնին, Դ. Դեմիրճեան	139
73.	Հանդիպում, Բաֆֆի	139
74.	Դեղձանիկն ու տատրա- կը, Ա. Խնկոյեան	142
75.	Հունձի, Յ. Աղաքար	142
76.*	Հանգիստ, Պ. Սարգէ- կեան, փոփոխած	144
77.*	Կալի երգը	145
78.	Փոկակապ Ակոփ ապէր, Վ. Փափագեան, կրճատ	146
79.*	Կէս օրին	153
80.	Արջաորս	153

Մեր հեղինակութիւնները, մեր կազմած յօդածները, մեր թարգ-
մանութիւններն ու փոխադրութիւնները ստորագրութիւն չեն կրում:

[1n. 504]

ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ ԳԻՏ. ԳՐԱԴ.

FL0080423

249mL

504